

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen Danske Slægtsforskere:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Drejer det sig om værker, som er omfattet af ophavsret, skal du være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig brug.

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

ÅRBOG 1980

Hårslev kirke, tegnet 1974 af Viggo Strange.

ÅRBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

1980

ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

BIND 67

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT
1980

Bestyrelsen:

Lektor L. Balslev, Storgade 9, Sorø.
Amtsssekretær Folmer Christensen, Søgade 12, Sorø, næstformand.
Læge K. E. Christensen, Slagelse.
Viceinspektør R. Henneke, Kristinelundsvej 39, Slagelse, kasserer.
Gårdejer Carl Jensen, Hanehøjgård, Sneslev, 4100 Ringsted.
Landsretssagfører Carl Jonsén, Tinggade 1, Ringsted.
Gårdejer Peter N. Kristensen, Aakandegaard, Forlev, 4241 Vemmelev.
Borgmester Johannes Lyshjelm, Stignæs, 4230 Skælskør, formand.
Viceinspektør Erik Nielsen, Dyrehavevej 24, Skælskør.
Bibliotekar Jens A. Nielsen, Stengårdsvej 31, 4690 Haslev.
Erling Petersen, Fredensvej 8, 4250 Fuglebjerg.

Revisorer:

Skoleinspektør C. Ph. Carstensen, Slagelse.
Bankfuldmægtig Kai Jensen, Slagelse.

Årbogens redaktion:

Lektor L. Balslev, bibliotekar Jens A. Nielsen og Erling Petersen med sidstnævnte som ansvarshavende redaktør. Bidrag til årbog 1981 må være redaktøren i hænde senest med udgangen af marts 1981, men helst i god tid inden. I tilfælde af overvældende stofmængde må de sidst indkomne manuskripter udskydes til årbogen året efter.

Indhold

Fra Ladby til Mobile.	7
Ved overlærer <i>Knud Hagensten</i> , Fuglebjerg	
Fra Hårslev og Ting Jellinge sogne	23
Af <i>Erling Petersen</i> , Fuglebjerg	
Christen Dalsgaards »Små bibelske billeder« på Sorø Amts Museum	72
Af museumsinspektør <i>Nina Hobolth</i> , Aalborg	
Et par rejser med Skælskør-skibe i sejskibenes tid	85
Af <i>Erik Nielsen</i> , Skælskør	
Nabo til kloster og skole	101
Af lektor <i>Knud A. Larsen</i> , Valby	
Litteratur om Sorø amt 1979	139
Af <i>A. Strange Nielsen</i> , Næstved	
Historisk Samfund for Sorø Amt 1979, ved formanden	141
Driftsregnskab 1/7 1978 – 30/9 1979, ved kassereren	142
Nye medlemmer pr. 15/4 1980	143
Sognerepræsentanter, der modtager indmeldelser	144
Ældre årbøger	145
Love for Historisk Samfund for Sorø Amt.	145
Nyt fra de lokalhistoriske arkiver	147
Sorø Amts Museum, ved museumsinspektør <i>Helge Torm</i>	150
Rettelser til Indholdsfortegnelse til Sorø Amts Årbøger 1912-78. . .	150

Fra Ladby til Mobile

Ved Knud Hagensten

Fire breve fra Amerika

Blandt de ting, som jeg har opbevaret siden min fars død, er 4 breve fra Amerika. De er skrevet af fars farbror, Jens Jørgensen, som blev født den 2. december 1839 på slægtsgården (matr.nr.16) i Ladby som nr. 3 af en flok på 8 børn.

Han fik lærereksamen 1861 og blev andenlærer i Sørbymagle. Far fortalte, at han blev indkaldt til krigen 1864, og han lod sig frivilligt uddanne til løjtnant – af hvilken grund han mistede sit embede i Sørbymagle.

I skuffelse herover rejste han til Amerika, hvorfra han skrev hjem.

Da han er god til at iagttage og fortælle, kan hans breve måske have interesse for andre.

Han er ganske sikkert i strid med sig selv, idet han på samme tid (i samme brev) hader og elsker Danmark. Hvad han egentlig venter og ønsker for sin fremtid, er vanskeligt at se (frihed - guld og grønne skove!) Hvad han helt konkret foretager sig i begyndelsen af sit ophold i Amerika, skriver han heller ikke meget om. Man får det indtryk, at han generer sig for at fortælle det. Han vil vente, til han er »noget ordentligt«.

Vi kan i brevene følge hans rute fra New York til Mobile, hvor han døde af gul feber 1867.

Til forklaring af navne kan anføres, at Harriet er hans kone (lærerinde). Hun skulle have været rejst senere, men kom aldrig af sted. Schmidt (1828–1914) var lærer i Ladby 1858–1904. Lars (møller – »melet tamp«), Sofie, Stine og Sine er søskende.

*Knud Hagensten,
Fuglebjerg.*

Great-Nech, d. 20. Mai 1866.

I kjære 10 vær atter hilset fra Amerika.

Da jeg endnu intet hører fra det gamle Danmark, saa maa jeg atter skrive, da jeg befrygter, at ingen af mine tidligere Breve er gaaet den rigtige Vei, og det saaledes er Jer umuligt at skrive. – For over en Maaned siden sendte jeg et Brev til Jer, og jeg har sendt to til Harriet, et før og et lidt efter, men alle ere de ubesvarede.

Altsaa nu skulde jeg vel fortælle lidt Nyt om dette saa ofte omtalte Land. For det første maa jeg sige, at her er mageløst smukt, smukkere end man kan forestille sig, men her er næsten utaaleligt varmt, og det bliver nok meget værre endnu, efter hvad Folk fortæller. Jorden er her de fleste Steder fortrinlig, men næsten allevegne, selv her i New-York's Omegn yderst slet dyrket. Vandet er aldeles ikke afledt, og en Mængde kjæmpemæssige Steen findes overalt. Ligesom man ogsaa endnu seer Resterne af de fordums Skove omkring paa de dyrkede Marker. En Mængde Skov er her naturligvis endnu. Mais er her Hovedproduktet for Pengekassen. Dog spises den ikke her. Her spises kun Hvedebrød, og jeg kan ikke begribe, hvor Folk kan leve ved Rugbrød. Her kan tjenes Penge, men Alting er ogsaa fabelagtigt dyrt. For Morskabs Skyld skal jeg fortælle Jer Priserne paa adskillige Ting. Et Par Støvler, som man i Danmark mageligt kan købe for 6 Rdl., koster her 9 Dollars (omtrent 17 Rdl.). En Frakke, som i Danmark koster 15 å 16 Rdl., koster der idetmindste 40 Dollars (omtrent 76 Rdl.). Et lille Glas Øl til 1 Sk. koster her 10 cts. (omtrent 19 Sk.). En halv Pot Brændevin (a Pint of Whisky) koster 1 Dollar 50 cts. (omtrent 2 Rdl. 4 Mk.). Af det billigste Tobak her koster half a pound (ikke saameget som $\frac{1}{2}$ Pund Dansk) 40 cts. (over 4 Mk.). Dette maa være tilstrækkeligt til at give Jer et Begreb om Dyrtiden her, men det er nok ogsaa det dyreste Sted i hele Amerika, hvilket forresten er høist mærkeligt. Jorden er ogsaa meget dyr her. En Bondegaard (a farm) koster her imellem 40 og 50.000 Doll. Ligeledes er Kreaturerne kostbare. Man giver 100 Doll. for en god Ko og 1000 Doll. for en god Hest. Dog nu nok herom. Forleden Dag jeg var i New-York var der en frygtelig Ildebrand. Næsten det halve af Fulton Street, een af Byens største Gader, brændte. Jeg talte ikke mindre end 28 Dampsprøiter, der alle vare i fuld Aktivitet, og det gik stærkt. Der var ingen Afspærring som i Kjøbenhavn. Enhver kunde passere Gaden og see til saameget de lystede. Forresten hersker der i New-York altid en gruelig Uorden, navnlig med Kjøretøier, der hvert Øieblik kjører paa hinanden eller paa Sporvognene, der gaaer i

*Jens Jørgensen,
f. i Ladby 2/12 1839,
d. i Mobile 9/9 1867.*

enhver Gade. I har maaske seet, at der hersker Kolera i New-York for Tiden, men dog er den ikke slem. Den er bragt hertil fra England med Udvandrer-skibene, og mange af disse ligger nu der i Quarantaine. Passagererne maa ikke komme i Land, saalænge der er Nogen syge ombord. De ligger nu der og kan see Land efter en besværlig Reise og ere nærved at sulte ihjel. Paa eet af disse, der har ligget her i 7 å 8 Uger skal der være død en Deel Danskere og Svenskere. Det var dog godt jeg kom herover førend den Epidemi begyndte. – Spørger I nu hvorledes jeg er fornøiet, saa kan jeg ikke sige andet end godt. Det er dog bedre at leve her end sulte i det usle Land Danmark, og jeg kan ikke andet end tilraade unge, arbejdsdygtige Mennesker, der ikke har nogen glimrende Udsigter hjemme end reise hertil. Jeg veed nu med Vished, at i Vesten kan Jorden endnu kjøbes for 2½ Dollars an acre, og den, der kan kjøbe 30 å 40 acres Land, kan om faae Aar være i Besiddelse af en deilig Eiendom, og selv den, som ikke eier mere, end han netop kan betale Reisen til New-

York, kan dristig reise herover; thi han kan strax faa Arbeide den selv samme Dag, han kommer, til 15 Dollars om Maaneden samt fri Kost og Logi. Han kan saaledes paa mindre end 3 Maaneder tjene sine Reisepenge tilbage; vil han saa ikke blive her, kan han jo gaae hjem igjen. Reisen er jo i Regelen Ingenting, naar han da ikke reiser midt om Vinteren. Men han skal belave sig paa at arbeide, naar han kommer her, navnlig saa længe han ikke kan Sproget. Her i Amerika gives kun 53 Helligdage i Aaret, nemlig 52 Søndage og den 4. Juli. De nordamerikanske Staters Frihedsdag. Her er ingen Juul, ingen Paaske eller Pintse. Jeg er forresten kjed af det Havevæsen, og jeg gad vide, om det vil gaae godt hele Tiden; thi Meget af det, jeg har saaet og plantet, har jeg aldrig seet før, langt mindre jeg skulde kjende dets Behandlingsmaade. Min Bestemmelse er nu forresten at blive her til først i September, til hvilken Tid jeg agter at reise mod Vesten, hvor langt veed jeg ikke endnu, saa langt til jeg finder et Sted, hvor de mangler en Skolelærer, hvis det kan lykkes, ellers faaer jeg tage fat paa Hvadsomhelst, Lykken vil bringe mig. Jeg lever idetmindste i Haabet om noget Godt. Ligesom jeg ogsaa haaber engang endnu at see mit Fødeland og mine kjære der, og dette Haab vil jeg ikke miste. Dog det er for tidligt at lade Hjemveen faa Indpas, den kunde saa gjerne bringe mig til at reise hjem imorgen. Det er forresten underligt kan I tro aldrig at høre et dansk Ord. Dog er det endnu mere underligt, naar man en enkelt Gang tilfældigviis træffer danske Folk. Saa pokkerivold nu skal jeg ned og kratte Kartofler op, men der er ingen, de ere for smaa endnu. Jeg fik dog saameget som et Fjerdingkar. Der er ikke andet Godt i Haven endnu end Kirsebær, men de ere ogsaa extra. Her er en Æbleskov, og den er meget stor. Manden siger, den kan aarlig indbringe 3.000 Doll. Jeg ville ønske, det var min. Det er tosset, jeg ikke veed, om I har faaet mit forrige Brev, men det er endnu mere tosset, jeg ikke veed, om I faaer dette. - - -

Nu vil jeg ikke skrive mere denne gang, da jeg ikke veed, hvad jeg har for det. Hvorledes har Peter Klausen det, er han kommet sig og hvor opholder han sig. Naar I nu har læst dette Brev, maa I sende det til Lars; thi jeg har ikke Tid at skrive mere. Det kan vel ogsaa være ligemeget, naar de Slagelsefolk eller hvor de nu er faaer dette. I Dag om 8 Dage sender jeg Brev til Harriet. Der maa dog endelig et naa hjem, saa jeg kan høre en Smule, hvilket jeg længes meget efter. Hils nu Alle, som vil hilses. Hils Schmidt saamange Gange og siig. Nei, jeg skal selv skrive ham det til, naar jeg faaer Tid. Og nu I Folk i Slagelse eller hvor I ere. Lad Harriet faa

Brevet og skriv til mig engang. Og Du, lille Harriet, maa have en Deel at fortælle mig nu. og nu I kjære elskede, vær Alle hjærteligt hilset af Jer hengivne
Jens.

Min Adresse, som I maa skrive meget tydeligt og med de saakaldte Latin-ske Bogstaver, er:

John Johnson
car of Mr. Georg Hewlett Esq.
Great Neck. Manhasset Postoffice
Long Island
New-York in North America.

Mobile, Alabama, U.S. d. 2. Dcbr. 1866.

Kjære i Hjemmet vær hilset!

Altsaa er jeg endnu levende. Jeg vil begynde, hvor jeg slap sidst. Som jeg skrev, reiste jeg fra Long Island d. 8. Septbr. d.A., men jeg reiste ikke, som min Bestemmelse var over Chicago til Wesconsin paa Grund af, at det skandinaviske Selskab i New-York raadede mig med Løfter om Guld og grønne Skove, at reise til Missouri. Bath look to that Company. (Bad luck? KH). Jeg reiste derfor til St. Louis. En stor By ved Missicippifloden, Hovedstaden i Missouri og de Unitet States sydvestlige Centralpunkt. Den ligger omtrent 1500 Miles lidt sydvest for New-York.

Imidlertid fandt jeg ikke her, hvad jeg ventede, hvorfor jeg reiste videre mod Vesten over Rolla (Rolla ligger halvvejs mellem St. Louis og Springfield (Missouri)), hvor den saakaldte Californiejernbane ophører, til Springfield i det her for sin Skjønhed bekjendte Greene County omtrent 300 Miles fra St. Louis; men da jeg heller ikke paa denne Reise fandt, hvad jeg søgte, og jeg manglede Dristighed til at fortsætte Reisen mod Vest gjennem de næsten ufremkommelige Skove, hvor der hverken findes Veie eller Stier, saa besluttede jeg at gaae mod Nord op ad Missicippifloden. Jeg gik derfor tilbage til St. Louis og reiste herfra over Cincinnati til Newport. Her blev jeg af Skæbnen udskreven til Soldat. Enhver Indvandrer kan nemlig nu tages til Soldat, naar han har været her i 3 Maaneder. Strax var jeg lidt nedslaaet, men jeg er allerede vant til ikke at danse paa Roser, og fast besluttet paa at kjæmpe mod Skjæbnen i enhver Skikkelse, gjenvandt jeg hurtigt mit gamle Haab og Mod. Jeg var kun paa Skolen i 5 Dage, hvorefter vi gik omtrent 200 over Cairo og Columbus her til Mobile. Paa denne Reise, der med Jernbanen varede i

4 Dage, døde En af Cholera. Vi blev derfor strax efter vor Ankomst hertil puttede ud paa et lille Fort i Mobile Bay, hvor vi laae i Quarantine i over 14 Dage. Det var en høist ubehagelig Tid. Nu have vi det fortrinligt. Vi bor i Telte, 2 i hver. Jeg bor for Tiden sammen med en Nordmand, som jeg synes rigtig godt om. Jeg har et godt Haab om en lykkelig Fremtid, og hvad gjør saa det, om det ogsaa vil blive i Unitet States Army. Vinter bliver det nok ikke her, vi have for Tiden omtrent den samme temperatur som I have i August, skjønt Dagene her ikke ere stort længere end hos Jer. Solen staaer ikke op før efter Kl. 7 og gaaer ned før 5. Alabama er et meget fladt Sydland og efter Amerikas Forhold ikke meget bevokset med Skove. Kun Sydfrugter drives her. Uoverskuelige Bomuldsplantager findes overalt, desuden drives Appelsiner, Citroner, Sukker, Tobak o. s. v. Hvorlænge vi vil blive her vides ikke. Et Rygte fortæller, at vi skal gaa til krigen i Indien, hvor vor Arme nylig har lidt et stort Nederlag. Et andet Rygte siger vi skal gaae op til Canada og hjælpe Veniens. Mig er det ligegyldigt, hvor vi gaaer. En storartet Krig forberedes desuden her i selve de Forenede Stater mellem de saakaldte black republics paa den ene og de Radikale paa den anden Side. Black republikks ere nemlig ikke tilfredsstillende med den Frihed, som Negrene fik ved sidste Krig. Som bekjendt ere de jo fri som den hvide Befolkning, men de ere ikke valgbare eller have Valgret til den lovgivende Forsamling og kunne heller ikke erholde nogen af Statens Embeder, ikke være Soldater i den regulaire Armee eller blive Officerer i Reserven. Disse Rettigheder vilde Partiet forskaffe dem. Det vil saaledes blive en omvendt Krig mod den foregaaende. Og hermed være mine Ord sluttede for idag. Grunden til, at jeg saa sent skriver er, at jeg ikke før kunde sende min Adresse. Tak for Portraittet. Det har glædet mig meget. Hans!! gjør mig den Glæde at sende mig Dit Portrait, naar I nu, som jeg haaber, strax skriver. Schmidt!!! Da De læser dette, haaber jeg, De undskylder, at Intet kommer for Dem alene undtagen en hjertelig Hilsen til Dem og Deres Broder. Er De saa god at fortsætte, hvor De slap sidst, hvilket var Begyndelsen af Krigen i Tydskland. Fader, gjør mig den Tjeneste at give indlagte Adresse til Peter Nielsen i Lillenestved og beed ham sende den til Niels eller til hans Forlovede, som da vil sende ham det. Vi have nemlig havt en slem Tørn sammen herovre, men ere nu blevne borte for hinanden. Og hermed Farvel med mange Hilsener til Jer Alle af

Jens

Send indlagte Brev til Harriet.

Mobile, Alabama, U.S. d. 31. Dcbr. 1866.

I to Gamle!! (Peer og Lars)

Vi have dog før drukket en Snaps sammen, og jeg haaber, vi eengang endnu skal kunne sige »Skaal«! til hverandre. I veed altsaa, at jeg er Soldat, hvad mere jeg er vil jeg ikke omtale førend jeg er noget ordentligt. Da jeg jo har seet ikke saa lidt siden vi saaes, saa kunde jeg jo fortælle Jer en heel Deel, naar jeg blot vidste, hvor jeg skal begynde. Dog det gjør vel mindre til Sagen. Husk først paa, at jeg har seet Verdens største By, der tæller 3½ Million Indbyggere, og hvortil der daglig kommer mellem 1 og 2000 Emigranter. Er det ikke morsomt at begynde med en Hestestald, jeg har seet den med dens 60.000 Heste, der alle udelukkende benyttes til Byens Sporvogne. Jeg har uden mit Vidende sejlet fra New-York til Broklyn. Det koster kun 2 Cts.; men jeg har ikke her Plads til at fortælle, hvordan det gaaer til uden at vide det. Jeg har seet Palaiet i Whashington, hvor Præsidenten residerer. Jeg har seet Pensylvaniens dybe Kulgruber, hvor Arbeiderne tjener 4 a 5 Dollars om Dagen, men ved et frygteligt Slid. Jeg har seet Stedet, hvorover Liniedanseren Blondin vandrede, det mere end 1000 Fod høie Niagaravandfald, hvorover den svævende i Jerntoug hængende kolossale Bro findes. Verdens 8de Underværk. Jeg har endnu seet ikke saa lidt mere, men lad mig nu fortælle Jer noget Andet, der muligen kan interessere Jer mere. Som I Alt ved, reiste jeg fra New-York i Spbr. til Missouri. De første 1650 Mile, jeg reiste, var med Jernbanen, hvilket var uafbrudt Kjørsel i 4½ Døgn. Det var en meget trættende, men hurtig Reise. Jeg gjorde denne og videre Reise sammen med Niels Petersen af Lillenæstved. Du kjender ham jo, Lars. Han stod ved siden af mig, da jeg blev konfirmeret. Forresten er han nu bleven borte for mig. Det eneste jeg veed om hans Tilværelse er, at da vi skiltes ad, hvilket var meget imod vor Vilje, reiste han op til en Railrod i Illinois. Lad mig nu springe frem til den virkelige Nutid. Som I alt veed lever jeg i Alabama, een af Sydstaterne. At det er underligt for mig nu ved Juletider, ikke alene at føle Danmarks Sommervarme fra August, men tillige at see alle Træer grønne og see Haverne fulde af Blomster. Her findes naturligviis mange forskellige Træsarter, men naar jeg fratager Palmerne, da er Resten næsten udelukkende Naaletræer, en sjælden Mærkværdighed har jeg fundet her, nemlig Bøgetræet, hvilket jeg ikke veed at have seet andet Sted i Amerika. Appelsinerne ere nu næsten modne, ligesom Bomuldshøsten for Størstedelen er ovre.

Hvad Dyreverdenen her angaar, da findes her naturligviis Kvæg i

Mængde, hvoraf meget lever i en næsten vild Tilstand, men her haves kun meget faa Heste, i hvis Sted Mullen er traadt og bruges til næsten alt Slags Trækarbeide. De kunne her blive fra 40 indtil 90 Aar gamle, hvorfor de ere meget kostbarere, naar de skal kjøbes, end Heste. Endeel store Slanger er her, men ingen af dem ere skadelige. Derimod findes ved Flodbredderne en ondartet Slags af temmelig store Crocodiller, og et Insekt er her, det værste jeg kjender, nemlig Moskitten. Den findes her i alle Størrelser, fra den mindste Myg indtil større end en Oldenborre, og navnlig i Sommertiden findes der ikke i hele Alabama en eneste Seng, hvor ikke disse Utysker findes. Hvad Befolkningen i Amerika og navnlig her angaar, da maa jeg desværre tilstaae, at idetmindste Halvdelen af Befolkningen ere lutter Tyve og Røvere. Her er strenge Love nok, men den mest gjældende Lov er alligevel Næveloven, hvorfor det hedder sig ved enhver Leilighed at være bevæbnet indtil Tænderne. I detmindste een Revolver til 6 a 7 Skud og en god Dolk ere aldeles nødvendige Artikler at have paa sig ved enhver Leilighed. Dersom I nu, naar I har læst disse Ord, vil skrive et Par Ord til en forfløien Fugl, saa skal I have Tak.

Jeg kan ikke negte, at der er meget i Danmark, jeg elsker, men der er ogsaa meget, jeg hader. Peer! send mig Dit Portrait, Stine, send mig Dit, Sophie, send mig Dit. Alt ved Leilighed. Du gamle meledede Tamp, Dit har jeg jo samt de Gamles med Sine, men jeg kunde ønske at have Jer Alle. Hils nu først Jer selv og . . . I veed jo, hvem I skal hilse. Hjemme, i M. Mølle o. s. v., o. s. v. Og modtag nu alle Kjære en inderlig Nytaarslykønskning med Haabet om et Gjensyn med den paa Alabamas Stepper omvankende

Jens

Fortsættelse.

Dersom I skuldé betale 25 cts. henimod 3 Sk. Dansk, saa kunde I vist ogsaa lade være at snapse. Jeg syntes, det var dyrt i New-York, hvor den kostede 10 cts., men her gaaer den ikke, Grønberg. Veed I hvad det er, som her koster 25 cts. Det er en Snaps, som I kjøber for 2 Sk. Det eneste man her faaer at drikke er Kaffe og Kaffe og atter Kaffe, og den smager fortrinligt, naar man først er vant til den. Naturligvis altid Hvedebrød og i Regeln varmt, samt en Slags sød Kage, der kaldes Malagakage. Den ligner noget dansk Honningkage. Kun til Kaffe kan jeg spise den. Nu lidt om selve Livet og Temperaturen her. Temperaturen er ikke sund, da Landet er meget lavt og moradsigt, man seer derfor Jernbanerne her paa Strækninger af mere end Hundreder af Mile hvile paa Pæle. Skrøbelige

Dear Mother
 I received your kind letter
 and was glad to hear from
 you. I am well and hope
 these few lines will find
 you the same. I have not
 much news to write at
 present. I am still in
 the same place. I hope
 to hear from you soon.
 Love
 James Johnson

Mobile, Alabama. U. S. of North
 Dear Mother
 I received your kind letter
 and was glad to hear from
 you. I am well and hope
 these few lines will find
 you the same. I have not
 much news to write at
 present. I am still in
 the same place. I hope
 to hear from you soon.
 Love
 James Johnson

Mobile, Ala June 13th 1864
 Dear Mother
 I received your kind letter
 and was glad to hear from
 you. I am well and hope
 these few lines will find
 you the same. I have not
 much news to write at
 present. I am still in
 the same place. I hope
 to hear from you soon.
 Love
 James Johnson

Mobile, Alabama. U. S. of North
 Dear Mother
 I received your kind letter
 and was glad to hear from
 you. I am well and hope
 these few lines will find
 you the same. I have not
 much news to write at
 present. I am still in
 the same place. I hope
 to hear from you soon.
 Love
 James Johnson

James Johnson
 15th U. S. Infantry Regiment
 1st Battalion Company 4th
 Mobile, Alabama.
 North America.

Jernbaner. Vi ere 3 danskere i de 4 Compagnier her ligger. En tosset kjøbenhavnsk Arkitekt, som jeg ikke giver 3 Cts. for. Efter eget Sigende har han været Allevegne i Europa, Africa og her. Den Anden er fra Holbæk, har i 8te Aar været Handelsbetjent i Roeskilde og derefter i 10 Aar været Guldgraver i Australia, hvortil han med det Første igjen agter sig, og dersom jeg ikke hurtigt her finder Lykken er det min Hensigt at følge ham. Dog skal jeg først have besørget adskillige Ting. Omtalte Person er en Kjerne. Det skulde dog være forbistret, skulde man ikke kunne skabe sig en ordentlig Tilværelse paa een eller anden Måde. Jeg gad vidst, hvorledes I trækker den i Land. Det gaaer velsagtens saa som saa og det er jo allerede store Ting, navnlig i saa forsultent et Land som Danmark. Jeg veed nok, at mange af mine Landsmænd her sige, at her er ikke bedre, men hvorfor er det? Hvad er det i Regelen for Folk, der udvandrer fra Danmark. Næsten alle mislykkede Subjekter. Fallerede Kjøbmænd, Handelsbetjente, Kontorister, Studenter, Seminarister o.s.v. De kommer her uden Kjendskab til det engelske Sprog og uden at kunne arbeide og uden Penge; hvorledes skal vel saadanne Herrer blive store Mænd her. Det er ikke nok *at komme til Amerika*. Ligesom alle andre Steder, hedder det her: money, money (Penge, Penge). Det er jo, hvad der regjerer Verden. Nu nok herom. Nei dem, der skal udvandre med det sikre Haab at kunne fortjene noget ordentligt, må enten være Haandværkere eller Arbeidere. Nu siger man, Enhver kan jo blive Arbeider, men hvormange af de lærte Herrer, som kommer her, har Taalmodighed til at arbeide f.Ex. hos en Farmer i 3 a 4 Aar. Jeg har det ikke, og i kortere Tid kan man ikke samle saameget, at man selv kan reise en Farm. Jeg har rigtignok seet 100dreder af Milestrækninger af fortrinlig Jord, hvoraf man kan købe 160 acres (omtrent 120 Tdr. Land) for 20 Dollars, samt erholde det skattefrit de første 5 Aar; men der skal jo alligevel mere til. Det skal drives op, der skal bygges Huus og kjøbes Besætning, og alt er kostbart her. Kuns Bygningen er billig NB naar man gjør det selv. Tømmer er der nok af paa Jorden man kjøber, meget mere end man ønsker, og af det alene opfører man paa saadanne steder Husene. – Dersom I nu paa et eller andet Kort skulde søge efter mit opholdssted, saa vil jeg fortælle Jer, at Mobile ligger omtrent 130 Miles fra New-Orleans, 2000 Mile fra New-York. Naar det nu ikke havde været for langt, saa kunde jeg havt stor Lyst til at see, hvad I faaer til Nadvere iaften samt drukket et godt Glas med Jer to gamle Tampe. Dog vi vil vist have at vente nogle Nytaarsaftener, før det lader sig opføre, men derfor kan det

jo nok ske. -- Jeg veed ikke, om jeg har fortalt Jer, hvorledes jeg har det. Jeg vil derfor sige Jer, at jeg har det godt, ikke bedre, men heller ikke daarligere. Og hermed endnu engang Farvel til Jer alle og send snart et Brev efter følgende Adresse: Adresse: Mr.: James Johnson

15th U.S. Infantry-Regiment
1st Bataillon Compagny K.
Mobile, Alabama.
North America.

Jeg skrev hjem min Fødselsdag og haaber at have Svar paa det Brev, naar I faaer dette.

Jens

Jeg sender Brev til Harriet samtidig med dette.

Mobile, Ala. Juni 15th 1867.

Kjære i Hjemmet!!!

Af visse Grunde skriver jeg igjen, uagtet jeg ikke har seet Svar paa mine to sidste Breve, men maaske det er sandt: »ude af Øie, ude af Sind«, well, I don't care, next time I will do that same; did'n bring them millers any love from me this time. Jeg kan fortælle Jer, at her er gruelig varmt, igaar havde vi her 85 Grader i Skyggen (=29,4°C). Maaske tror I ikke, det er sandt, men Tilfældet er det. Her i Alabama har i de sidste 2 Maaneder været og er tildels endnu et ikke lille Røre. Negerne have gjort Oprør og paa flere Steder, hvor de har havt Magt, mishandlet den hvide Befolkning paa en skammelig Maade. Det første Offer for deres Vaaben her i Mobile var en dansk Skomager ved Navn Olson. Han havde faaet 2 Skud og 3 a 4 Knivstik. At vi ikke sparede de Sorte er en Selvfølge. -- Da dette Oprør begyndte, bleve selvfølgelig alle her omkringliggende Tropper dragne ind omkring i Landet. Ved Indløbet til Mobile Bay ligger en meget stærk Fæstning, »Fort-Morgan«. Herfra vare alle Soldater paa et Kompagni nær borttagne. -- Dette Kompagni kunde nu ikke længer styre sig selv. De stjal alt, hvad de fandt i Fæstningen. Tog alt hvad »the Suttler« havde i Bouikken og gjorde et farligt Styr. Nu maatte jo nogle over at styre dem. -- I seer altsaa, vi har havt og har endnu, hvad Tyskerne siger »eine schöner Leben«. Jeg har svedt frygteligt de sidste 2 a 3 Maaneder; thi foruden denne idelige Omflakking har jeg gennemgaaet Artereliskolen, hvilken jeg bliver færdig med paa Søndag. Dog er det ikke min Hensigt at gaa ind

i Arteriet, hvis jeg kan blive fri. – Opnaar jeg ikke nu meget hurtigt, hvad jeg søger, da vil jeg søge min Afsked ligesaa frivilligt, som jeg blev Soldat. Det er deilige Skriveapparater, man holder i dette Land. Efter hvad jeg veed, var det en meget lidet hæderlig Krig for Frankrig den for nylig førte med Prøisen*), men efter de rigtignok meget sparsomme Meddelelser, der kommer hertil fra Europa at dømme, kan den nuværende Fred kun blive af kort Varighed. De fleste her haabe, at det blodige Prøisen snart maa have udspillet sin Rolle. Men »der skal skarp Lud til skurvede Hoveder«, og Prøisen er jo Herre i den gamle Verden.

Hvad Tidsforholdene her i Sydstaterne angaaer, da forringer de dem siden Krigen bestandig. Mobile var efter Sigende førend Krigen een af Amerikas rigeste og bedste Pladser, men er maaske nu den allerdaarligste. Bomuldspriserne falder bestandig, og 1 Pund røget Flæsk, som før kostede 1 Dollar, kan nu kjøbes for 10 a 11 cts. Et Pund Flæsk og et lille Glas Øl er saaledes lige dyrt og 2½ Pund for en Snaps. Et Par Støvler koster 20 Dollars, og en Mand vil saaledes ikke kunne faa er Par for et godt Fedesviin. Jeg tror nok, at dersom der ikke snart bliver gjort noget og taget alvorlige Forholdsregler, da vil den kolørte Befolkning aldeles ødelægge idetmindste Sydstaterne. – Jeg saae igaaer to Breve, der lige var komne fra Danmark, efter dem var Alt der ved det temmelig forsultne Gamle, men ogsaa de omtalte Rygter om en ny Krig, som Danmark skulde deltage i. Siig mig engang, har jeg været indkaldt til Tjeneste, siden jeg rejste. Jeg skulde lide at vide det, skjønt det i Grunden er mig ligegyldigt; thi i Virkeligheden haaber jeg dog ikke nogensinde at see Danmark, da skulde der ske mærkelige Forandringer baade her og der. Rigtignok er der nogle faa Mennesker der, jeg kunde ønske at see eengang endnu, men . . . jeg vil ikke sige mere. Stine og Peter ere altsaa gifte. Jeg vil ønske dem al mulig Lykke til at skabe dem selv en lykkelig Fremtid. Lars fører sagtens endnu sit gamle Ungkarleliv i Slagelse. Hvorledes har Schmidt det. Det er sandt, som sædvanlig fortæller han mig det nok selv. Han trykkes sagtens nu igjen af Danmarks brændende Soelstraaler. Jeg kunde ønske at see ham sidde her i mit Telt blot i 2 Timer, da vilde Danmarks Varme smage Dem rigtig godt, kjære Schmidt. De veed ikke, hvordan en Forstyrrelse det gav her i Kampen for et Øieblik siden, at her kom en Mand, som vi paa Unitet-States call the paymaster. Vi havde ikke seet ham de sidste 4 Maaneder, saa han er paa de

---

*) (Det må være krigen mellem Prøisen og Østrig 1866, Jens Jørgensen hentyder til).

fleste Steder velkommen med sine grønne Penge. De veed, her bruges kuns Papiirspenge, og de er alle grønne, naar de ere gode. Forresten gives her saa mange Slags, at man har at være forsigtig, naar man tager imod nogen.

Saa, nu er der Ildebrand inde i Byen igjen. Det er da forresten noget, der hører til Dagens Orden. Stormklokkerne gik iaftes Kl. 11, og den er ikke rigtig 11 igjen, før de gaaer. Det er sagtens en Neger der har været paa Spil igjen. Frihedens deilige Land, naar man for en Flaske Brændeviin kan faae slaaet et Menneske ihjel eller brændt et Huus af. Nei, jeg er maaske endnu mere frisindet end jeg nogensinde før har været. Men Negernes Frihed sværmer jeg ikke for. Efter min Mening saa skulde de enten give dem at Stykke Land for dem selv, ligesom Indianerne fik, eller ogsaa give hver af dem lidt Penge og sende dem hjem til Afrika. Der er jo Plads for dem. Jeg havde den Fornøielse at spise ny Kartoffler den 24. April. Den billigste Spise, man forresten kan faae her er Østers. Man faar idetmindste en Skjæppe for 50 cts. I det Hele taget er Spisen nu temmelig billig, naar man kjøber den utillavet. Det eneste, der er dyrt, er Brød. Man kan magelig spise for 10 cts. Brød til et Maaltid. Gaaer man til et Spisehuus, maa man idetmindste betale 1 Dollar for et Maaltid uden Øl og Brændeviin. Dog nu nok om Spise. Jeg bad Marie i mit sidste Brev om at sende mig sit Portrait, men jeg har ikke seet det endnu. Jeg haaber nu, at dette Brev maa finde Ladby og finde Alt der ved det gode Gamle. Hvad Nyt er der skeet i den store By, siden jeg reiste, som er værd at omtale. »Intet?« eller »Meget!« Skulde der nu imod Forventning være nogle gamle Bekjendte, der kunde ønske at faae en Hilsen fra mig, da glem ikke give dem den. Den er virkelig hjertelig sendt til Enhver. Lille Carl Schmidt, er han færdig med sit Soldatervæsen. Han vil nok tage imod en Hilsen. Forresten veed I nok, hvem der tager imod dem. Hermed Slutning. Skriv nu pokkers gesvindt; thi jeg har store Planer om en lang Reise i Hovedet, der skal bringe mig Guld og grønne Skove. Jeg kan miste Alt, men jeg troer aldrig jeg kan miste mit gode Haab. Naar jeg lever i Frihedens fremmede Verden; thi *i Danmark har jo aldrig været Frihed.* Og nu den hjerteligste Hilsen til Jer Alle af

Jens.

Min Adr. er i denne og næste Maaned som før.

Tanker i Alabama
Af James Johnson (alias Jens Jørgensen)

Her i Alabamas Skove
Ved Mobiles store Vand
Hvor de mørke, salte Vove
Aldrig hvile eller sove
Seer jeg aldrig Haabets Strand

Her, hvor Crocodillen lister
Efter Rov ved Flodens Bred
Men hvor den saa ofte mister
Livet, skudt af vagtsom Fisker
Aldrig Danmark saae jeg vred

Her, hvor Alt er fremmed smukt
Fremmed er min Moders Tale
Fremmed er selv Træet lukt
Hvor Citroner bliver plukt
Seer jeg ingen Bøgesale

Her i Friheds skønne Lande
Hvor saa Mange søger hen
Over Atlant's store Vande
Fra de fjerne, østre Strande
Danmark er min gamle Ven

Her, hvor Appelsinen groer
I de Rødes Fædreland
Hvor saa mangen Neger troer
Her nu jeg alene boer
Tænker jeg paa Danmarks Strand

Her, hvor 36 Stjerner
I det Hvide, Røde, Blaa
Tindrer, og for Frihed værner
Mod Enhver, der Ørnen fjerner
»Dannebrog« jeg altid saae

Her, hvor Bomuldsplanten trives
Mellem høje Peinetræer
Her, hvor Hvidt og Sort nu rives
Om for hvem at Landet lives
Ønsker jeg mig Danmark nær

Her, hvor Ørnen trodsig slog
Ned hver frihedsfjendske Røver
Med 3 Pile i sin Klo
Kjægt af Landet ham forjog
Seer jeg altid Danmarks Løver

Her, hvor Sort var fordum Slave
For den hvide, rige Mand
Men hvor han nu graver Grave
I den hvide Riges Have
Elsker jeg mit Fædreland

Men Farvel hver Hjemvees Tanke
Frihed er mit Haabets Strand
Frihed er det Haabets Planke
Hvor jeg end skal fremmed vanke
Finder jeg et Fædreland

Efterskrift.

Om brevskriveren Jens Jørgensens hjemlige baggrund kan, udover det i indledningen oplyste, anføres, at han var søn af fæstegårdmand Jørgen Larsen og hustru Maren Jacobsdatter i Ladby, og at han året efter sin fødsel blev indført i lægdsrullen. Den 23. april 1854 blev han i Herlufsholm kirke konfirmeret med karakteren meget god for kundskab og opførelse. I 1858 forlod han Sjælland. Det fremgår af lægdsrullen for Herlufsholm sogn, der oplyser, at han på det tidspunkt blev slettet af rullen og overført til Vejle, lægd 47. Årsagen til flytningen var den, at han ville læse til lærer på Jelling seminarium, vel sagtens efter tilskyndelse fra Ladby skoles lærer, Th. P. Schmidt, som ofte er nævnt i brevene fra Amerika, og som selv i 1855 var dimitteret fra Jelling. Den 8., 9. og 10. juli 1861 underkastede han sig sammen med 25 andre afgangsprøven fra seminariet og beholdt hovedkarakteren duelig med 142 pts. Nogle måneder senere blev andenlærerembedet i Sørbymagle ledigt, og den 10. marts 1862 blev Jens Jørgensen ansat i stillingen, der kun havde bolig for en ugift lærer.

Ved ansættelsen havde han ikke aftjent sin værnepligt, og han begærede derfor et års udsættelse. I 1863 bad han om yderligere et års udsættelse, men i 1864 var der ingen vej uden om. Han blev indkaldt den 15. marts og kom til København, hvor han fik en meget nødtøftig uddannelse, og ifølge skrivelse af 27. april 1864 til sognefogeden i Sørbymagle, der jo var lægdsforstander, afgik han allerede da til 3. regiment som korporal med sergents karakter. Efter krigen blev han ifølge major Schädters skrivelse af 7. december 1864 antaget som reserveofficersaspirant og som sådan ført i nummer ved 3. bataillon, der under krigen havde været normeret som regiment.

Inden han afgik til regimentet, nåede han at holde bryllup. Den 3. april blev han i Trinitatis kirke viet til jomfru Harriet Guiriagina Theodore Lorentzen, der på det tidspunkt var 21¼ år gammel og boede i Tornebuskgade 9. Forlovere ved brylluppet var hendes plejefar Lachmann Jacobsen, Nørrevold 14, der var overlæge ved livgarden, og lærer Niels Jacobsen, Lille Kongensgade 101, der var Jens Jørgensens klassekammerat fra seminariet og født i Bavelse sogn ved Glumsø.

Af tillægslisten for lægd nr. 44, Sørbymagle sogn, fremgår det, at han den 2. oktober 1867 i sin egenskab af reserveofficersaspirant var blevet indkaldt til militærtjeneste, men at han ikke kunne give møde, da han

var rejst til Amerika, og da han den 14. juni 1869 på ny blev indkaldt til militærtjeneste, måtte lægdsforstanderen igen meddele, at han var i Amerika. Det viste sig iøvrigt, at Jens Jørgensen ud over afrejsen til Amerika havde én grund mere til at sidde indkaldelsesordrerne overhørig, idet den sidste tilføjelse i lægdets tillægsliste lyder således: »Død 9. September 1867 i Amerika!« –

Det har ikke været muligt at kaste lys over hans kone Harriets skæbne.

E. P.

Fra Hårslev og Ting Jellinge sogne

(Optegnelser fra tiden før udskiftningen)

Af Erling Petersen

Fra de ældste tider har Hårslev og Ting Jellinge sogne hørt til det oprindelige Flakkebjerg herred, der var Sjællands største, men da herredet i 1617 i gejstlig henseende deltes i to provstier, kom de to sogne til at høre til Vester Flakkebjerg herreds provsti. Retskredsen hed imidlertid stadig Flakkebjerg herred, og tinget blev i mange år holdt på en mark midt imellem Sønder Jellinge og Ting Jellinge. I 1720, da tinghuset var så brøstfældigt, at det ikke længere kunne bruges efter sin hensigt, blev tinget i nogle år holdt i herredsfogedens gård i Flakkebjerg, hvorfra det siden blev flyttet til Dalmose kro. Det skete sidst i maj 1734, men på det tidspunkt hørte hverken Hårslev eller Ting Jellinge sogne til Flakkebjerg herreds retskreds. Hårslev var allerede sidst i 1600-tallet lagt ind under Fuirendal birk og kom i 1708 ved sammenlægningen af Fuirendal og Trolholm birker ind under Holsteinborg birk, mens Ting Jellinge i 1720 kom under Antvorskov rytterdistrikts birk. I 1856 overførtes Ting Jellinge til Holsteinborg birk, der først blev ophævet i 1919.

I administrativ henseende hørte begge sogne fra gammel tid til Korsørlen, men da lensordningen i 1660 afløstes af en opdeling i amter, kom Hårslev sogn til at høre ind under Korsør amt, mens Ting Jellinge blev lagt til Antvorskov amt. Denne adskillelse blev dog uden større betydning, for allerede i 1668 blev administrationen af de to amter samlet på ét sted med fælles amtmand og fælles amtsskriver eller amtsforvalter. I 1798 forenedes Korsør og Antvorskov amter med Ringsted og Sorø amter til ét amt, der kaldtes Sorø amt, og som bestod indtil 1970, da kommunalreformen blev gennemført.

1. De ældste tider

Fra Hårslev og Ting Jellinge sogne er der kun lidt at berette om oldtiden og den ældre middelalder. Dels findes der ingen skrevne kilder, og dels

har egnen været opdyrket så langt tilbage i tiden, at der kun er gjort sparsomme fund. Der er dog i efteråret 1979 under planeringsarbejde fundet rester af en bronzealderboplads mellem Hårslev by og Saltø å. I Ting Jellinge findes overhovedet ingen oldtidsmindesmærker, og heller ikke i Hårslev sogn er der fredede oldtidshøje, men ifølge Traps Danmark har der været en dysse ved Sandved og en mindre høj ved Hårslev.

Det er muligvis denne sidste høj, der i Hofmans fundationer nævnes som den eneste mærkværdighed i sognenes marker. Der lå dengang nord for Hårslev by en høj med nogle store sten, der kaldtes Hothershøj eller Hårslevhøj, og en næsekonge ved navn Hother skulle være begravet dér. Fra ham var byen så kommet til at hedde Hotherslev eller Hårslev. Denne oplysning gentages af provst Beyer i hans topografi over Vester Flakkebjerg herreders pastorater fra 1820, hvor der fortælles, at Hårslev havde sit navn fra kong Hother den 3die, der i en krig med en russisk jarl blev overvundet, dræbt og derefter gravsat i en stendysse i den nævnte høj.

To andre sagn er knyttet til hellige kilder. I det ene fortælles, at der mellem Hårslev og Ting Jellinge var en kilde, kaldet Martha kilde, hvor mange syge i tidligere tid skulle være helbredt for deres sygdomme ved at drikke af vandet, og i det andet fortælles, at der også på Sønder Jellinge mark fandtes en Martha kilde. Sagnet fortæller, at denne Martha skulle have været tjenestepige hos en vis adelig jomfru, som hun var ude at køre med. Martha hørte da nogle klokker ringe, men jomfruen og kusken kunne intet høre. Pigen påstod dog stadig, at hun hørte klokkerne, og sagde, at lige så vist, som hun hørte klokkerne ringe, lige så vist skulle der på det sted, hvor de kørte, frembryde en vandkilde. Dette skete, og kilden kaldtes efter pigen Martha kilde. En lignende beretning findes imidlertid om Mertes kilde på Sønder Jellinge mark i Hyllested sogn, så formodentlig er det en og samme kilde, der er tale om. I Pontoppidans Danske Atlas nævnes desuden en kilde ved Hårslev høj, men der gives ingen nærmere oplysninger om den.

Endvidere findes der overleveret en beretning med tilknytning til Hårslev kirkes tårn, og heri fortælles, at en kvinde skal have stået på Høve vejrmølle, som lå tre fjerding vej fra Hårslev, og da hun var fortrydelig over, at Hårslev klokketårn var så lavt og desuden anbragt på den nordre side af kirken, tog hun en sten i sit flettede hosebånd og slyngede den i retning af kirketårnet. Skønt hun var en kæmpekvind og

meget stærk, slog kræfterne ikke til, og stenen, der var seks alen lang og tre alen bred og af form som en pyramide, faldt ned på Hyllested mark og kaldtes efter den tid Høvestenen. I Hofmans fundationer afrundes denne beretning med en bemærkning om, at man af denne fabel kunne se bøndernes roksesnak og fingerede opfattelse af adskillige ting, som blot var overtro.

Som nævnt rummer disse få sagn og de endnu færre oldtidsfund kun meget lidt til belysning af Hårslev og Ting Jellinge sogne i de ældste tider. Derimod kan det gennem en undersøgelse af stednavnene påvises, at de to sogne rummer de tidligste navngivne bebyggelser, der kendes. Den ældste danske stednavneendelse er ifølge stednavneforskerne endelsen -inge, og den stammer vistnok fra tiden, før Skjoldungeslægten stamfader omkring 450-500 f.Kr. gjorde sig til herre over Sjælland, ja, måske er flere af -inge-byerne endnu ældre, så de kan henlægges til tiden før de store folkevandringer. Der har hersket nogen uenighed om betydningen af denne endelse. Nogle forskere har ment, at -inge er en særlig endelse, der betegned et eller andet naturforhold, andre har hævdet, at endelsen blev brugt til at danne slægts- eller stammenavne med, ja, at den simpelthen betegner en del samhørende personer.

Er denne sidste antagelse rigtig, kan et stednavn som Hyllinge formentlig tydes som stammen eller slægten ved hølet – et høl er et opstemmet vand ved et åløb – mens Vindinge (nu Fyrendal) kommer af vin (græsgang) og altså betyder stammen ved græsgangen. Om disse tydnin-ger uden videre kan overføres på Sønder Jellinge og Ting Jellinge, er svært at sige. I Aage Houkens håndbog over danske stednavne fra 1956 oplyses det, at forleddet som oftest er dunkelt og dets betydning vanskeligt at påvise, og at det i Jellinge eller Jalinge måske er beslægtet med ordet gul, men nogen egentlig mening kan dog vist ikke uddrages af den formodning.

Endelsen -lev, der forekommer i bynavnene Hårslev og Bendslev, er vistnok noget lettere at forklare. Den skal være en ændret form af det oldnordiske leiv, der betegner et ejendomsforhold i betydningen arv eller gave. Lev-byerne forekommer især hyppigt på Sjælland, og de stammer i hovedsagen fra folkevandringstiden. Forleddet er i de fleste tilfælde et mandsnavn. Hårslev, der 1335 skrives Hasleuæ, året efter Horsløff og senere Hotherslef eller Hathersløff, skulle således som forled have mandsnavnet Hother eller Hather. Forleddet i Bendslev er derimod usikkert. Det peger næppe hen på navnet Bent, der først kan

være kommet til landet med kristendommen, længe efter at lev-byerne er opstået. Byens navn skrives 1477 Byntzløff.

Om endelsen i Sandved, der 1520 skrives Sandwet, 1566 Sendwedt og 1613 Sandweed, skal blot anføres, at det er den nutidige form af det olddanske with og det oldnordiske vidr, et ord, der kan betyde brænde eller træ, men som ifølge håndbogen over danske stednavne oprindeligt betyder grænseskov. Sandved er jo nok den yngste by i de to sogne, men den er alligevel gammel af år. Den er formodentlig opstået i den tidlige middelalder og er måske endda fra tiden, før torperne i nabosognene blev til.

2. Sognebyerne

Der er næppe nogen tvivl om, at Hårslev fra gammel tid har været den største af landsbyerne i de to sogne. Den nævnes så tidligt som i 1135, da St. Peders kloster i Næstved blev oprettet. Ved den lejlighed skænkede biskop Eskil i Roskilde to af stiftets kirker til klosteret, nemlig Tjæreby og Hårslev, der begge var beliggende i Vester Flakkebjerg herred. Hårslev kirke, der var anført i Roskilde-bispens jordebog fra 1370 med to ploves land og dengang svarede en afgift på 2 mark, forblev under St. Peders kloster i mere end 300 år, men i 1455 blev den tillige med præstegården mageskiftet til Roskilde domkirke, der i stedet overdrog klosteret den mere bekvemt beliggende Vallensved kirke.

Efter denne første godsoverdragelse i Hårslev varede det mere end 200 år, inden en ny godshandel fandt sted. Det skete den 1. maj 1336, da Niels Krog af Vinderup i Tybjerg herred til Henneke Holsten solgte sin jord i Hårslev i Hakærsbol – et nu ukendt stednavn – nemlig 5 ørtug skattejord med agre, eng og skove og alle tilliggender for en passende pris under afkald af al modsigelse og hindring, og såfremt jorden i nogen måde skulle blive forholdt Henneke Holsten, så forpligtede Niels Krog sig og sine arvinger til at holde ham skadesløs.

Hvem der var bruger eller fæster af denne jord, nævnes ikke, og det er i det hele taget småt med navne fra denne tid. Bortset fra bonden Poul Jepsen, der var herredsfoged i Flakkebjerg herred fra 1499, er det først i 1566, at Hårslev bys beboere ses omtalt. Det er i et kvægskatregister fra Korsør len, udfærdiget ifølge et åbent brev af 20. november 1566, der bestemte, at der af hver plovfærdig okse, hver ko og hver hest skulle betales 4 skilling, af hvert ungkreatur og hvert øg skulle betales 2 skilling, mens der af hver kalv, hvert får, hver ged og hvert svin, som var over et år

gammelt, og af hver fole eller føl, som ikke var årgammelt, skulle erlægges en skilling.

I dette register er samtlige beboere i byen medtaget, og den gårdmand, der havde flest dyr at betale skat af, hed Jens Ipsen. Han havde ialt 83 dyr, og han måtte heraf svare i alt 168 sk. eller 1 dlr. 4 mk. 8 sk. Trods de mange dyr var han ikke den, der betalte mest i kvægskat. Han blev overgået af enken Marine Andersens, der måtte svare 9 sk. mere, fordi hun havde 28 øksne, køer og heste mod Jens Ipsens 21. Ifølge registret var der ialt fire enker i Hårslev by på den tid. Det var foruden Marine Andersens endnu en gårdkone, Bodil Olufs, samt to huskoner, Anne Boes, der havde en ko og seks får, og Sidse Jeppes med seks får. Hun var; hvad husdyr angik, den dårligst stillede i byen bortset fra Oluf Mortensen, der i registret anføres som »en dreng«, den tids betegnelse for tjenestekarl. Han havde tre får og lige så mange svin, men var vel så også den bedst stillede blandt byens tjenestekarle, eftersom han er den eneste af sin stand, der er opført i registret, hvoraf det iøvrigt fremgår, at der på den tid fandtes en vandmølle i byen, og at Jens Møller i møllen også var jordbruger og måtte svare skat af 24 husdyr. Der var ialt 16 skatteydere i Hårslev by.

Der blev forøvrigt på de tider holdt marked i Hårslev én gang om året. Det kan ses af en forespørgsel, som lensmanden på Korsør Slot, Eiler Krafse, i 1575 rettede til kancelliet, og hvori han bad om at få besked på, hvordan han skulle forholde sig med henlæggelsen af de to markeder, som hidtil var blevet afholdt i Høve og Hårslev. Han havde nemlig fået ordre om at henlægge dem til den nærmeste købstad, men da de to landsbyer lå Korsør og Slagelse lige nær, var han kommet i tvivl om, hvilken af de to købstæder han skulle vælge. Den 13. juli 1575 befalede kancelliet lensmanden at give ordre til, at Høve og Hårslev markeder fremover skulle holdes Helligkorsens dag om våren (3. maj) og St. Mikeldag om høsten (29. sept.) i Korsør, da kongen ønskede at få denne by forbedret og den desuden var et almindeligt færgested. Det blev også pålagt Eiler Krafse at sætte en pålidelig karl til at oppebære kronens ret-tigheder på disse markeder.

I den følgende tid er det kun spredte oplysninger, der findes om Hårslev. Den 5. oktober 1596 fik Jens Grubbe af kancelliet stadfæstelsesbrev for livstid på kirkens part af korntienden i Hårslev sogn på det vilkår, at han deraf årlig skulle svare tilbørlig afgift til kirken. To år senere, den 2. februar 1598, udsendtes der fra kancelliet breve til lensmanden på

Korsør slot, Corfits Ulfeldt til Bavelse, med besked om at lade 50 træer hugge i Hårslev skov i Korsør len og lade dem føre til Hørsløse havn (Hørrildshavn=Bisserup), hvorfra de skulle udskibes. Hårslev sogn har altså ikke altid været så skovfattigt, som det er i vore dage.

I begyndelsen af året 1622 indgav mølleren i Hårslev mølle en skrivelse til kancelliet og beklagede sig heri over, at han var sat for højt i mølleskyld, og at han ikke kunne gøre ægt og arbejde, medmindre han fik afslag i landgilden. En lignende klage fremførtes samtidig af to bønder i Sønder Jellinge, og det blev så pålagt Frederik Reedtz til Tygestrup og Palle Rosenkrantz til Krenkerup at undersøge klagen og give både mølleren og bønderne afslag, hvis det viste sig, at deres klage var uberettiget.

Hvad angik Hårslev mølle, så blev den vist aldrig noget særligt indbringende foretagende. Den lå vest for kirken og blev drevet af vandet i Saltø å. Den havde ifølge møllebogen fra 1688 en nederfaldskværn, drevet af vand fra en lille å, der ofte var tør både vinter og sommer. Det var en såkaldt græsmølle, der kun malede i vinterhalvåret, fordi den ikke havde ret til at stemme vandet op om sommeren. Dæmningen ved møllen, der blev ansat til 5 rdl. i mølleskyld, var meget besværlig at vedligeholde. Møllen nævnes overhovedet ikke i matriklen af 1664. Derimod oplyser kommissionsmatriklen af 1662, at Henning Møller i Hårslev vandmølle under Korsør slot havde et hartkorn af 4 tdr. 4 skpr., og i specifikationen over mølleskyld fra 1680 er møllen også opført med 4 tdr. 4 skpr. htk., mens den i 1690 kun anføres med 1 td. 4 skpr. 1 alb. htk. Møllen omtales så sent som i 1761, men den havde kun lidt vand og næsten intet om sommeren, hvorfor de vante møllegæster var nødsaget at søge andre møller. Endnu i 1770 nævnes mølleren Thomas Wejle som forlover ved et bryllup i Hårslev, og ved udskiftningen 1795 var møllens grund anført med 5 6/14 td. land. Som bruger nævnes da Andreas Golsmit. Efter udskiftningskortet at dømme eksisterede møllens bygninger stadig.

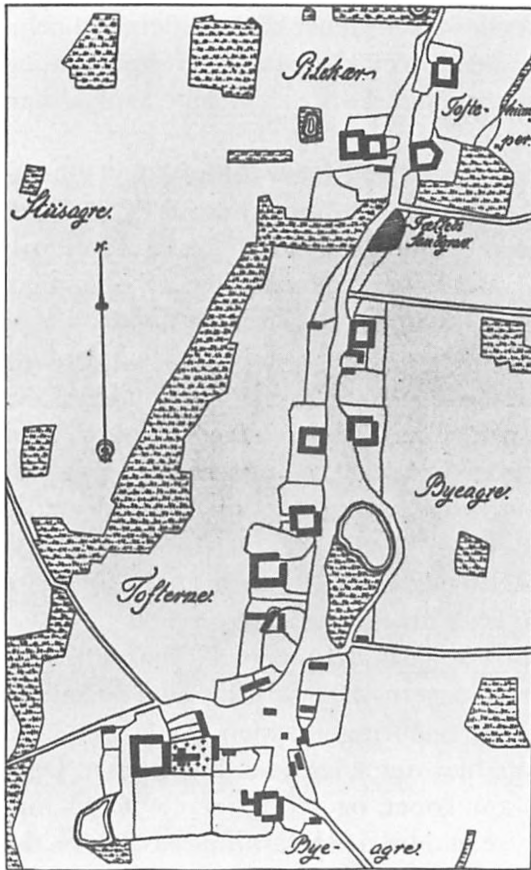
Der var imidlertid også andre end møllere, der beklagede sig. I 1626 fik kirken i Hårslev en ny klokke, støbt hos rotgieter Felix Fuchs i København, der samme år leverede en klokke til Skørpinge kirke, men det kneb med at få dem betalt. Endnu i 1629 havde Fuchs ingen penge set. Han klagede så til kongen, der i februar samme år pålagde lensmanden Ernst Normand at give kirkeværgerne tilhold om straks at betale Fuchs en samlet sum for klokkerne. Dersom kirkerne ikke havde så mange rede

penge, skulle de mest formuende kirker i lenet komme dem til hjælp. Året efter indløb der imidlertid endnu en klage fra klokkestøberen, og den 21. januar 1630 fik Ernst Normand ordre til at hjælpe ham, så han kunne få sine penge med renter.

I 1632 begyndte der at ske afgørende ændringer i Hårslev bys tilhørsforhold, thi dette år købte Christian IV Vindingegård (nu Fyrendal) af Frederik Parsberg til Vognserup og overdrog den til sin og Karen Andersdatters søn, Hans Ulrik Gyldenløve, og allerede den 23. juni udgik fra kancelliet befaling til lensmand Wentzel Rotkirch på Korsør slot, at han skulle udtale sig om, hvorvidt ni gårde og to ødegårdes jorder i Hårslev, som Hans Ulrik Gyldenløve til Vindinge begærede, uden skade kunne bortskiftes fra lenet. Svaret kendes ikke, men Hårslev kom ikke til Vindinge den gang. Det ses af matriklen 1662, at bortset fra Peder Knudsens og Hans Mickelsens gårde, begge med godt 21 tdr. htk., der ejedes af Førsløvgård, så lå hele Hårslev by til Korsør slot, men med undtagelse af Morten Mickelsens gård, der havde godt 19 tdr. htk., var de andre gårde af varierende hartkorn, fra 3 tdr. til godt 11½ td. htk.

Først da Vindinge i 1663 blev solgt til dr. Jørgen Fuirens enke, fru Margrethe Fincke, kom der gang i sagerne. Det var just på det tidspunkt, da kronen havde travlt med at nedbringe gælden fra krigen mod svenskerne, og med det for øje blev der solgt ud af krongodset. Også Margrethe Fincke meldte sig som køber, og den 20. sept. 1663 fik hun skøde på 7 gårde i Hårslev by, tre mindre steder sammesteds, hvoraf det ene tillige svarede af en øde jord, et degnebol, tre gadehuse, Hårslev mølle, den årlige sammelskat og en ko hvert andet år af Hårslev mænd, desuden to gårde i Bendslev, alt med et samlet hartkorn af 156 tdr. 3 fdk. 1½ alb. à 50 rdl. pr. tønne, for tilsammen 7806 rdl. 3 mk 1 sk. Det var det meste af Hårslev, der ved denne lejlighed blev lagt ind under Vindinge, og året efter fuldbyrdede fru Margrethe Fincke, hvad hun havde påbegyndt. Den 2. april 1664 købte hun af kronen, foruden syv gårde i Spjellerup og en mensalgård i Hyllested, slotsengen i Hårslev fang, jus patronatus (kaldsretten) til Hårslev kirke med kirkens andel af tienden – kronens andel af korntienden var tillagt præstekaldet for dets ringheds skyld – herligheden af en gård, som tilhørte kirken, og som degnen boede på, herligheden af en kirkejord i Bendslev og én i Flemstofte, som degnen havde i fæste, en afgift, som svarede af degnen, den årlige leje af kirkeladen, en have, som præsten svarede landgilden af, samt herligheden af en kirkejord, der blev dyrket af en bonde i Sønder Jellinge, alt

Hårslev 1783.

til samme pris pr. tønde hartkorn som året før. Ved begge handler forbeholdt kronen sig tilbage- og forkøbsretten. Også Førslevgårds to gårde i Hårslev blev købt til Vindinge, men tidspunktet kendes ikke.

I 1677 blev Vindingegårds gods ophøjet til et friherreskab eller baroni, der foruden hovedgården bestod af 75 gårde og 25 huse, deraf 14 gårde og seks huse i Hårslev sogn. Siden den tid hørte Hårslev til Fuirendal, som Vindinge nu kom til at hedde, og den nybakte friherre, Didrik Fuiren, fik ved baroniets oprettelse tilladelse til at indrette sin egen private retskreds, Fuirendal birk, hvor den første birkedommer iøvrigt var en gårdmand i Hårslev ved navn Morten Hess. I året 1700, da den sidste af slægten Fiuren døde, blev Fuirendal overdraget til Ulrik Adolf Holstein, der 1707 købte Trolholm og Snedinge. Disse godser samledes 1. januar 1708 til grevskabet Holsteinborg, og Fuirendal og Trolholm birker blev samlet i Holsteinborg birk, der først blev nedlagt i 1919. Det var fortsat

Morten Hess, der var birkedommer, men han måtte i 1714 flytte til en gård i Rude, hvor birketinget holdtes, og hvor han døde i januar 1726.

Fra 1708 hørte Hårslev by til Holsteinborg grevskab, og det betød, at godset ikke blot fik afgifterne af gårde og huse i byen, men at det også i påkommende tilfælde beskyttede sine fæstere, når de blev truet i deres rettigheder. Et sådant tilfælde indtraf i 1742, da den bjergsomme præst Otto Ferslev i Hyllested på birketinget lagde sag an mod Holsteinborg om markskellet mellem Hyllested og Hårslev. Det drejede sig om en eng, hvor præsten havde slået græs til hø, men efter Ferslevs mening havde de Hårslev bymænd gjort deres fingre for brede og bjerget en del hø over skellet. Han førte en mængde vidner i sagen, men forgæves. Fra grevskabets side henviste man til, at da grevskabet den 1. januar 1708 blev oprettet, var det udtrykkeligt blevet fastslået, at Hårslev by og de tiliggende marker hørte til grevskabet, så præsten havde ingen ret til den pågældende eng, hvilket også fremgik af de gamle markkort. Ferslev blev dømt til at betale 20 rdl. i sagsomkostninger, og da han ikke i mindelighed havde villet ordne sagen, måtte han yderligere betale 3 rdl. til justitskassen for sin trættekærhed.

Men fra godsets side måtte man også gribe ind og være efter bønderne, når de var forsømmelige og efterladende med at passé deres afgifter. I 1749 var Hans Olsen fra Hårslev i den henseende kommet så langt ud, at han var rømt fra sin gård og krøbet i skjul, så ingen kunne finde ham. Godsinspektøren, Christian Lindam, lod ham indstævne, og det blev på birketinget oplyst, at han af ren og skær modvillighed og dovenskab havde efterladt sin gård i så slet en tilstand både i mark og by, at han var blevet det høje herskab 199 rdl. skyldig. For sit slette forhold blev Hans Olsen dømt til at betale sin gæld, have sit fæste forbrudt samt arbejde i jern ét år i den nærmeste fæstning. Om Hans Olsen blev fanget og kom i Bremerholms jern, har det ikke været muligt at efterforske.

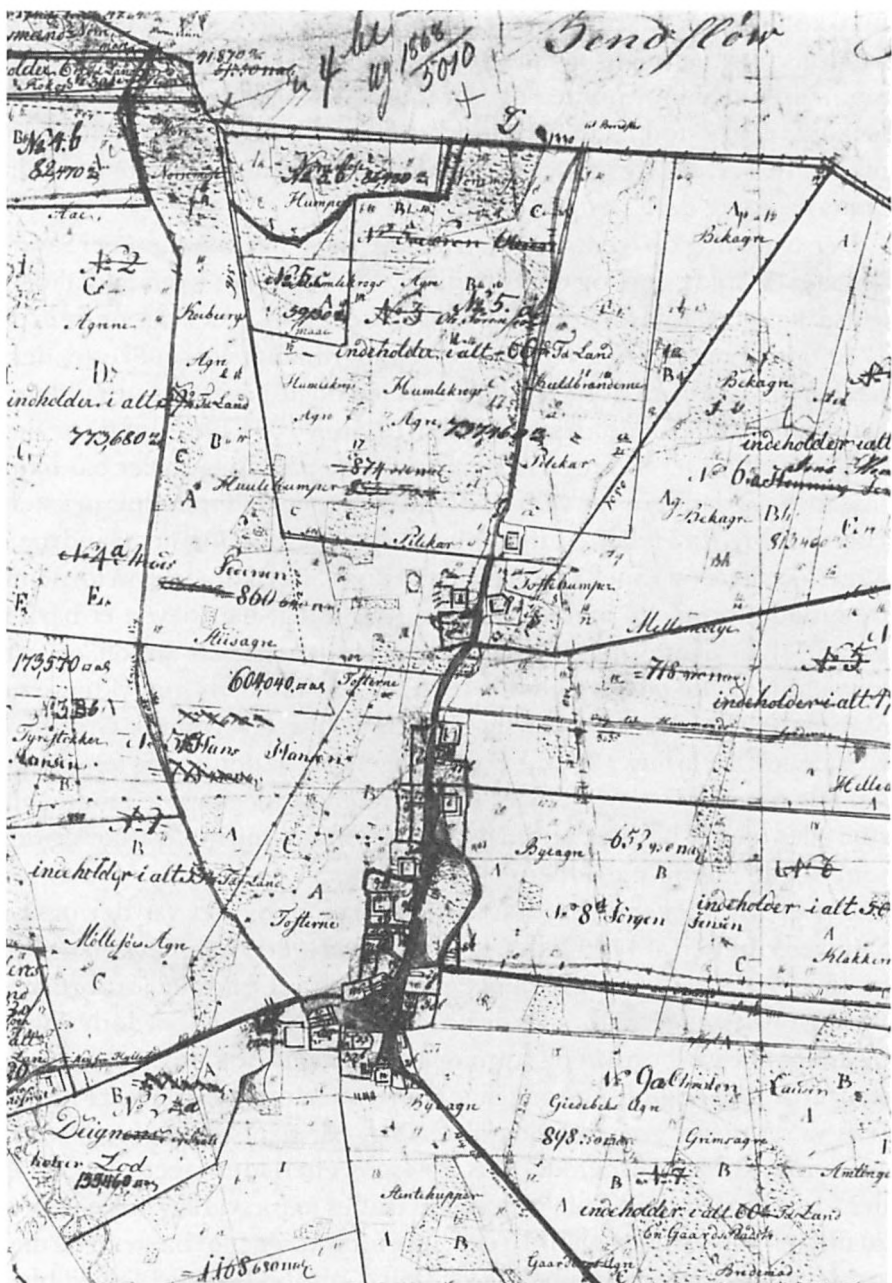
Om fæsteafgifterne kan oplyses, at da Peter Hansen i Hårslev den 27. oktober 1774 fik den gård i fæste, som Hans Christiansen sidst beboede og fradøde, måtte han af gårdens 7 tdr. htk. ager og eng i landgilde svare 4 tdr. 1 skp. byg, 2 tdr. 3 fdk. havre, et lam, en gås og to høns, og da Hans Larsen to år efter fik Hans Dams gård med samme hartkorn i fæste, måtte han svare det samme i landgilde. Hans Larsen havde kun gården i otte år. I 1785 døde han, og gården blev så bortfæstet til ungkarl og landsoldat Hans Hansen, der – som det dengang var skik og brug – ægtede enken på gården, Mette Olsdatter. I 1804 afstod Hans Hansen

godt 12 tdr. land til sin stedsøn, Ole Hansen, da denne efter endt soldatertjeneste vendte hjem til Hårslev. Det var påkrævet, at han fik sit eget, for han var allerede i 1799, 20 år gammel, blevet gift med ovennævnte Peder Hansens ældste datter Maren. Denne jordafståelse formindskede naturligvis Hans Hansens landgilde.

Mens der ifølge matriklen af 1688 var ialt 13 gårde i Hårslev by med et samlet hartkorn på 128,17 tdr. og 565,2 tdr. land dyrket jord, hvortil kom seks huse uden hartkorn, så var der ved udskiftningen i 1795 ialt 14 gårde foruden præstegården, der var den største af dem alle. Den største gård i byen var Jens Steffensens med godt 84 tdr. land, den mindste Steffen Nielsens med godt 49 tdr. land. Hertil kom degnelodden og en boelslod, den, som ovennævnte Ole Hansen i 1804 blev fæster af, samt møllegrunden og 16 husmænd med jord. Desuden var der fem huse uden jord i byen, da udskiftningen var tilendebragt, men det kan meget vel i nogle tilfælde være stuehusene til de gårde, der var flyttet ud.

Efter udskiftningen ændrede Hårslev som så mange andre byer udseende. Tidligere havde alle 14 gårde ligget samlet inde i byen med de tre vange, Stieshavemarken, Egeskovmarken og Karlslundemarken, liggende udenom. Disse vange havde så igen været opdelt i en mængde smalle åse med hver sit navn, hvoraf en del er bevaret i nogle af gårdnavnene. Nu blev byens jorder samlet i sammenhængende arealer, og halvdelen af gårdene blev flyttet ud fra byen, en foranstaltning, der i første omgang næppe var til større glæde for dem, den gik ud over. Men landboreformerne var ikke blot med til at ændre landets udseende. De afsluttede også en epoke i bondestandens historie og påbegyndte en udvikling, der kulminerede med den senere udstykning til husmandsbrug af en rimelig størrelse.

Sandved var fra gammel tid den mindste af byerne i det gamle Hårslev sogn. Den bestod kun af tre gårde, der i 1566 var beboet af Morten Hansen, der havde den største med de fleste husdyr, nemlig 77, mens Oluf Jensen kun havde 36 og Oluf Skomager 28. Ifølge matriklen af 1662 var alle tre gårde lige store med hver 9 tdr. 4 skpr. 3½ fdk. htk., og de hørte alle under Vindinge. Bøndernes navne var Søren Sørensen, Hans Willumsen og Niels Knudsen. Arbejdet med matriklen af 1688 medførte en ændret beregning af hartkornet over hele landet. For Sandveds vedkommende betød det, at det samlede hartkorn nu blev beregnet til 23,48 tdr. med et dyrket areal på 98,8 tdr. land. Det skyldtes

Udskiftningskort, tegnet af F. H. Munk, over Haarlev bys jorder, opmålt i 1783 og udskiftet af sælleskabet med tilgrænsende byer samt præstens og degnens jorder ved Ehlers. Byens øvrige jorder blev »mellem mand og mand« af sællesskabet udskiftet år 1795, også ved Ehlers.

nu ikke alene det ændrede beregningsgrundlag, men nok så meget den kendsgerning, at nogle jorder var taget af Sandved by i 1677, da baroniet Fuirendal blev oprettet, og lagt ind under hovedgårdens avling, et forhold, der bestod langt op i tiden og først blev ændret ved lensaflysningen i 1919. De tre gårdes tilknytning til Fuirendal ophørte først, da fæsterne købte dem og blev selvejere.

Der synes dog op igennem tiden at have boet flere mennesker i Sandved end de tre fæstere og deres familier. Det fremgår i hvert fald af den ældste kirkebog fra Hårslev, der påbegyndtes 1690, at der i årene frem til 1710 boede mindst fem familier i byen, deriblandt Johan Skøtte, der, når han fik sine børn døbt, altid mødte med nogle gevaldig fine faddere. Da sønnen Diderik om fredagen den 19. juni 1691 blev døbt, var det velbårne ritmester Steensens frue, fru Vibeke på Lystager, der bar ham til dåben, og faddere var velbårne Anders Trolle til Trolholm, præsten Hans Viborg fra Hyllested med hustru Kirsten, hr. Christen Sandrue i Eggeslevmagle og kapellanen Herman Hass i Skælskør, og et så fornemt fremmøde formåede han at præstere hver gang, han havde et barn i kirke. Johan Skøtte hed i virkeligheden Johan Jensen Stibolt og var formentlig skytte på Fuirendal. I 1690 var han indkaldt som vidne i fru Margrethe Gjeddes sag mod sin svigersøn, præsten Diderik Grubbe i Kvislemark (se årbog 1963). – Forklaringen på, at der boede fem familier i de tre gårde, er den enkle, at der undertiden i gårdene fandtes en stue eller to, der blev lejet ud. Disse stuer kaldtes indsidderstuer og de, som boede i dem, indsiddere eller inderster.

Der er som bekendt brodne kar i alle lande, og det var der også i Sandved i midten af 1700-tallet. Han var bonde, hed Jens Povlsen og var indtil 1761 fæster af en gård i byen. Men han var en sølle jordbruger. Bæsterne (hestene) var forvildede og forkørte, så flere af dem døde, kvæg og andet kræ var bortført og bygningerne forfaldne og brøstfældige, restancerne på landgilde og kongelige skatter var store, og ydermere havde Jens været meget genstridig og modvillig, når han skulle gøre hoveri.

De mænd, der vurderede Jens Povlsens efterladte sager, mente, at der for at få gården på fode igen skulle skaffes to forsvarlige vognheste à 20 dlr., en forsvarlig vogn til 16 dlr., otte forsvarlige plovbæster à 10 dlr. samt plov og harve med tilbehør for 4 dlr. Gårdens brøstfældighed blev anslået til 10 dlr., hvorved den samlede gæld og besværing kom på ialt 150 dlr. Hertil kom kornrestancerne, så skylden samlet androg 183 dlr. 5 mk. 2 sk. Hvad der var tilbage, blev vurderet til 74 dlr. 4 mk 3 sk., og Jens

Povlsen kom således til at skylde herskabet 109 dlr. 15 sk. Naboerne kunne fortælle, at Jens Povlsen havde sultet og ødelagt sine bæster ved unødigt kørsel nat og dag, så de af den grund var gået til. Bygningerne lod han rask væk forfalde, og jorden i marken havde han hverken villet røgte, gøde eller dyrke og aldrig villet pløje eller så med sine naboer, men blot ladet alt forfalde til gårdens ruin og ødelæggelse. Omsider havde han så forladt gården og i lang tid vært borte uden at bekymre sig om dens drift.

I 1793 blev Sandved bymarker opmålt og tegnet på kort med udskiftning for øje. Året efter blev udskiftningsforretningen bragt i orden, men ifølge udskiftningskortet blev byen først endeligt udskiftet i 1803. Bymarkens tre vange hed Storemark, Lillemark og Kaeslundsmark og var delt op i 21 åse, og hertil kom Slotsengene, der strakte sig langs skellet ind til Hårslev bymarker. Brugerne af de tre gårde var i 1803, da byen blev af »fælledskabet mellem mand og mand udskiftet«, Niels Jørgensens enke, der havde den nordligste gård i byen, Jens Jensen, tilforn Jens Christophersen, hvis gård lå lige op til gadekæret, og Bertel Lausen, der havde den sydligst beliggende gård. Husmænd med jord var der ingen af, men efter udskiftningskortet at dømme var der på den tid tre jordløse huse i byen. Det ene lå nordøst for gadekæret mellem Niels Jørgensens enke og Jens Jensens gård, det andet skråt over for Bertel Lausens gård med Flemstofte-vejen imellem, og det tredje lå i skellet ind til Fuirendals hovmark, lige hvor vejen drejede op mod Fuirendal.

Sønder Jellinge, der er delt mellem Hyllested og Hårslev sogne, er sandsynligvis den ældste bebyggelse i sognet. Der har vistnok i middelalderen boet lavadelige familier i byen. I 1337 nævnes Niels Spinck til Jellinge og 1399–1427 væbner Peder Ebbesen Blå, gift med Ingerd. I 1416–17 omtales en Hartvig Tralow i Sønder Jellinge og 1427 Povl Jensen, der måske var af slægten Krag i Sjælland. Efter alt at dømme har der ligget en større gård i Sønder Jellinge, thi ved et retterting, der holdtes i Næstved den 22. februar 1458, nævnes udtrykkeligt Sønder Jellinge gård. Sagen, der var for på dette retterting, var rejst af Torben Bille til Søholm, der beskyldte hr. Tyge Lunges svend, Jep Mogensen, for adskillige grove forseelser, ja, han sagde rent ud, at Jep havde prøvet ikke bare at lægge Jellinge mølle, men også Jellinge gård øde og brandskattet gårdens bruger. Først havde han taget en hest og siden et pund rug fra ham. Senere havde han staldet sine heste ind på hans lo, hvor hans korn lå tærsket, og ladet hans skaftekorn (det utærskede korn) skære til sine

heste. Det havde han ofte gjort, stundom med flere og stundom med færre, når han havde ærinde på herredstinget, og han havde gjort det så længe, at både mølleren og manden på gården måtte gå fra hus og hjem. Jep Mogensen tilbageviste dog alle Torben Billes beskyldninger og sagde, at de intet havde på sig.

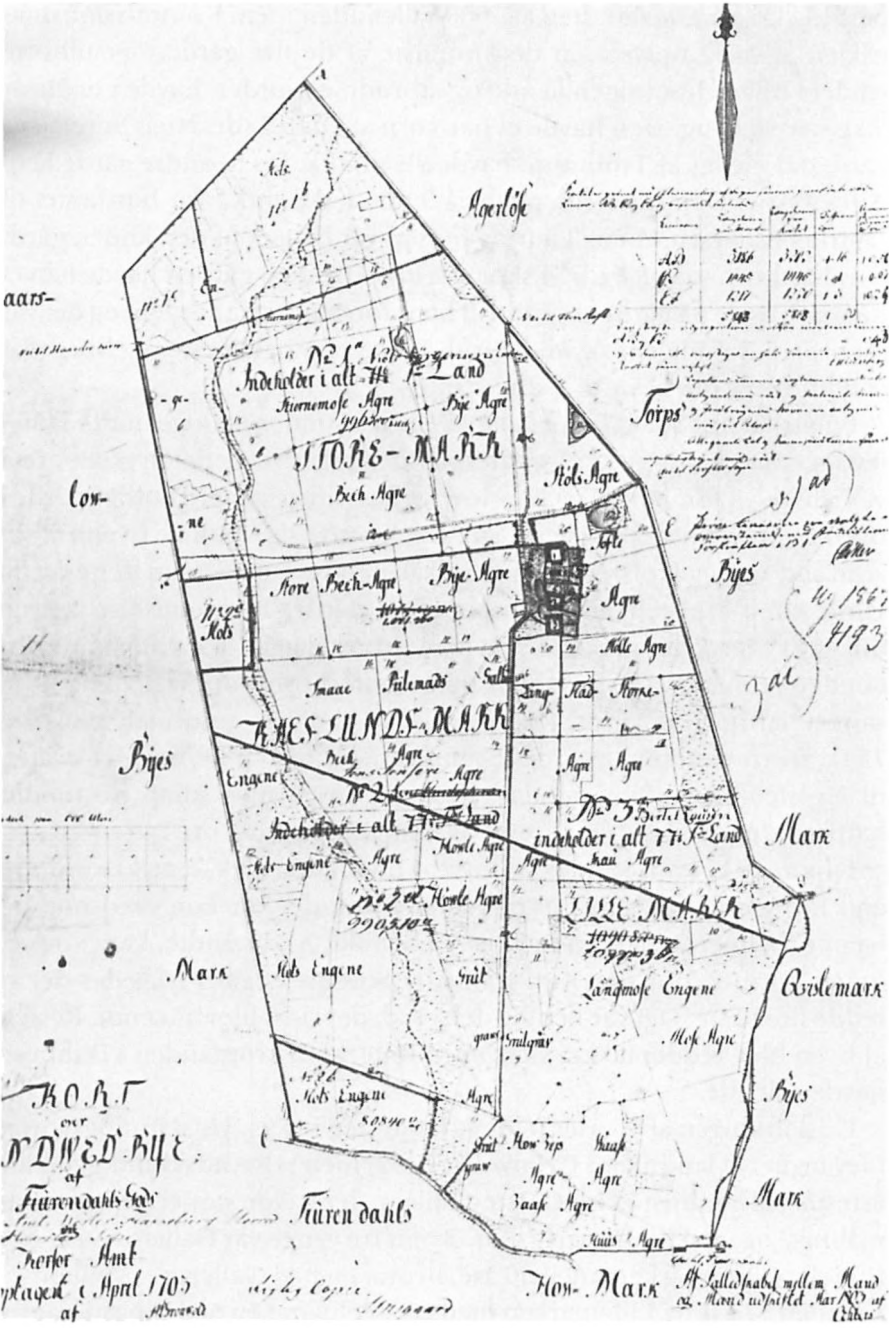
Den ældste godsoverdragelse, der kendes fra Sønder Jellinge, fandt sted den 9. juli 1419, da Bonde Due pantsatte hovedgården Skafterup til Anders Lunge. Blandt bøndergodset nævnes en gård i Sønder Jellinge beboet af Jep Nielsen, der af gården måtte svare tre pund korn, men der oplyses intet om, hvilket sogn gården lå i. Bortset fra det før omtalte retterting i Næstved 1458 er det kun sparsomt, hvad der kan oplyses om Sønder Jellinge, og først med kvægskatteregistret fra 1566 kommer der nye oplysninger frem. Ifølge registret var der ialt ni gårde i byen, og deraf lå de tre i Hårslev sogn. Den bonde, der havde flest dyr og vel også den største gård, var Morten Møller med 76 husdyr. De to andre, Hans Olsen og Niels Jensen, havde henholdsvis 37 og 19 dyr. I 1586 udgik der fra kancelliet en skrivelse, hvori det blev bestemt, at kronens bønder i Sønder Jellinge, som hidtil havde ligget til Sorø Kloster, for fremtiden skulle høre under Antvorskov slot.

Under Antvorskov slot hørte også Gimlinge mose, og i 1623 besluttede kongen, at den skulle ryddes og afvandes. Fra kancelliet blev udstedt ordre om, at den bæk, der løb fra mosen til Sønder Jellinge mølle, skulle kastes op, altså uddybes, så den var i stand til at tage det vand, der kom fra mosen. og 13. marts samme år bad kongen Frederik Parsberg om ikke at være til hinder for hans gravere, men i stedet bevilge dem at søge affald, d.v.s. afløb, fra bækken, hvor det bedst kunne skikke sig og være kongen gavnlige. Bækken løb også gennem nogle agre og enge, der tilhørte Roskilde domkapitel, og for at dette ikke skulle miste ved denne uddybning, fik det besked om at sende folk til åstederne for at påse, at kapitlet fik fyldest.

Nogle år senere, den 3. maj 1627, fik Christen Friis til Kragerupgård skøde på en del gårde i Ørslev sogn i Holbæk amt, mens kronen til gengæld fik en del strøgods, deriblandt en mølle, en gård og et gadehus på gårdens grund i Sønder Jellinge. Dette strøgods fik Frederik Reetz og Ernst Normand ordre til at besigtige, inden handelen fandt sted, og da mageskiftet var sket, fik Ernst Normand befaling til at lægge godset ind under sit len. Møllen blev iøvrigt senere udlagt til ryttere.

De fire gårde i Sønder Jellinge, der hørte til Hårslev sogn, slap ikke fra

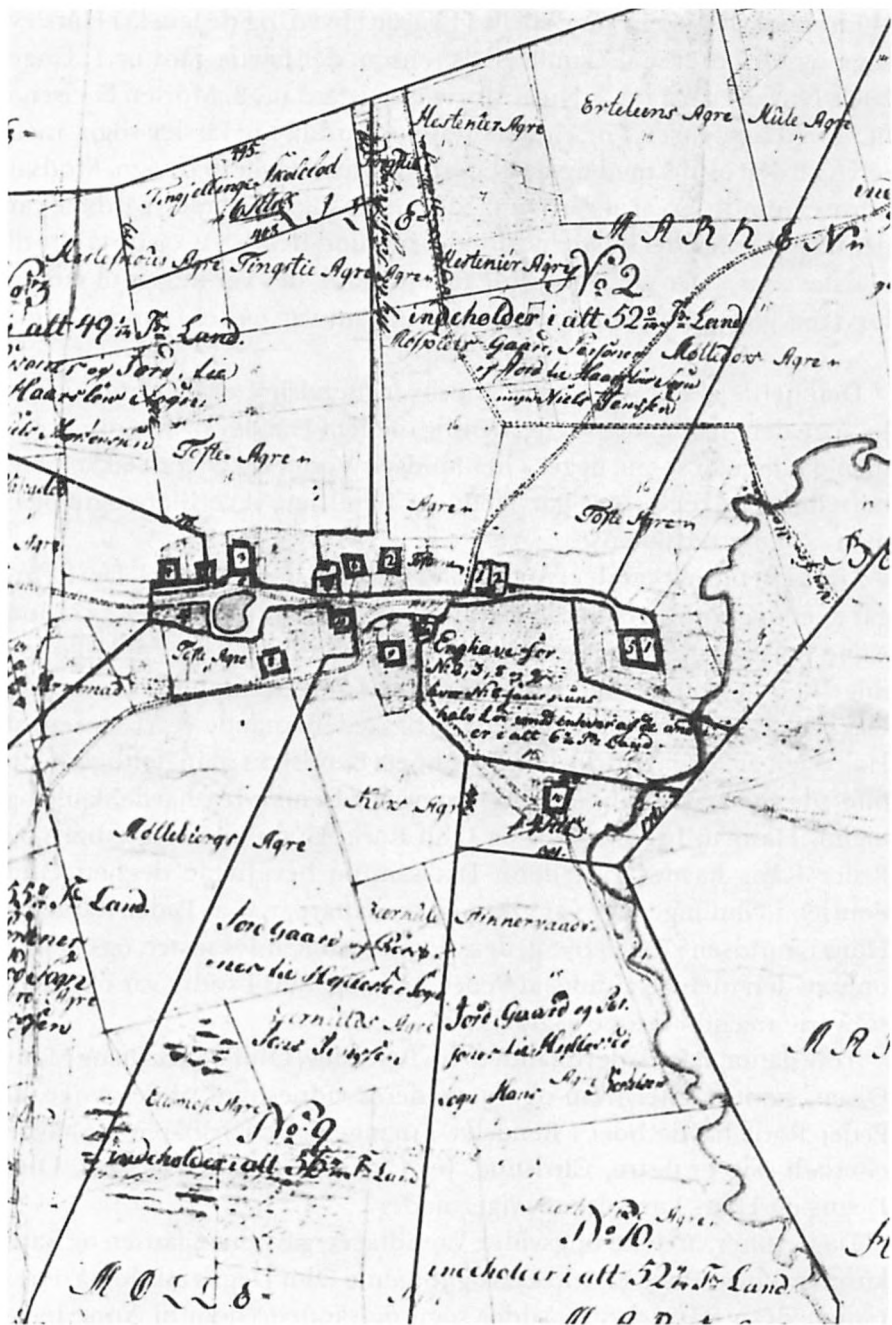
Udkiftningskort over Sandved by af Fiurendahls gods og Korsør amt, optaget i april 1793 af Grønvold.

pest- og krigsårene i midten af 1600-tallet uden mén. Kommissionsmatriklen af 1662 oplyser, at den mindste af de fire gårde, der tilhørte Anders Bille, efter krigen lå øde og afbrudt, og jorden havde i nogle år ikke været i brug. Den havde et hartkorn af knap 5 tdr. Niels Sørensens gård, der ejedes af Trolholm, havde $9\frac{1}{2}$ td. htk. De to andre gårde lå til Antvorskov. Den største, der var på 9 tdr. 1 skp. htk., var bortfæstet til Laurids Pedersen, mens Laurids Jensen var bruger af den anden gård, hvis harthorn var på 6 tdr. 4 skpr. $3\frac{1}{2}$ fdk. Foruden gården havde han et hus, opbygget på gårdens grund af hans forgænger på gården, og det var sat til én kurantdaler i skyld. Laurids Jensen var også fæster og bruger af vandmøllen, der skyldte 4 tdr. 1 skp.

I matriklen af 1688 nævnes alle 12 gårde i Sønder Jellinge under Hårslev sogn. De havde et samlet hartkorn af 92,98 tdr., og det dyrkede areal var ialt 437,9 tdr. land. Det blev iøvrigt ikke sidste gang, samtlige gårde i byen nævnes under Hårslev sogn. Det gentog sig, da hele byen i 1723 kom ind under Holsteinborg grevskabs gods. Den 3. maj dette år fik Ulrik Adolf Holstein tilskødet en del af det fra regimentsdistrikterne udlagte ryttergods, og skødet nævner udtrykkeligt i Korsør amt ni gårde i Sønder Jellinge, Hårslev sogn, og to rytterhuse sammesteds med et samlet harthorn af 83 tdr. 4 skpr. 3 fdk. à 30 rdl. pr. tønde, ialt 2507 rdl. 78 sk. De tre resterende gårde i byen, matr. nr. 6, 9 og 11, hørte i forvejen til Holsteinborg. Den mindste gård var nr. 9 med knap tre tønder hartkorn, og jorden blev drevet af fæsteren på gård nr. 1.

I marts 1741 kom Sønder Jellinge by ud for den ulykke, at ikke mindre end fire gårde nedbrændte til grunden, og det var kun med nød og næppe, beboerne slap ud med livet i behold. Alt brændte, kvæg, heste, foder, korn og bohaver. Kun fra Peder Sørensens gård lykkedes det at redde fire heste. Det var nemlig den gård, der sidst blev antændt. Resten af byen blev reddet takket være en sprøjte, som kromanden i Dallose havde stående.

Udskiftningen af Sønder Jellinge fandt sted i 1794. Udskiftningskortet blev tegnet af landmåler Grønvold i 1792, men selve udskiftningen blev forestået af landinspektør Carsten Ehlers, der havde stor erfaring i landmålings- og udskiftningsarbejder. Byens tre vange var Gallemarken, oprindelig Galgemarken, med 30 åse, hvoraf én hed Galleagre, Møllemarken med 17 åse og Lillemarken med 20 åse, hvoraf én hed Tingstiesagre, et minde fra den tid, da herredstinget blev holdt på marken mellem Sønder Jellinge og Ting Jellinge.

Udskiftningskort over Sønder Jellinge by, tegnet 1792 af Grønvold, udskiftet 1794 af Ehlers.

Efter udskiftningen var der ialt 11 gårde i byen, og de fem lå i Hårslev sogn og blev drevet af Gamle Niels Jensen, der havde gård nr. 1, Unge Niels Jensen i gård nr. 2, Niels Mortensen i gård nr. 3, Morten Nielsen i nr. 4 og Lars Jensen i nr. 5. Lars Jensens jord lå til Hårslev sogn, men selve gården og dermed også beboerne hørte til Hyllested sogn. Modsat hørte et mindre areal af gård nr. 7 til Hårslev sogn. Foruden gårdene var der udstykket en del husmandslodder ud mod Bendslev, og de lå alle til Hårslev sogn. Det samme gjorde den jordlod, der var udlagt til skolen for Ting Jellinge og Sønder Jellinge, og som var på seks tønder land.

Den fjerde af Hårslev sogns landsbyer, Bendslev, er ligesom Sønder Jellinge delt imellem to sogne, nemlig mellem Hårslev og Krummerup, men da disse to sogne ligger i henholdsvis Vester og Øster Flakkebjerg herreder, er skellet, der går igennem Bendslev, ikke blot sogneskel, men også herredsgrænse.

Også i Bendslev har der i middelalderen boet noget lavadel. Det fremgår af et tingsvidne fra det 15. århundrede. Den 4. september 1477 lod Anne Jensdatter Present, enke efter Oluf Lauridsen Thott til Vallø, på tinge spørge, om Peder Lauridsen Råris nogen sinde havde boet i Flakkebjerg herred. Hertil svarede beskeden mand, Jes Clausen af Haldager, at Peder Lauridsen havde boet i Bendslev i mangfoldige år, og tilføjede, at han var hans egen morfar, var en fri mand og havde skjold og hjelm. Hans to brødre, Iver og Oluf Råris, døde uden ægte børn, og Peder Råris havde arvet dem. Det samme bevidnede degnen Oluf Poulsen i Gimlinge, der var gift med en datterdatter af Peder Råris, og Hans Lauridsen i Ravnebjerg, der var gift med hendes søster, og endelig oplyste den menige almue, at Peder Råris og hans brødre var optegnet som frie mænd i d e r e s gildesskrå.

Tolv dannemænd, deriblandt to fra Bendslev, Oluf Pedersen og Mads Olsen, stod derefter frem og føjede deres vidnesbyrd til de øvrige, at Peder Råris havde boet i Bendslev i mange år, var fribåren og havde efterladt sig to døtre, Christine, Jes Clausens moder, og Boel, Oluf Degns og Hans Lauridsens svigermoder.

Dagen efter, at dette tingsvidne var udtaget, gav Jens Clausen og hans kusiner, Lucie Hans Lauridsens og Johanne Oluf Degns afkald på deres rettigheder i Rårisgård i Sædder sogn og skødede dem til Anne Jensdatter Present.

Der var på den tid ti gårde i Bendslev by, og de ni hørte under Harre-

stedgård i Hyllinge sogn. I 1487 pantsatte Jørgen Marckmand til Harrested sine ni gårde i Flakkebjerg herred i Krummerup og Hårslev sogne til brødrene Jørgen og Tønne Parsberg, der havde forstrakt ham med 500 rhinske gylden. De ni bønder, der fulgte med i købet, hed Hans Jensen, Jens Olsen, Oluf Hemmingsen, Per-Rød, Per Jepsen, Per Hansen, Niels Jepsen, Svend Olsen og Jep Jensen, og de svarede hver et pund byg, et pund rug, en skilling grot, et stykke flæsk, et lam, en gås og to høns. Kun Jørgen Marckmand selv kunne indløse godset igen, og fik han det ikke gjort, inden han døde, var gårdene deres. Den tiende gård i Bendslev, der var beboet af Jes Nielsen, og som senere svarede samme afgift bortset fra flæsket, gåsen og lammet, blev den 4. juli 1493 tillige med en del andet gods tilkendt Sorø kloster.

Af Bendslev bys ti gårde lå kun de fire i Hårslev sogn, og de blev i 1566 beboet af Laurids Hansen, Laurids Laanck, Hemming Boesen og Hans Otthersen. Sidstnævnte havde kun 12 husdyr, de andre derimod var mere holdne. Således havde Laurids Hansen 37 dyr og Hemming Boesen 44 stykker husdyr.

I 1580 nævnes til Bendslev renteskriver, senere rentemester, Niels Grubbe, der tilhørte en linie af den gamle sjællandske adelsslægt Sparre, som efter 1526 antog sit mødrene slægtsnavn Grubbe. Niels Grubbe, der døde 1587, har næppe nogen sinde ejet jordegods i Bendslev by, men han har formentlig haft den del af kronens gods i forlening, som fra 7. april 1586 skulle svare skat til Antvorskov i stedet for som tidligere at svare til Sorø kloster.

Efter svenskekrigene var der i Bendslev tre gårde, der hørte til Hårslev sogn. I 1662 var den ene beboet af Mogens Svendsen, der havde fæstet gården med 9 tdr. 1 skp. 3½ fdk. htk. af Trolholm, de to andre var beboet af Hans Lauridsen og Niels Lauridsen, men de tilhørte Antvorskov og havde henholdsvis 10 og 11 tdr. htk. Den 20. september 1663 blev disse to gårde af kronen solgt til Vindingegårds ejer, fru Margrethe Fincke, og året efter fik hun overdraget en lille kirkejord i samme by. Matriklen af 1688, der anfører samtlige gårde i Bendslev under Krummerup sogn, oplyser, at byen havde ti gårde med 64,52 tdr. htk., og at det dyrkede areal var 305,1 tdr. land.

I 1700-tallet var gårdene i Bendslev by på flere forskellige hænder. Skovsgård i Kirkerup sogn havde jordegods i Bendslev, men også Fuglebjerggård, Førsløvgård og Gunderslevholm ejede gårde i byen. Hertil kom Holsteinborg, der ejede den del af byen, der var beliggende i Hårs-

lev sogn. I 1794 blev byens jorder udskiftet fra fællesskabet og en del af gårdene flyttet ud.

Ting Jellinge hed oprindeligt Jellinge. Byen nævnes første gang i 1259, da der lyses til ting om et mageskifte mellem Skjalm Esgesen fra Kirkerup og Sorø kloster, og ved den lejlighed blev byens navn skrevet Jællinge. Senere blev den i mange år kaldt Nørre Jellinge til forskel fra Sønder Jellinge. Det skete første gang i 1411.

I 1472 fandt et mageskifte sted mellem Engelbreth Bydelsbak til Torbenfeldt og Antvorskov kloster, og i dette mageskifte indgik en gård i Nørre Jellinge, der skyldte et pund korn og en skilling grot. Gården blev overdraget Engelbreth Bydelsbak, der som modydelse indrømmede klosteret fri græsningsret i Todelykke og Undløse. Gården var i sin tid givet til Antvorskov af fru Kirstine Krumpen til Vollerup, der havde været gift med Peder Nielsen Present, der døde omkring 1412.

Den 26. november 1479 solgte og skødede Jeronimus Olsen og Henrik Hansen, begge borgere i Odense, deres to gårde i Nørre Jellinge til Bent Bille på Søholm. Den ene gård, der svarede tre pund korn og to skilling grot, var beboet af Villeman, den anden, der skyldte to pund korn og en skilling grot, af Jens Skræder.

Efter 1480 begyndte tingstedets nærhed for alvor at slå igennem i byens navn, der nu tiere blev skrevet Ting Jellinge. Den gamle form dukkede dog af og til op, som det var tilfældet, da den tidligere prior, Niels, først i 1500-tallet berettede, at Antvorskov kloster på den tid kun havde én gård i Nørre Jellinge, en gård, der skyldte tre pund korn og tre skilling grot. Det beviste han med et brev fra fru Anne, enke efter Ejler Hak til Egholm, der døde 1501.

I året 1499 var Laurids Bydelsbak til Clausholm kommet i pengehød. Han var kommet til at skyldte Henrik Krummedige, lensmand over Akershus og Båhus len, 130 rhinske gylden, og da han ikke kunne se en udvej for at skaffe pengene, pantsatte han den 31. maj to gårde i Ting Jellinge til Henrik Krummedige. Begge gårde skyldte årlig $2\frac{1}{2}$ pund korn og $22\frac{1}{2}$ skilling i penge. Den ene fæstebonde hed Just, den anden Niels Jul.

Et halvt århundrede senere skete der noget, der bragte sindene i oprør i Ting Jellinge. Det var nemlig ved klemmebrev af 1555 blevet bestemt, at sognet skulle lægges ind under Hårslev sogn, kirken skulle nedbrydes og materialerne bruges til Hårslev kirke. Bestemmelsen blev dog ikke bragt til udførelse hverken dengang eller senere i slutningen af 1600-

tallet, da det igen kom på tale at nedbryde kirken formedelst dens armod og lidenhed. I begge tilfælde var vreden hos sognefolkene så stor, at man lod dem beholde deres gamle kirke.

Ifølge kvægskatteregistret for Korsør len 1566 var der 12 bosteder i Ting Jellinge. Det var næppe gårde alle sammen. Hans Lauridsen havde således kun én ko og ikke andet, mens Hans Bernicke havde en ko, en kalv, tre svin, et øg og et føl. Den mest velhavende var Peder Olsen, der ialt havde 73 dyr. Det var iøvrigt netop i disse år, kronen tog fat på at tilkøbe sig gods i Ting Jellinge. Da Herluf Trolle den 1. juli 1560 fik skøde på Skovkloster, var der mellem det gods, som kronen fik i stedet, to gårde i Ting Jellinge, og da Bjørn Andersen til Stenalt den 4. oktober 1573 fik skøde på Vitskøl kloster med tilliggende, blev yderligere to gårde i Ting Jellinge med meget andet gods tilskødet kronen. Denne udvikling fortsatte i den følgende tid. Den 7. juni 1580 fik Hans Lindenov til Fodslette skøde på gods i Jylland og overdrog i stedet sjællandsk jordegods til kronen, deriblandt en gård i Ting Jellinge, og det blev den sidste godsoverdragelse, der fandt sted i det 16. århundrede, bortset fra, at kronens part af tienden af Ting Jellinge sogn (Jellinge kapel) den 24. oktober blev henlagt til Slagelse hospital.

Efter 1600 fortsattes kronens opkøb af jordegods i Ting Jellinge. I 1613 ytrede Jens Sparre til Sparresholm ønske om en del af kronens gods i omegnen til mageskifte med noget af hans eget gods, hvoriblandt der også var en gård i Jellinge by og sogn, men det blev kun ved snakken. Også Claus Då til Ravnstrup var i 1623 villig til at overlade gods i Ting Jellinge til kronen mod krongods, som lå nærmere og belejliger for hans gård. Det var i marts måned, Claus Då fremførte sit ønske, og sidst i juni var man kommet til rette om tingene. Claus Då overdrog kronen sit gods i Ting Jellinge og valgte som vederlag krongods i Ramsø herred, der dog næppe lå belejliger for Ravnstrup, end Ting Jellinge havde gjort. Et par dage efter, at handelen var sluttet, fik lensmand Ernst Normand ordre til at lægge godset i Ting Jellinge ind under Korsør len.

Samme år oprettede Christian IV af landsbyen Ormager i Krummerup sogn ladegården Lystagergård under Antvorskov slot og lagde hertil dele af de omliggende landsbyer. I april 1623 blev der på tinge udmeldt otte mænd til at afpæle den ejendom, som skulle indelukkes fra Haldagergårde, Haldagermagle, Haldagerlille og Ting Jellinge til Lystagers jorder.

Året før, den 26. juni 1622, var en del gods, der hørte til degnedøm-

met i Roskilde domkapitel, blevet magelagt med Svenstrup hovedgård, og en del af dette gods var så igen blevet udlagt til kapitlet, deriblandt en gård i Ting Jellinge, der sammen med en gård i Fuglebjerg med skov til otte svins olden blev tildelt St. Anne alter bag koret i domkirken.

I 1624 trak det op til et nyt mageskifte med Claus Då til Ravnstrup. Da fik lensmand Ernst Normand besked på at gøre sig umage for at blive enig med Claus Då om vederlaget for nogle gårde i Ting Jellinge, som kongen ved et mageskifte ønskede lagt til Antvorskov slot. Godset, som Claus Då skulle have i stedet, skulle findes i Antvorskov len, men det skulle uden skade kunne afstås fra slottet. Der gik dog en rum tid, inden det blev alvor med mageskiftet. Først i 1630 blev handelen afsluttet. Den 18. juni fik Claus Då skøde på noget gods i Boeslunde, og til gengæld fik kronen to gårde og tre gadehuse i Ting Jellinge samt en gård i Drøsselbjerg, som den følgende måned blev lagt til Antvorskov len.

Nogle år senere brændte den gård i Ting Jellinge, som Peder Hind beboede, og han blev helt forarmet. Han klagede så sin nød for kongen, og den 31. januar 1634 udgik der fra kancelliet brev til lensmand Wentzel Rotkirch om at lade Peder Hind være forskånet for et års landgilde og i nogen tid for ægt og arbejde, så han kunne få sin gård bygget op, og til det formål skulle han have noget bygningstømmer fra lenets skove.

Der skulle dog ske værre ting. Fra 1652 rasede i dele af Sjælland pestagtige sygdomme, der bortrev mange mennesker, og næppe var de ebbet ud, før krigene med Sverige begyndte, så forholdene var ved fredslutningen frygtelige. Mange gårde lå øde, fordi beboerne var døde eller flygtet. Hårslev sogn synes som helhed at være sluppet slideligt, men i det meget mindre Ting Jellinge sogn stod det værre til. Af kronens ni gårde lå to helt øde, uden mennesker og dyr og med marker, som ikke var dyrket i flere år. Dertil kom, at endnu tre af kronens bønder, Peder Rasmussen, Laurids Holst og Knud Christensen, var næsten helt forarmede. Byens største gård med 21 tdr. htk., der tilhørte »magister Hans i København«, var beboet af Hans Hansen, den næststørste med 15 tdr. 1 skp. htk. havde Matz Spillemand som fæster, men tilhørte kansler Theodor Lente, der også ejede Niels Pedersens gård. Den 13. gård, der var beboet af Jens Hansen, og som havde 3 tdr. 4 skpr. htk., lå til kirken, men herligheden (ejendomsretten) til Erik Herlufsen på Fuglebjerggård. I gadehusene boede Thomas Pedersen og Mourids Hansen.

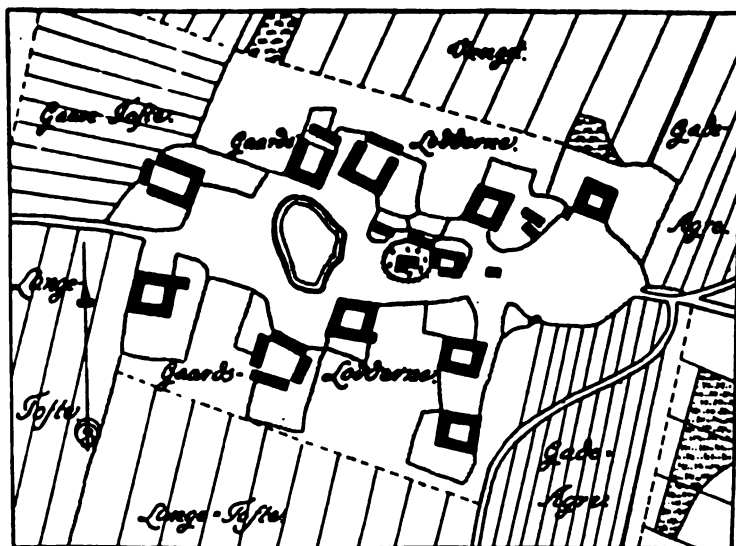
Krigen var dog ikke blot gået ud over menigmand, også staten var forarmet, og for at få gælden betalt, begyndte man at sælge ud af krongodset. Den 25. august 1668 fik Nicolaus Holst, destillatør ved det kongelige laboratorium på Rosenborg, til dækning af sine tilgodehaverer tilskødet en del gods, og deriblandt var to gårde i Ting Jellinge. Året efter, den 9. juli 1669, fik amtmanden på Antvorskov fire af byens gårde og den 13. februar 1671 endnu en gård, der ellers var udlagt til en rytters underhold.

Ved skyldsætningen 1688 var der i Ting Jellinge by 12 gårde med 98,63 tdr. htk. og 407,3 tdr. land dyrket jord, hvortil kom tre huse uden jord.

Den 16. februar 1704 overdrog Frederik IV til sin hustru til venstre hånd, Elisabeth Helene von Vieregg, som han kort forinden havde gjort til grevinde, hele Antvorskov gods, hvortil hørte et hus i Ting Jellinge, en øde gård af 3 tdr. 6 skpr. 2 fdk. 1 alb. htk., et hus og afgiften af kirkeladen. Grevinden døde imidlertid allerede samme år i barselseng, hvorefter godset atter blev inddraget.

I oktober 1718 købte kongen af Friderick von der Maases arvinger en del gods i Flakkebjerg herred. Der imellem var gård nr. 5 i Ting Jellinge med 8 tdr. 5 skpr. 1 fdk. 1½ alb. htk., gård nr. 9 med 12 tdr. 1 fdk., matr. nr. 12, der var en øde gårds jord med 4 tdr. 3 skpr. htk. samt to øde huspladser. Denne handel var formentlig et led i den omordning af ryttergodset, der fandt sted netop i årene op til 1718. Fra dette år hørte Ting Jellinge by til Antvorskov rytterdistrikt, og da de kongelige skoler, rytterskolerne, i 1721 blev oprettet, måtte børnene fra Ting Jellinge søge til den kgl. skole i Haldagermagle, der dog først begyndte undervisningen i 1723. Men tilknytningen til rytterdistriktet medførte også andre ændringer. Fra gammel tid havde Ting Jellinge by været en slags midtpunkt i Flakkebjerg herred med rettersted og tingsted, men fra 4. november 1720 blev sognet overflyttet til Antvorskov rytterdistrikts birk. Det bevirkede, at folk i Ting Jellinge kun sjældent havde ærinde på herredstinget, men det skete.

I vinteren 1736 gik rytterbonden Peder Nielsen i Ting Jellinge og blev mere og mere gram i hu, jo længere han tænkte på den behandling, som universitetets husmand i Hyllested, Jens Knudsen, havde udsat ham for. Peder Nielsen havde en tid i forvejen købt en hest af Jens Knudsen og betalt med otte får. Peder Nielsen fik hesten med hjem, da han og Jens Knudsen var blevet enige om vilkårene, men der gik en rum tid, inden

Ting-Jellinge
1770.

Jens Knudsen fik hentet fårene. Senere havde et par af Peder Nielsens naboer været i Hyllested, og da havde Jens Knudsens kone sagt, at hendes mand hellere ville holde sig til Peder Nielsens første tilsagn om, at han skulle betale hesten med fire svin i stedet for otte får, som de ganske vist havde taget hjem, men efter Jens Knudsens udsagn kun som et underpant.

Dermed syntes den hellige grav vel forvaret, men en skønne dag, da hesten tillige med gårdens andre bæster var sluppet ud for at gå til vands, var Jens Knudsen kommet, havde uden videre taget hesten og trukket den hjem til Hyllested. På tinge vedstod han sin gerning og gav som grund, at han ingen betaling havde fået for hesten. Regimentsskrivernes fuldmægtig, Peder Bruun, kunne ikke tage Jens Knudsens forklaringer for gode varer, navnlig ikke den om, at han kun havde fået fårene som pant, eftersom det var en kendt sag, at Jens Knudsen dels havde mærket fårene med sit mærke, dels slagtet to lam af bemeldte kreaturer. Det fik Jens Knudsen til at trække følehornene til sig. Han bad om sagens opsættelse, da han håbede på et forlig med Peder Nielsen. Men da der gik flere uger hen, og Jens Knudsen stadig glimrede ved sin fraværelse, krævede Peder Bruun dom i sagen. Det kom dog ikke så vidt. Den første torsdag i april 1736 fremstod både Peder Nielsen og Jens Knudsen på tinge og tilkendegav, at de nu var venlig og vel forligte og derfor begæ-

rede sagen ophævet uden dom. Det tillod herredsfogeden, og dermed var så den potte ude.

Denne lille affære tog måske nok folks opmærksomhed for en tid, men ellers var det skolesagen, der i et halvt århundrede optog sindene i Ting Jellinge. Folk blev, som tiden gik, lede og kede af at skulle sende deres børn den lange skolevej til Haldagermagle, og der blev gjort flere forsøg på at skaffe byen en skole og skrevet lige så mange bønskrifter, men uden resultat. Dels kunne en så lille by med kun ti gårde og to huse ikke alene bære en skole, og dels kunne det afstedkomme vanskeligheder, hvis den skulle lægges sammen med Sønder Jellinge, der jo hørte under Holsteinborg. Først i 1772 lykkedes det. Ifølge reskript af 6. august skulle kirkens hus i Ting Jellinge bruges som et frit skolehus. Skoleholderens løn og rettigheder blev fastlagt, men Oster Jacobsen, der i tyve år havde ernæret sig kummerligt ved at undervise byens børn, så de slap for den lange vej til Haldagermagle, led den tort, at man ansatte en helt anden som skoleholder. Det var en præstesøn fra Krummerup, Sebastian Laurenberg Prom (se Jessen: Vester og Øster Flakkebjerg herreders skolehistorie, s. 253ff).

Aldrig så snart var skolespørgsmålet løst, før der stod nye begivenheder for døren. Den 26. maj 1774 blev ryttergodset solgt og opdelt i ni hovedgårde. En af disse hovedgårde blev dannet af Lystagergårds hovedgårds takst og Møllemosen fra Antvorskov slots hovedgård, og hertil lagdes Ting Jellinge og Hyllested kirker samt 59 gårde og 42 huse med ialt 420 tdr. htk. beliggende i Flakkebjerg, Ting Jellinge, Haldagermagle, Eskildstrup og Stenstrup. Godset blev købt af assessor Anders Dinesen, der samtidig købte Gimlinge hovedgårdsparcel og af disse to parceller oprettede hovedgården Gyldenholm i Kirkerup sogn.

På et konceptkort, optegnet 1770 af Herman Hegelahr, vistnok til brug ved de jordreformer, der så småt var forberedt på de kongelige godser inden salget, kan man se, hvordan jordfordelingen var i Ting Jellinge by og sogn i trevangsbrugets dage. De tre vange var Vestermarken, Lillemarken og Søndermarken. I Vestermarken var der 33 åse, som igen var delt op i agre. Navnene på to af disse åse, Store og Små Galgeagre, minder om den tid, da retterstedet fandtes ved Ting Jellinge. I Lillemarken var der 32 åse, og flere af åsenes navne er i vore dage bevaret i gårdnavnene. Det gælder således Bildsøebiergs ager, der har givet navn til Bilsbjerggård, Nordenå-skifterne, der er bevaret i Nordenåsgård, og Brede og Store Vådagre, der dels forekommer i Vådagergård og dels er

betegnelsen for sognets østlige område. I Søndermarken var der 21 åse, hvoraf kan nævnes det nordlige og sydlige Vådagres skifte, Bendslevskifterne og så morsomme betegnelser som Store og Små Buxeagre, Helvedes Huule samt Grød-Fadet. Der var på den tid 11 Gårde og 4 huse i byen med gadejord og gårdslodder. Udskiftningen fandt først sted i 1795, og en enkelt senere kilde oplyser, at byen efter udskiftningen havde 12 gårdmænd, deriblandt seks parcellister.

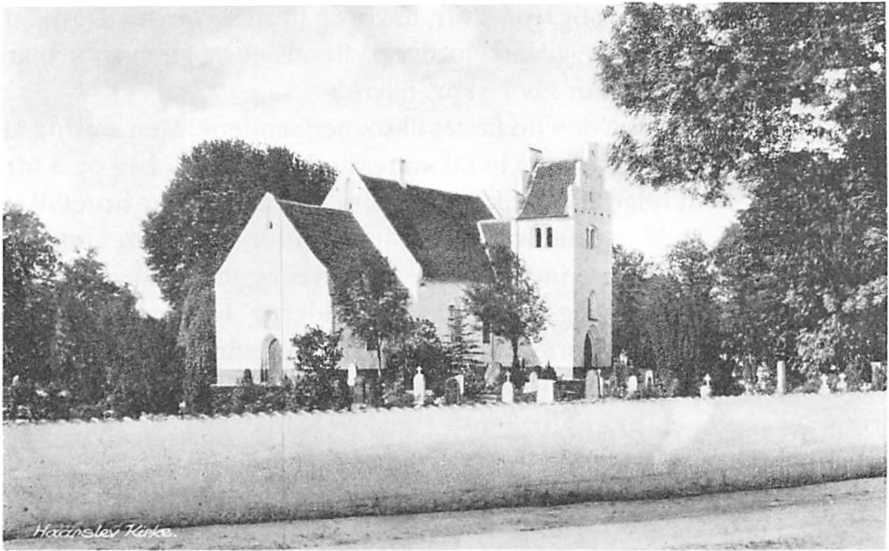
3. Fra præstegård og degnebol

Gennem århundreder var kirken det faste holdepunkt i sognefolkens liv. Tæt op til kirken lå præstegården og degneboligen, ofte side om side, og det er indlysende, at beboerne de to steder gennem deres virke naturligt kom til at spille en betydelig rolle i sognets dagligdag. De havde fået en uddannelse og var embedsmænd, og det var da også dem, sognets øjne hvilede på, så meget mere som det var dem, beboerne i sognet måtte svare tiende og offer til.

De ældste oplysninger om kirkernes og præstekaldets indkomster og tilliggender findes i Sjællands stifts landebog fra 1567. Der var dengang ialt 25 tiendeydere i Hårslev sogn, men i Vester Flakkebjerg herredsbog 1647 opgives kun 23, nemlig 12 i Hårslev, degnegården medregnet, fem i Sønder Jellinge, tre i Bendslev og tre i Sandved. Degnegården, der skyldte et pund korn, tilhørte kirken, og der kunne i hver af de tre vange sås et pund byg og en tønde hvede, og engen gav 8 læs hø. Desuden havde kirken en øde jord i Sønder Jellinge, der blev brugt af Niels Ottesen, men tilhørte Jesper Kraufse. Den skyldte et pund byg, og der kunne i alle vange sås 2 pund 10 skpr. byg, 2 tdr. 16 skpr. havre og 2 skpr. boghvede samt høstes 1 1/2 læs hø. I en øde jord på Bendslev mark, som Hans Degn brugte, og som han havde uden udgift, kunne der sås 1 1/2 skp. byg. Endelig var der på Flemstoftemark et stykke jord på 1 1/2 skp. land, som blev dyrket af Hans Møller, og som skyldte 3 sk.

I Ting Jellinge var der 10 tiendeydere, og kirken havde en gård, beboet af Mads Ingvorsen, men herligheden var Gunderslevholms. Denne gård skyldte årlig 1 pd. byg og 1/2 pd. rug, og der kunne i alle vange sås 2 pd. 2 skpr. byg, 4 tdr. havre og 3 1/2 skp. boghvede og høstes 31 læs hø. I en jord på Vemmeløse mark, som Niels Hansen brugte og som skyldte 2 skpr. byg, kunne der sås 5 skpr. korn.

Præstegården lå som i vore dage i Hårslev vest for kirken, og degnegården lå lige op til præstegården. I 1567 kunne der til præstegården sås

Hårslev kirke, set fra nordøst.

3 pd. byg, 6 tdr. havre og 8 skpr. boghvede i Møllemarken, 1½ pd. byg, 3 tdr. havre og 3 skpr. boghvede i Mellemmarken og 2 pd. korn, 3 tdr. havre og 1 skp. boghvede i Egeskovmarken. I alle vange kunne engen give 35 læs hø. Degnestavnen omtales på den tid som øde, men der kunne dog i hver mark sås 5 skpr. hårdt korn (byg eller rug), og engen gav 5½ læs hø.

Disse tal var for præstegårdens vedkommende noget anderledes i herredsbogen 1647, og det var marknavnene også, bortset fra Egeskovmarken. Møllemarken hed nu Stieshavemarken og Mellemmarken Karlslundemarken. I Stieshavemarken kunne der i 1647 sås 4 pd. byg, 8 pd. blandkorn og 6 tdr. havre og høstes 12 læs hø, i Egeskovmarken 2½ pd. byg, 2 tdr. havre og 8 læs hø, mens der i Karlslundemarken kunne sås 2 pd. byg, 3 tdr. havre og høstes 4 læs hø. Præstens have var skyldsats til 4 sk. Desuden omtales nogle skovlodder, der lå til præstegårdens jord. Det var i Stieshavemarken Præstelunden, i Egeskovmarken Præsteøllemosen samt nogle få spredte træer og en liden skovlod i Hestehaven. I 1662 var der på præstegårdens grund bygget et lille hus, beregnet til sognets fattiglemmer.

Også for degnestavnens vedkommende var herredsbogens tal anderledes end landebogens. Skylden var 1 pd. byg af 4 tdr. htk., svarende til den jord i Sønder Jellinge, som Mads Jensen dyrkede, og der kunne i

vangene sås 11 tdr. rug og byg, 4 tdr. havre og høstes 7 læs hø. Desuden havde degnen i fæste begge kirkejorder på Bendslev og Flemstofte marker, og der kunne i dem sås 7 skpr. havre.

Kirketienden var på den tid fæstet til sognemændene. Den androg 19 tdr. 5 skpr. htk., og de skulle heraf svare 3 pd. rug, 3 pd. byg og 3 tdr. havre årlig. Som følge af dette fæstemål blev kirkeladen ikke brugt til sit oprindelige formål, og den var derfor lejet ud for 1 rdl. om året.

Om de mænd, der gennem tiderne har levet og virket med Hårslev præstegård som udgangspunkt, flyder kilderne i begyndelsen ret sparsomt. Som nævnt hørte Hårslev kirke i mange år til St. Peders kloster i Næstved, og i den velgørerliste, der findes i klosterets kalendarium, er nævnt en præst, hr. Jens i Hårslev. Hans dødsår kendes ikke, men han levede formentlig i Hårslev omkring år 1300.

Først efter reformationen lader det sig gøre at fastslå, hvem der var præster i Hårslev-Ting Jellinge. Herredsbogen oplyser, at den første lutherske prædikant var hr. Morten Jensen, der annammede inventarium anno 1535, året før reformationen. Det inventarium, han overtog, da han drog ind i Hårslev præstegård, var meget ringe. Det bestod af to ølkar og en gammel bryggerkedel, som han byttede for en fjerdingskedel og et gammelt bord. Hr. Morten levede endnu i 1553, men 1561 nævnes Peder Iversen som præst i Hårslev. Det var formentlig ham, der for sit kalds ringheds skyld i 1555 blev »benådiget« med kongetienden af Hårslev sogn. Han efterfulgtes af hr. Hans Raer, der i 1572 sammen med kirkeværgerne Laurids Hansen og Per Nielsen anskaffede en ny alterkalk til kirken. Den har følgende indskrift: »Her Hans 1572, Lavreis Hansen, Per Nielsen oc kaaster Somen XXXXI Lod Sølv XXVI Daler.« – Hans Raer døde 1579, efterladende sig en enke, hvis navn ikke kendes, og en datter Kirsten. Hr. Jesper Nielsen Fynbo, der blev kaldet efter sal. hr. Hans, giftede sig efter tidens skik med enken. Det fremgik af et tingsvidne mange år senere, da Kirsten Hansdatter som gammel gift kone i Oldebjerg, Lynges sogn, stod frem på tinge og fortalte om forholdene i Hårslev præstegård både i sin faders tid og senere, da hun med sin moder boede hos stedfaderen, hr. Jesper Fynbo.

Fra 1604 havde hr. Jesper sin søn Oluf Jespersen Holst som medhjælper i kaldet, og da faderen i 1604 døde, blev sønnen sognepræst. I 1610 kom hr. Oluf og degnen Peder Nielsen i strid med Ting Jellinge sognemænd, der havde nægtet at levere den sædvanlige korsbyrdmad. Korsbyrd betød korsets bæren og bestod i, at sognets gejstlighed én gang om

året, som regel i ugen efter den hellige trefoldigheds søndag, i et optog bar kors og fane rundt i byerne og lyste velsignelsen over ager og eng, hus og hjem, folk og fæ. Derefter kom folk med gaver af penge og mad, der deltes i tre dele, beregnet til præsten, degnen og de fattige. Det var altså en katolsk skik, der havde holdt sig længe i Hårslev og Ting Jellinge trods Peder Palladius' tordnen mod den ugudelige korsbyrd og andre katolske levn. Med tiden forsvandt dog denne afgift (se årbog 1956).

Oluf Jespersen Holst fik kun få år at virke som præst i. Han døde 1619, og 1. december samme år blev den nye præst ordineret. Han hed Niels Jensen Sørby og var muligvis søn af hr. Jens Christensen, der var sognepræst i Sørbymagle-Kirkerup til 1606. Hr. Niels førte i 1631 sag mod et af sine sognebørn, Oluf Jensen i Hårslev, som uden videre var begyndt at dyrke en jordlod i Torsbjergsageren, som rettelig lå til præstegården (se årbog 1978, s. 90f). Præsten blev bekræftet i sin ret, men blev ikke i Hårslev hele sit liv. I 1642 forlod han den trygge landsby og tog, efter hvad hans eftermand i Hårslev oplyste, ud som skibspræst, og der hørtes ikke mere til ham.

Peder Mortensen Damphius, der den 15. maj 1642 blev kaldt i hr. Nielses sted, var søn af sognepræst til Skørpinge-Fårdrup, Morten Pedersen Damphius. Han kom i Slagelse latinskole og blev den 1. juni 1637 dimitteret til universitetet. Efter sin ordination den 29. november 1640 blev han kapellan hos sin fader. Da han ved tiltrædelsen i Hårslev forlangte at få inventarielisten over præstegården, viste det sig, at det blad i kirkens bog, som inventaret var opført på, manglede. Peder Damphius havde derfor intet at rette sig efter, før han en rum tid efter, at hr. Niels forlængst var taget til søs, i kirken fandt inventarlisten, som hr. Morten Jensen 100 år forinden havde ført, men af disse ting fandt Peder Damphius kun et bord, vurderet til 2 mk. 8 sk., og et ølkar, som var oprådnat, men alligevel vurderet til 24 sk. Dette ringe inventarium blev dog forbedret væsentligt i tiden, der fulgte. I 1647 bestod præstegårdens boscab af et ølkar af eg til 4 dlr., en liden skive (et bord) til 2 dlr., tvende drengesenge (d.v.s. senge til karlene) til 2 dlr., en kobberkedel til 4 dlr. samt en del bøger, hvoraf Peder Damphius' søstersøn Peder Jacobsen havde taget én – ifølge oplysning fra hr. Peders eftermand, der ligesom alle efterfølgende præster erklærede sig ansvarlige for dette inventar.

Da Peder Damphius havde været præst i Hårslev et halvt års tid, fik han i sinde at forandre sig. Den 23. oktober 1642 blev han i Vindinge (Fyrendal) kirke viet til Dorte Frederiksen Klyne, døbt 14. november 1624,

datter af sognepræst Frederik Klyne til Vindinge-Kvislemark, som pastoratet dengang hed. Peder Damphius kom ved dette ægteskab ind i en både velstående og anset familie, og han blev, måske som følge af dette slægtsskab, i stand til nogle år senere at oprette et legat på 100 sletdaler, hvis renter skulle tilfalde enker på Hårslev præstekald. Pengene blev indbetalt til biskoppen, men forsvandt, måske fordi der ikke var enker på kaldet i næsten 200 år. Da der endelig i 1830 blev brug for pengene, vidste ingen, hvor de var blevet af.

Peder Damphius og Dorte Klyne fik mindst fire børn sammen. Den ældste, Anders, student 1666 fra Herlufsholm, blev hospitalspræst i Randers, Jacob, student 1671 fra Slagelse, blev rektor i Frederikshald, Frederik, døbt 1653, døde formentlig som barn, og datteren Lisbeth, der blev begravet i Hårslev den 19. januar 1657. Den 13. oktober samme år døde hr. Peder, der vistnok var enkemand, efter kun 15 års præstegerning i Hårslev, og som det dengang var skik, blev kaldet hurtigt besat. Allerede den 14. december 1657 blev hr. Peders eftermand ordineret. Han hed Søren Nielsen Roeskilde og var blevet student fra Roskilde 1653. Fra hans tid i Hårslev – 1661 – er bevaret regnskaber fra begge kirker i pastoratet. Hårslev kirkes inventarium bestod af en forgyldt kalk og disk, en ny messehagel af sort fløjl med guld på, en gammel messesærk, en gammel flikket (lappet) alterdug, to messinglysestager, som var lånt fra Tjæreby kirke, et lidet messingbækken i fonten, en alterbog, en salmebog og et gammelt gradual (d.v.s. en liturgisk håndbog til brug ved messen). Kirkens indkomst med udgifterne trukket fra androg 89 dlr. 4 mk. 4 sk.

I Ting Jellinge kirke var to kalke, en stor forgyldt og en lille af sølv, en liden tinflaske, en gammel »reformii« bibel, et gradual, en gammel salmebog, en alterbog, en messehagel, en ny og en gammel messesærk. Den sidste kunne skæres i sønder og bruges til at reparere alterdugen med, da den var meget brøstfældig. Her androg kirkens indkomst 47 dlr. 5 sk.

Søren Nielsen Roeskilde døde den 26. august 1679 og efterlod sig en enke, Barbara Jensdatter, der blev gift med eftermanden, Søren Hansen Lollich, der af Fuirendals herskab blev kaldet til Hårslev allerede dagen efter Søren Roeskildes død. Måske var Søren Lolliche den mest betydelige personlighed blandt præsterne i Hårslev i det 17. og 18. århundrede. Han var lærd, tog magistergraden og havde en digteråre. Hans levned skal ikke omtales her (se årbog 1968, s. 83-112). Det skal

*Søren Hansen Lollich,
sognepræst i Hårslev-
Ting Jellinge 1679-90,
i Marvede-Hyllinge
1690-1708.*

blot nævnes, at han 1690 blev kaldet til det bedre kald i Marvede-Hyllinge, og at Barbara Jensdatter døde nogle måneder senere og den 30. januar 1691 blev begravet i Hårslev.

Søren Lollichs eftermand i Hårslev, Peder Sørensen Winther, var født i Janderup ved Ribe 1662, søn af sognepræst Søren Winther og Anna Hansdatter. Han blev student fra Slagelse latinskole i 1676 og tog 1678 baccalauregraden. Han var altså kun 14 år gammel, da han blev dimitteret til universitetet, men det var sket før. Hvornår han tog teologisk attestats, vides ikke, men han var i hvert fald for ung til at søge embede straks efter, fordi han manglede en hel del i at nå de lovbestemte 25 år. Han lå dog ikke på den lade side, men drev lærde studier og udgav ialt seks skrifter, det første i 1682, da han kun var 20 år gammel, det sidste i 1689. De var alle skrevet på latin og vidnede om stor lærdom og megen

kyndighed, ikke bare i latinen, men også i græsk og hebræisk, og han betegnes da også af eftertiden som en stor hebræer. Han stod flere af landets lærde mænd nær, blandt dem Jens Bircherod, der var professor i hebræisk, men som 1693 blev biskop i Ålborg.

Da Peder Winther i august 1685 rejste hjem til sin fader i Janderup, bad Jens Bircherod ham tage et par skrifter, han havde ladet trykke i anledning af sin morbroder, landsdommer Otto Riisbrichs begravelse, med til broderen Jacob Bircherod i Odense, og vel hjemkommen til Janderup skrev Peder Winther til Jens Bircherod, at han satte sin lykke i hans hånd (d.v.s. regnede med hans hjælp til at få embede), og at han ventede brev fra ham til tegn på hans velvilje. Bircherod skuffede da heller ikke hans forventninger. I efteråret 1687 overtalte han Peder Winther til midlertidigt at undervise magister Henrik Gerners børn i Birkerød og desuden om helligdagene »lege« (spille) på Birkerød kirkes orgelværk.

I disse år, mens Peder Winther gik og ventede på præstekald, forelskede han sig i den 17 år ældre Kirsten Pedersdatter Munch, født 1645, datter af præsten i Egtved-Ødsted, Peder Munch, og Margrethe Munch, der begge døde under Svenskekrigen 1659. Hun havde »stået over«, som man sagde, men havde nu fået en tilbeder i den unge lærde teolog. I 1687 kom der imidlertid en kurre på tråden, og Peder Winther søgte hjælp, hvor han mente, den var at finde. Han fik kapellanen i Birkerød til at gå op til Jens Bircherod med et brev, hvori han gav udtryk for, at der hos ham fandtes standhaftig åbenhjertig elskov, men nu var det kommet ham for øre, at Kirsten Munch havde forandret sin hengivenhed for ham og i stedet agtede at indlade sig i ægteskab med en anden. Han var blevet ganske perpleks over dette rygte og bad indestændigt Jens Bircherod om, at han ville disponere hendes sind, så de standhaftigt kunne bevare det venskab, de havde indgået. Forholdet trak sig dog i lave, og de blev formentlig gift ikke ret længe efter.

Den 25. april 1690 blev Peder Winther af Fuirendals herskab kaldet til Hårslev-Ting Jellinge, men var allerede skærtorsdag den 17. april blevet introduceret i kirken. Embedet var ikke særlig fedt, men til at leve på. Præstegårdens tilstand kendes ikke, men jorden var god, og der var 10 tdr. 2 fdk 1. alb..htk. De årlige skatter beløb sig til 10 rdl. 7 sk. i rede penge.

Straks efter, at Peder Winther var blevet installeret i Hårslev, tog han fat på at føre kirkebog over fødte, døde, ægteviede og absolverede, d.v.s.

dem, der stod åbenbart skrifte. Forgængerne i embedet synes at have undladt at føre kirkebog, skønt det ellers var blevet påbudt allerede i 1645. Også denne ældste kirkebog bærer vidnesbyrd om Peder Winthers store lærdom. Den ene gang efter den anden findes der indført lange latinske sentenser efter notitser om kvinder, der havde måttet stå åbenbart skrifte for lejermål, og han skrev særlig meget, hvis en kvinde kom ud for den misére mere end én gang. De lange latinske tilføjelser blev dog mindre med årene, og senere nøjedes han med, når pigen havde forklaret om ulykken og udlagt barnefaderen, at tilføjede ordene: Om så' er eller anderledes, véd Gud og hendes egen samvittighed bedst.

Efter alt at dømme var Peder Winther en fredelig og samvittighedsfuld præstemand, der levede i fred med sine sognebørn og embedsbrødre. Han fortsatte sine lærde sysler og blev 1698 magister, iøvrigt samtidig med forgængeren Søren Lollich i Marvede. Han førte ingen processer – i modsætning til Otto Ferslev i nabosognet Hyllested, der nærmest boltrede sig i retssager. Én gang i sit liv oplevede Peder Winther dog at blive indkaldt som vidne. Den 6. oktober 1690 overværede han sammen med degnen Niels Bisgård, at provsten fra Herlufsholm ægteviede præsten i Kvislemark, Diderik Grubbe, og hans kæreste, Anne Elisabeth Vind fra Harrested. Det bryllup stod der gny af (se årbog 1963), og Peder Winthers tilstedeværelse forårsagede, at han om vinteren måtte rejse til København og redegøre for, hvad han hin dag i oktober havde set i Kvislemark præstegård.

Men efter den tid levede han og Kirsten Munch stille og fredeligt i Hårslev præstegård. Børn fik de ikke, men Kirsten Munch var mere end villig til at møde op i kirken, når sognets folk skulle have deres børn døbt. Det var gennem årene ikke så få børn, hun holdt over dåben eller stod fadder til, men som tiden gik, og hun ældedes, blev det sjældnere, at hun var med i stadsen. I stedet sås ofte hendes broderdatter, Magdalena Maria Munch, datter af hendes broder Jens Munch, der 1693 døde som sognepræst ved St. Peders kirke i Slagelse. Da hans kone seks år senere døde, tog Peder Winther og Kirsten Munch sig af det forældreløse pigebarn, ligesom de vel også hjalp og støttede hendes broder Niels Munch, der 1707 blev student fra Slagelse latinskole, og som senere blev præst i Tyrsted og Uth ved Hørsens.

I 1704 besluttede det barnløse ægtepar at gøre testamente, og skønt ordlyden ikke kendes, må det formodes, at Magdalena Maria, der i så mange år havde været dem i datters sted, var hovedarving. Testamentet

blev udstedt den 7. marts og underskrevet af Peder Winther og Kirsten Munch og af to vidner, professor Johannes Bircherod og hans svoger Jørgen Meulengracht, der var rådmand i København. Dagen efter blev testamentet påtegnet af provst Niels Olivarius i Ørslev, og den 22. marts blev det kongeligt konfirmeret.

Det var i god tid, de havde beskikket deres hus, for de levede begge mangan god dag endnu. Først i vinteren 1726 begyndte det for alvor at gå ned ad bakke med dem. For Kirsten Munchs vedkommende var det alderen, der trykkede, og Peder Winther fik et apoplektisk tilfælde. Det havde til følge, at kongen udnævnte en teologisk kandidat Caspar Nicolai Møller til at komme Peder Winther til hjælp i embedets forretninger under hans sygdom og siden blive hans efterfølger. Caspar Møller blev indsat i kirken skærtorsdag samme år.

Det blev imidlertid stadig ringere med den gamle præst. Han var efterhånden som et umyndigt barn og kunne ikke klare sig selv. Ved midsommertid var han ude af stand til at tale rent og var så meget fra sans og samling, at han næppe var vidende om, at hans hustru gik bort midt i al elendigheden. Hun døde netop som rughøsten begyndte, og blev begravet den 13. august. Hun omtaltes da som den velærværdige, meget hæderlige og høj lærde mand magister Peder Winthers hustru i Hårslev, og hun var ved sin død 81 år 5 mdr. 4 dage.

Peder Winther levede godt og vel et år efter, at hun var død, men det stod sløjt til med ham. Kun hans appetit var god. Mad og drikke fortærede han med begærlighed, men han var ude af stand til at fornemme, når han skulle udrette sine naturlige fornødenheder, og der måtte to mennesker til at hjælpe ham fra sengen hen i stolen og tilbage igen. Endelig den 2. september 1727 gjorde et nyt apoplektisk anfald ende på hans liv, og den 11. september kunne Caspar Møller i kirkebogen notere, at han samme dag havde jordfæstet den forhen velærværdige sal. Guds mand, magister Peder Winther, sognepræst her til stedet i 36 år, to måneder før han fyldte 65 år.

Den nye sognepræst, Caspar Nicolai Pedersen Møller, var født i Slagelse den 2. december 1690, søn af sognepræst til St. Mikkels kirke, Peder Møller, og hans tredie hustru, Anna Hammermüller. Han blev student fra Herlufsholm 1708 og teologisk kandidat med laud den 21. august 1714. Der gik altså 12 år, inden han fik stillingen som medhjælper hos Peder Winther, men takket være løftet om, at han skulle efterfølge den gamle præst, blev han nu i stand til at gifte sig. Hans hustru hed

Christine Sophie Henningsen og var født 1703 i Kvislemark, datter af præsten Mads Henningsen og Sofie Amalie Høyer. Da hun var tre år gammel, døde faderen, og ved skiftet arvede hun 58 sldr. 1 mk. 5 sk. Disse penge blev af provsten betroet præsten Christen Soel i Tjustrup-Haldagerlille, indtil hun engang blev gift, og de var i 1723 med tillæg af renter, dels i Jylland og dels på hjemegnen, vokset til 110 sldr. Hertil kom yderligere renter for de sidste fire år, som hr. Christen Soel betalte til Caspar Møller sammen med kapitalen kort efter brylluppet, og den 15. september 1727 fik han kvittering for pengene.

Denne ikke helt ringe medgift synes dog ikke at have kunnet slå til, da de nygifte skulle til at indrette sig i Hårslev præstegård. Allerede året efter måtte Caspar Møller låne 400 rdl. af Ulrik Adolf Holm, en nybagt student, der lige var begyndt at studere teologi og filosofi ved Københavns universitet, søn af den velhavende præst Mads Holm i Kvislemark. Som sikkerhed for dette lån udstedte Caspar Møller den 11. juni 1728 en panteforskrivning med sognepræsten i Førslev Claus Castan som kautionist, og denne lod den 14. oktober samme år obligationen læse og protokollere på Flakkebjerg herredsting. I obligationen omtalte Caspar Møller præsten i Førslev som sin kære svoger, men svogerskabet var ret så tyndt. Claus Castans anden hustru var søster til Caspar Møllers svigermoder, så familieskabet var mere indviklet end som så.

Et halvt års tid efter lovede Caspar Møller at give 20 sldr. til dem, der havde lidt skade ved den store brand i København 1728, og 10 sldr. hvert af de to følgende år, men om han fik dem betalt, vides ikke, og det var også tvivlsomt, om Ulrik Adolf Holm nogen sinde fik sine penge igen, eller om præsten i Førslev måtte tage skraldet. Caspar Møller nåede næppe at udrede gælden, eftersom han »bortsov« den 12. februar 1730 og dermed var lovligt forhindret i at svare til sine forpligtelser.

Der gik nu en rum tid hen, inden det ledige præstekald i Hårslev blev besat. Ganske vist var Møllers eftermand, Vitus Guldberg, allerede den 17. marts på anbefaling af provsten Mads Holm i Kvislemark blevet kaldet af storkansleren Ulrik Adolf v. Holstein, men biskop Christen Worm var ikke meget for at anerkende kaldelsen, da han ikke fandt, at Vitus Guldberg var lærd nok til at få kaldet. Han skrev derfor til Mads Holm og bad om hans bedømmelse, og den 26. april 1730 svarede Mads Holm og oplyste, at »karlen« var hr. Ove Guldbergs søn i Hvirring, at han var 31 år gammel og i fem år havde været huslærer hos provsten hr. Olivarius i Ørslev. Han havde i den tid i enhver henseende forholdt sig i

kristen fromhed og gudfrygtighed, ikke taget del i den ringeste liderlighed, men holdt sig stændigt og stille i sit arbejde og sine studeringer. Mads Holm havde selv sommeren i forvejen hørt ham prædike, da han en søndag var fadder i Ørslev, og det havde han klaret tilfredsstillende. Han ville desuden kunne nøjes med Hårslev præstekalds ringhed, da han var meget sparsommelig og kunne nøjes med lidt. Han var meget blu og undselig, og det kom formentlig af, at han så godt som aldrig konverserede andre, men levede i stilhed for sig selv. Han havde fået et særdeles godt skudsmål af magister Olivarius, der ofte havde ladet ham prædike for sig. Hans karakter ved eksamen 1725 var haud illaudabilis, d.v.s. ikke urosværdig, altså 2. karakter. Først den 22. december 1730 blev Guldberg ordineret, og Helligtrekongers dag 1731 blev han indsat i Hårslev og Ting Jellinge.

Vitus Ovesen Guldberg var født 30. august 1699 i Bogense, søn af Ove Guldberg, der 1718–32 var præst i Hvirring ved Horsens, og Maria Elisabeth Brangstrup. Han blev 1721 sammen med sin broder Niels privat dimitteret til universitetet. Da han omsider var vel installeret i Hårslev, ægtede han sin forgængers enke, men det blev et kortvarigt ægteskab. Hun døde allerede 1732 sidst i marts, kun 29 år gammel. Vitus Guldberg var dog ikke enkemand ret længe. Han blev samme år i Ørslev kirke viet til en af sine tidligere elever, Elisabeth Marie Olivarius, født 1712 i Ørslev, datter af Holger Olivarius og Elisabeth Marie Bagger. De fik sammen to sønner og en datter. I 1734 døde hans broder Jørgen, der var præst i Karrebæk, og Guldberg var ved skiftet børnenes formynder. Han blev dog heller ikke selv ret gammel. Allerede den 18. januar døde han i en alder af 39 år. Han fik det skudsmål, at han var lys og meget hæderlig.

Guldbergs efterfølger i Hårslev hed Magnus Halling. Han blev født 22. december 1706 i Tårnby på Amager som søn af den lærde degn Jochum Halling og Birgitte Altevelt, blev student fra Sorø 1726 og teologisk kandidat med laud 1728. Han blev kaldet til Hårslev-Ting Jellinge 31. marts 1738 og ordineret 21. maj. Et par måneder senere indsendte han til biskop Hersleb en beretning om embedsforholdene i Hårslev. Der var på den tid 1700 tdr. land tiendepligtig jord i Hårslev sogn, og heraf fik præsten, der formedelst bondens slette tilstand måtte tage hele tienden i kærven, ikke mere end 100 tdr. sæd, kongetienden medregnet. Hele sognets avl beløb sig til omtrent 1500 tdr. eller mindre end én tønde sæd pr. tønde land.

Kaldet var dog ikke ringere, end at det var til at gifte sig på. Da nådsens-

året var omme, giftede han sig med Guldbergs enke, og brylluppet stod i Ørslev præstegård den 28. januar 1739. I ægteskabet fødtes to sønner, Jochum, der blev præst i Saksøbing, og Vitus, der efter en eventyrlig og omtumlet ungdom endte som brigadér, hvid ridder og jorddrot med et noget anløbet omdømme (se Dansk biogr. leks. IX, s. 7f).

I 1744 klagede Magnus Halling til herskabet over, at der ingen ordentlig vej førte fra Hårslev til hans annekskirke i Ting Jellinge, fordi bønderne, der havde jord langs vejen, pløjede den op og tog den ind til sædeland, så ingen kunne færdes der. Der blev udmeldt nogle mænd, som skulle afpæle vejen, der skulle gå fra degnens hus i Hårslev over Kattebæk, som der skulle lægges bro over, derfra op til præsteledet ved Bendslev gærde og ud på Bendslevvejen og videre over tre af Peder Madsens agre i Sønder Jellinge. Her skulle vejen være fire alen bred, men ved Møllebjerg over Krummerup-vejen til Mørkespjeld blev bredden 7 alen. Denne sognevej førte så op mod Ting Jellinge ved Tingstien, der var skel mellem Ting Jellinge og Sønder Jellinge, men det sidste stykke blev vejen igen kun afpælet i fire alens bredde.

I 1746 besøgte historikeren Jacob Langebæk Magnus Halling i Hårslev præstegård, hvor han spiste til middag. Derefter beså han kirken, som han fandt liden og slet. Det eneste mærkværdige ved den var, at tårnet var bygget ved den nordre side af kirken, og at indgangen til kirken gik gennem tårnet.

Magnus Halling fik som sine to forgængere ikke ret mange år at virke i. En af de sidste dage i marts 1748 blev han angrebet af en hidsig feber, som han ti dage senere døde af. Han blev begravet den 17. april, og den 10. maj blev eftermanden kaldet. Han hed Jens Munch, født 23. juni 1723 i Tyrsted ved Horsens, søn af provst Niels Munch, der som barn og ung havde haft sin gang i Hårslev præstegård hos sin faster Kirsten Munch og hendes mand Peder Winther. Jens Munch havde gået i Horsens lærde skole, kom herfra 1741 til universitetet og blev teologisk kandidat den 12. marts 1748, så han var så nybagt, som han kunne være. Han var ugift, da han kom til Hårslev, men det blev han ikke ved med at være. Elisabeth Marie Olivarius, der havde overlevet to præstemænd i Hårslev, var ikke mere ked af det, end at hun også kunne tænke sig at ægte den tredje. Brylluppet stod den 22. april 1749.

Jens Munch agtede dog ikke at blive i Hårslev hele livet, og da den næsten firsårige præst og procesmager i Hyllested, Otto Ferslev, i 1757 døde, søgte Jens Munch kaldet og fik det. Det betød større indtægter,

fordi embedet også omfattede Venslev og Holsteinborg sogne, men også flere kvaler, fordi han som medhjælper havde Ferslevs søn, Christian, der i 14 år havde været kapellan hos faderen. – Det hele endte dog, næsten førend det begyndte. Allerede den 20. januar 1758 døde Jens Munch, tre måneder efter, at han havde forladt Hårslev. Ved begravelsen prædikede provsten Peder Friis fra Skælskør. Jens Munchs enke fik den 10. februar samme år kongelig bevilling til at hensidde i uskiftet bo. Hun flyttede med sine fem børn til Næstved, hvor hun 1789 døde.

Jens Munchs afløser i Hårslev hed Johan Thomas Wilhelm Prom, født 1719 i Krummerup præstegård, søn af Johannes Nicolai Prom og Barbara Neergård. Han havde først i nogle år gået i Vordingborg latinskole, kom senere til Slagelse, blev student 1739, teologisk kandidat 1744 og 1748 kapellan hos faderen. Han var to gange gift, i begge tilfælde med enker, og mens han var i Hårslev, fik hans anden kone seks børn. I 1771 blev han kaldet til det større og bedre embede i Kvislemark-Fuirendal, hvorfra han 1786 tog sin afsked. Han ydede, mens han var præst i Hårslev, en behjertet indsats for skolegangen i Ting Jellinge.

Proms afløser i Ting Jellinge, Christian Ferslev, var ikke helt almindelig – og dermed er meget sagt på en pæn måde. Han var født i København 3. december 1714 som søn af daværende skibspræst, Otto Ferslev, der 1716 blev sognepæst i Hyllested-Venslev og fra 1729 også i Holsteinborg, og hustru Anna Cathrine Glimholt. Han blev student 1735, kandidat 1741 og 1743 kapellan hos sin fader. I 1745 blev han gift med Ellen Marie Kierumgård. Han var ingen stor prædikant. Provst Olivarius gav ham det skudsmål, at han overræbte sig (ræbte for højt) og var uforståelig i sin prædiken, og da greven bad provsten advare kapellanen om, at han holdt lidt mere hus med sin stemme, takkede Ferslev for advarselen, men gjorde intet for at forbedre sig. Det havde til følge, at greven samme år, Ferslev var tiltrådt, bad om tilladelse til at lade en tysk studiosus prædike i Holsteinborg Kirke for ham, hans fader og deres domestikker (tjenere). Også jævne mennesker klagede over Ferslevs skrigen op og hans ufattelige prædikener, men uden held, fordi klagerne ikke offentligt turde vedstå, hvad de på tomandshånd havde anket over. Det værste var dog, at Christian Ferslev var et vanskeligt og uomgængeligt menneske. I 1747 kom han på kant med jægeren på Holsteinborg og kom for birketetinget. Faderen stod ham dog bi, og sagen døde hen.

Da Otto Ferslev i 1757 døde, kort efter at både fader og søn var trukket

grundigt til vands i en trolddomssag (se årbog 1926), blev Christian Ferslev forbigået, og da Jens Munch kort efter døde, kom han ud for en ny forsmædelig tilsidesættelse, idet præsten Peder Aggerup fra Vallensved blev kaldet til Hyllested. Med ham gerådede Ferslev i en bitter strid, der varede i mere end ti år. Så blev det omsider Aggerup for meget, og han indsendte en klage over kapellanen, der i forvejen havde et slet om-dømme i provstiet, og berettede blandt andet om en brudevielse, hvor Ferslev havde forarget alle ved højlydt at bebrejde brudeparret med familie, at de havde besveget ham for hans offer. Han var et menneske, man ikke kunne tale sig til rette med eller skrive til, da der kom vanartige eller grove gensvar. Han var nok sognepræstens tjener, men en opsætsig tjener, og da Aggerup søndagen efter brylluppet, mens Ferslev prædikede i annekserne, i Hyllested kirke bad menigheden om forladelse for, hvad der var sket ved brudevielsen, sendte kapellanen ham et brev og overfusede ham på det groveste.

Med Johan Proms forflyttelse i 1771, lysnede det for Christian Ferslev, og da det gik op for ham, at han nu skulle være sognepræst i Hårslev-Ting Jellinge, skrev han således til biskop Harboe: Det var på høje tid, at jeg nåede det brød (embede), om Gud ellers ville betro mig noget mere af det åndelige og timelige end det, jeg hidindtil har været forundt, medens jeg levede i verden, eftersom jeg nu alt har begyndt på mit 58. år. Øjnene tager meget af på synet, så jeg må bruge briller, mine kræfter formindskes, og da det er yderlige og fattige omstændigheder, som jeg med mine ved dette usle levebrød er kommen udi, så vil jeg bede Deres højærværdighed om en aflagt lang kjortel, så at jeg kan gøre Herrens tjeneste i hans tempel med ulappede klæder. Brevet her kommer ind ved lejlighed, da jeg vil spare postpenge, som jeg ikke har råd til. – I brevet, der jo nærmest er et tiggerbrev, spores hverken ydmyghed eller taknemmelighed. Det udtrykker snarere forurettelse over, at han har måttet vente så længe på at blive sognepræst, og fornærmelse over, at det var så ringe et kald, han havde fået.

Det er i det hele taget påfaldende, så stor en rolle misfornøjelse og utilfredshed spillede i Christian Ferslevs tilværelse. Kunne han ikke finde på andet, så havde han jo altid helbredet at beklage sig over. Da han i 1774 anbefalede pastor Faber i Eggeslevmagle til provst i herredet, skete det således: Han er et godt, fornøjeligt gemyt, men jeg formår ikke at skrive mere formedelst stor pine og smerte i min hals af en gesvulst, som jeg har »lagt« med i otte dage.

I Hårslev gik det ikke særlig godt for Ferslev, der skaffede sig mange fortrædeligheder på halsen. På et tidspunkt nægtede byens skræder, Hans Christensen, at sende sin datter i skole. Hun hjalp ham med at sy, og skræderen mente, at hun læste bedre end de andre unge. Så nægtede Ferslev at tage dem til alters, og dermed var striden i lys lue. En gårdmand i byen, Hans Hansen, lod 1775 sin søn begynde i skole, seks år gammel, men holdt ham hjemme den meste tid, og i de ti år, han søgte skolen, mødte han højst tre uger om året, altså ialt 30 uger, med det resultat, at han ikke kunne læse ret, men sprang noget over og lagde andet til. Ydermere var han studsig og uvillig, og da han de to sidste år slet ikke søgte skolen, nægtede Ferslev at konfirmere ham, skønt han i to vintre havde fulgt konfirmationslæsningen hos degnen. Derved opstod så en ny strid, som først blev løst ved provstens mellemkomst.

Undertiden gik stridighederne næsten over til håndgribeligheder. En dag kom husmand Ole Jensen fra Sønder Jellinge ind i præstens studerekammer og opførte sig så groft mod Ferslev, at det ville være blevet værre, hvis ikke hans ældste datter var kommet ham til hjælp. Dette måtte han dog tie til og bære det med tålmodighed, da han ikke havde haft vidner til Ole Jensens overgreb. Men hvor slemt end Ole Jensen havde begejnet præsten i studerekammeret, så føjede han skam til skade, da han lidt senere ude i gården råbte op om, at præsten havde villet slå ham ihjel, så det kunne se ud, som om der var sket ham overlast, og samtidig beskyldte han præsten for selv at beholde de penge, som kirken var givet til de fattige.

Gang på gang beklagede Christian Ferslev sig over den græsselige store vankundighed, der herskede i begge hans menigheder. De unge var utrolig vrangvillige og brugte for at slippe for overhøring i kirken det påskud, at de på grund af deres alder ikke kunne fatte noget. Ferslev forklarede dem, at jo ældre de blev, jo mere oplyste burde de være, men alligevel kunne de ikke begribe, at han holdt dem fra Herrens bord. Som en brølende løve kom en således afvist mand ind i hans studerekammer med en stor kæp i hånden og overøste ham med mange skammelige ord, og da præsten formanede ham og sagde, at han var menighedens sjælesørger, svarede han: Gid I kunne sørge for jeres egen sjæl endsige for andres! Han spurgte så, om præsten selv kunne sin børnelærdom, og tilføjede, at når de unge var kommet til konfirmationslæsningen, så var dét nok og yderligere læsning ufornöden. To andre vrede mænd, Jens Jørgensen og Hans Hansen, havde også brugt mange grove ord mod

præsten, som ikke havde villet konfirmere deres to vankundige sønner, ja, de var oven i købet så uskikkelige, at de ved den sidste højtid kun havde ofret 6 sk. til præsten mod tilforn 1 mk., og han turde simpelthen ikke komme i deres huse af frygt for, at der kunne ske ham noget ondt.

I 1774 havde Ferslev en tjenestekarl, Søren Henriksen, der på Holsteinborg birketing klagede over, at hans husbond ikke alene helt uden grund havde slået ham, men endog frataget ham hans kiste og skab og forvaret dem i sit studerekammer. Skønt han flere gange havde krævet at få udleveret kiste og skab, der rummede alt, hvad han havde af tøj, havde præsten nægtet ham det, og derfor var han gået af sin tjeneste for at søge sin ret. Søren Henriksen forlangte ikke bare sine ejendele igen, men også sin løn fra nytår. Sagens udgang kendes ikke, men da Ferslev ikke led af sin faders processyge, har han og karlen formentlig ordnet sagen i mindelighed.

Også inden for hjemmets fire vægge havde Ferslev sine kvaler. I flere år havde han – velsagtens for den økonomiske fordels skyld – haft en kammerråd Conrad Meier som pensionær. Efter hvad præsten oplyste, havde den gode kammerråd haft held til at formøble en formue på hele 25.000 rdl. og var derefter kommet til at logere i Hårslev præstegård. Der var flere årsager til spektaklerne mellem præsten og hans logerende. Han gik kun nødtvungent i kirke og i hvert fald højst hver 14. dag, og når der blev holdt bøn, lagde han med trodsig mine armene over kors, og – hvad der var værre – han nægtede pure at gå til alters, skønt præsten gjorde sit bedste for at få ham til det. Da han i sin tid kom til Hårslev, havde han haft nogle gudelige bøger, men dem havde han givet væk, og det eneste, han foretog sig var at læse i en almanak, som han kunne udenad. Han kunne stå i dagevis og se på de fire hvide vægge i sit værelse, så ørkesløs var han. Hvis præsten ville have ham med på besøg, var det umuligt at overtale ham dertil. Han sagde også nej, hvis Ferslev var overvældet med arbejde og bad ham om en håndsregning. Han ville kun det, han ville. Meier var ellers student og forstod meget godt latin. Han havde læst både tysk og engelsk, men befattede sig ikke mere med noget som helst.

I anneksognet løb Christian Ferslev også ind i nogle fortrædeligheder. I 1784 havde han indgivet en klage over Ting Jellinge skoles tilstand, som han fandt under al kritik. Men med denne klage fornærmede han herskabet på Gyldenholm og især forvalteren, der til stadighed løb skoleholder Sebastian Prom på dørene for at få en attest på, at skolen var

i god stand. Da Prom henviste til sin sognepræst, sagde forvalteren vredt: Præsten går i barndom, han er gal og er en nar, og hvis bønderne ikke er klogere end han, ser det galt ud! – Ferslev var heller ikke tilfreds med tienden fra Ting Jellinge, og han var helt overbevist om, at udtagerne (tiendetællerne) fra Gyldenholm snød ham som hævn for hans indberetning om skolens slette stand.

Ting Jellinge var ham i det hele taget til besvær. En søndag i 1789 var han nær druknet i den å, han nødvendigvis skulle over for at komme til annekset. Han havde ellers året før bedt grev Holstein om, at der blev bygget bro over åen. Den kunne bygges uden større bekostning, da åen kun var seks alen bred. Greven svarede, at Ferslev kunne »rejse« ad Krummerup bro, hvor der var en fire gange så bred vase at komme over. Efter Ferslevs mening var der ikke én præst i hele herredet, der havde så farlig en sognevej som han. Siden Mikkelsdag 1788 havde han haft stor bedrøvelse og mange sorgfulde timer på grund af den vej. Først havde hans kone brækket armen, da vognen væltede på vejen, og nogle uger senere havde hans ældste datter fået foden vredet meget slemt om på den samme vej.

I 1790 skrev Ferslev til biskop Balle og takkede ham, efter at han havde været på visitats i herredet. Det fremgik af brevet, at hans forhold til sognebørnene ikke var blevet bedre. Han havde stadig mange fortrædeligheder med stive og hårde tilhørere, der ikke ville tale om deres saligheds sag, og han havde ingen støtte hos provsten (Falch i Tjæreby), der var bange for bøndernes bitterhed. En søndag, da han var på vej til Ting Jellinge for at prædike, kom en ung karls madfader hen til ham og taltale ham med så mange grove og skammelige ord, at han knap forvandt det, mens han var i Guds hus. Næppe var han kommet ud af kirken, før manden igen overfaldt ham med sine slette talemåder. Bondens vrede var forårsaget af præstens forlangende, at hans tyende skulle søge skolen, og han erklærede højlydt, at ingen kunne forlange, at et fuldvoksnet menneske skulle gå i skole, og han gad se den, der kunne tvinge ham dertil.

Året efter denne affære, den 20. november 1791, gjorde døden en ende på alle Christian Ferslevs mere eller mindre selvforskyldte trængsler. Samme dag kom pastor Galskjøt fra Hyllested og to mænd fra Hårlev, degnen Christopher Breson og husmand Henning Jensen, og forseglede studerekammeret, storstuen, gæstekammeret samt to skabe og et chatol i dagligstuen, og dagen efter blev boet vurderet. Ferslevs enke,

Ting Jellinge kirke, set fra sydøst.

Ellen Marie Kierumgård, overlevede ham kun i tre fjerdingår og døde den 19. august 1792. De efterlod sig fire børn. Den ældste datter, der hed Johanne Margrethe Ferslev, havde i mange år været husjomfru hos sine forældre. Den ene søn, Jens Ferslev, der formentlig var den yngste, blev født i Hyllested 1762, blev i en alder af 20 år student fra Slagelse latinskole, iøvrigt samtidigt med digteren Jens Baggesen, og nævnes ved moderens død som subrektor. Om den anden søn, der var opkaldt efter farfaderen, og den yngste datter Anne Kirstine vides intet. De fire søskende arvede tilsammen efter deres forældre 1353 rdl 1 mk 11¼ sk.

Kirkebogen førte Christian Ferslev med megen omhu, og når han indførte en barnebåb og opregnede fadderne, gjorde han nøje rede for familieskabet. Da han i 1780 døbte Peder Hansens Karen i Hårslev, noterede han, at fadderne var farbror Jens og Hans, faster Ane og farfar Hans Jensen, Broderen Hans blev 1782 båret af moster Cathrine, og søsteren Kirsten havde 1785 farfar Hans Jensen, farbror Hans Hansen og kone, farbror Johannes Hansen og faster Ane Hanses som faddere. Sådanne kirkebogsindførelser er værdifulde for dem, der søger slægtens spor.

Ferslevs eftermand i Hårslev, Niels Schyth, blev kaldet 3. februar 1792. Han blev 1797 dr. theol. i Kiel, året efter kapellan i Kalundborg og 1804 sognepræst i Veggerløse på Falster. Han efterfulgtes i Hårslev af sønderjyden Nicolai Brorson, der 1813 blev præst i Skørpinge-Fårdrup, men hverken han eller hans forgænger synes at have gjort sig særligt bemærkede i Hårslev.

Siden reformationen har degnen været præstens nærmeste medarbejder. Og degneembedets forretninger var mangeartede. Først og fremmest skulle han betjene kirkens klokker morgen og aften, ja, i de første 200 år efter reformationen også om middagen. Dernæst skulle han, når han om søndagen havde ringet til gudstjeneste og hjulpet præsten i messetøjet, læse indgangsbønnen, synges for på salmerne, sørge for dåbsvandet, medvirke ved dåb, skriftemål og altergang, hvortil han i ugens løb skulle føre indtegningslister, samt slutte af med udgangsbønnen. Desuden skulle han, når der havde været sidste tjeneste, undervise ungdommen i børnelærdom. Undertiden varetog han ved siden af degnetjenesten også et skoleholderembede. Han havde desuden pligt til at befordre præstens breve, når denne i embeds medfør skrev til provst eller biskop, men havde han råd, kunne han leje et bud. Reglen var dog, at degnen selv tog tørnen. Til alt dette kom arbejdet med ombæring af kollektbøger og indsamlingsbreve, ja, selv når degnen var til gilde, havde han embedsforretninger at udføre: Ved bryllupper og barselsgilder skulle han ombære de fattiges bøsse og indsamle, hvad folk ofrede, og siden aflevere det til præsten.

Det er klart, at degnens afhængighed af præsten sine steder kunne afstedkomme både ufred og spektakler såvel i som uden for kirken, men noget sådant har ikke kunnet efterspores i Hårslev. Selv i Ferslevs embedstid, hvor gemytterne ellers let kom i kog, synes der at have rådet fred og fordragelighed mellem præst og degn.

Den første degn i Hårslev, der kendes ved navn, var Hans Degn, der 1567 nævnes som bruger af en øde jord i Bendslev. I 1610 var Peder Nielsen degn i Hårslev. Det var ham, der sammen med præsten Oluf Holst førte sag mod bønderne i Ting Jellinge, der prøvede at forholde dem den korsbyrd, de havde krav på. Jens Degn havde embedet 1660. I 1662 oplyses det, at han boede i et gadehus med 3 skpr. land, der lå til Korsør slot. Søren Degn var her 1680 og fik ved skyldsætningen 1 td. 1 fdk. htk. til degneboligen og for kirkens jord 2 tdr. 3 skpr. 1 alb. htk. Han

afgik eller døde 1689 og afløstes 1690 af Niels Christian Bisgård, født 1666, student fra Vordingborg 1688. Han blev 1697 degn i Vester Egede, hvor han iøvrigt 1691 var blevet gift med Marie Pedersdatter.

Bisgårds efterfølger, Mathias Due, var født 1667 og blev student 1690. Allerede året efter, at han var dimitteret til universitetet, opgav han at læse videre og søgte i stedet degnekaldet i Sørbymagle-Kirkerup, hvor han 1696 mistede sin hustru Cathrine Dorothea, men i 1697 blev han i Magleby viet til Karen Truelsdatter, der overlevede ham i 25 år og døde i København 1736. Mathias Due, der af degneloddens hartkorn årlig svarede 1 rdl. 3 sk. i kongelige kontributioner, døde 22. juli 1711 og begravedes to dage efter. Hans efterfølger, Jørgen Friis, fik kun kort tid at virke i. Præsten Peder Winther skrev 1717 følgende i kirkebogen: Degnen Jørgen Friis af en hastig og hidsig sygdom døde udi Hårslev degnebolig mandag aften før pinsedag den 10. maj. blev derefter begravet den 15. maj, lørdag aften før pinsedag, var aleneste 47 år gammel. – Hans enke, Ellen Hansdatter, der var født 1676, blev to år senere gift i Ting Jellinge med en afdanket rytter, Johan Henrich Nechel, der vistnok døde kort efter brylluppet. Hun var i hvert fald enke, da hun i januar 1730 døde.

Den nye degn, Daniel Jensen Bleg, var vistnok thybo. I 1711, da han var 18 år gammel, blev han indskrevet i universitetsmatriklen under navnet Daniel Jani Albinus. Han var gift fire gange, men kun tre af hans hustruer kendes ved navn. I 1725 var han på Holsteinborg birketing vidne sammen med sin kone Inger Mortensdatter, som kort efter må være afgået ved døden. Dden 21. april 1729 begravedes hans tredje kone, som hed Maren Laursdatter, men allerede i november samme år blev han i Næsby viet til Ingeborg Wandel, der var kendt med degnekårene, eftersom hendes fader var degn, og som i årene fra 1733–40 fødte sin mand fem børn, der dog alle døde. I 1740 blev det bestemt, at degnen for fremtiden også skulle holde skole, og fru storkanslerinde Holstein, der var eneste lodsejer i Hårslev sogn, lod til degneboligen opbygge en skolestue på fire fag med alt tilbehør og det fornødne inventar. Betalingen for skoleholdet var 8 sk. af hver gård og 4 sk. af hvert hus, ialt 2 rdl. 4 mk., hvortil kom 3 rdl. 2 mk. i kirkelyspenge, så den samlede pengeløn i det hele androg 6 rdl. årlig. Skolen skulle begynde til nytår 1741, men Daniel Blegs skolehold blev kortvarigt. Han døde den 12. januar samme år.

Christian Hochlandt, der blev den nye degn i Hårslev, var født 1716

og blev 1738 student fra Slagelse, hvor han vistnok hørte hjemme. Han blev 1740 skoleholder i Slots Bjergby. Mens han var i Hårslev, holdt han undertiden en medhjælper, der kunne passe skolen for ham. Hochlandt var vist ikke alt for glad ved at være i Hårslev, og da degnen Christen Wandel i 1744 døde, skrev han til biskop Hersleb følgende ansøgning på vers:

Hans Højærværdighed gif mig til Nyt-Aars Gave
Det ledig' Degne-Kald, ieg ønskede at have
I Noor- og Synderup ved Christian Wandels Død!
Haf Tack, O Gud! som mig ved dig gaf Leve-Brød!

Hochlandt kunne have sparet sit hovedbrud med denne ansøgning. Han fik nemlig ikke embedet, men måtte blive i Hårslev, hvor han iøvrigt havde et godt lov på sig. Der var ikke mange børn, der søgte skolen, fordi bønderne endnu ikke havde indset nytten deraf, men hos dem, der var flittige til at følge undervisningen, kunne degnens flid mærkes.

I Hochlandts embedstid blev der bygget nyt stuehus til degneboligen, og den 20. juli 1751 mødte sognepræsten Jens Munch op hos degnen sammen med to synsmænd, Niels Sørensen og Peder Larsen for at syne og vurdere degnegården. Det fremgik af synsforretningen, at degneboligen var beliggende tæt ved præstegården og ikke langt fra kirken. Den bestod af 3½ længe, og til den halve længe lå skolehuset, der var bygget til degneboligen, men som var undtaget fra vurderingen. Den søndre længe bestod af 9 fag og var nyopført samme sommer. Den rummede flere stuer, køkken og bryggers og var velforsynet med ildsteder. Den vestre længe var på 7 fag, tildels nyopført, mens resten var vel repareret, og den blev brugt til lade, lo og stald. Den nordre længe med portrum, fåre-, tørve- og brændehus var ligeledes 7 fag stor og i ganske god stand. Også den østre længe var i forsvarlig stand. Den var på 3 fag og indeholdt foruden et portrum en saltkælder og et lille kammer. Ved vurderingen blev hele degnebolet takseret til en værdi af 100 sldr. – Christian Hochlandt fik imidlertid kun ringe glæde af det nye stuehus, for han døde i marts 1752, kun 36 år gammel. Hans kone, Anne Cathrine Aagesen, var enke i 52 år. Hun døde 1804 i Skælskør, hvor hun havde haft et lille hus og hovedsagelig levet af almisser.

Hochlandts efterfølger i Hårslev var præstesøn fra Øster Egesborg. Han hed Nicolai Jacob Funch, var født 1718 og student 1737 fra Vordingborg. I 11 år havde han været skoleholder i Ørslev, men der levet i små

og ringe kår, og da han nu søgte til Hårslev, fik han en særdeles smuk anbefaling af provst Terpager i Mern, der mente, at Funch ville blive en både skikkelig og retsindig degn. Han blev kaldet allerede den 7. marts 1752. Men hvis Jacob Funch havde set frem til en lysere og tryggere tilværelse i Hårslev end den, han havde måttet friste i Ørslev, så blev han skuffet, for i Hårslev fik han sorgerne på en anden måde. Allerede i maj 1753 døde hans kone, Karen Switzer, og hun efterlod sig foruden manden en søn, Jochum Frederik, der kun var nogle uger gammel, og boet viste, at der i økonomisk henseende ikke var noget at råbe hurra for. Da det var registreret og vurderet, viste det sig, at der var en gæld på 30 rdl. 5 mk. 2 sk. Funch lovede at betale og opdrage sin søn kristeligt. En kone i huset måtte han dog have, og den 7. maj 1754 blev han i Tjæreby gift med Maren Liebst. Men forholdene blev ikke bedre af den grund. Den 20. maj 1760 døde han, og ved skiftet, der sluttede den 19. november, viste det sig, at der nu manglede 126 rdl. 1 mk. 5½ sk. i boet. Det var gæld, der stammede fra skiftet efter Christian Hochlandt, og som var givet sal. Mads Jensens enke i udlæg, men aldrig indløst. Da Maren Liebst blev spurgt, om hun ville svare til det resterende, eller om hun gik fra arv og gæld, svarede hun, at da hun intet ejede, kunne hun ikke indse, hvorledes det skulle blive muligt for hende at skaffe pengene. Hun måtte derfor erklære arv og gælds fragåelse for sig og sit barn. Hendes lavværge ved skiftet var degnen Jacob Prom i Hyllested, der underskrev skiftet sammen med Funchs efterfølger Christopher Breson.

Med Christopher Breson holdt en både mere lærd og mere betydelig personlighed sit indtog i Hårslev degnebol. Han var født i Slagelse 1724 som søn af en væver, kom 1737 i Slagelse lærde skole og blev student 1745. Han studerede et års tid ved universitetet, men da faderen var død, mens han endnu gik i latinskolen, måtte han klare sig selv. Han var 1745-55 skoleholder i Sneslev, Førsløv sogn, og opdrog i sit hus både en søster og en broder. Søsteren, der hed Anne Cathrine, blev senere gift med degnen Böhme på Agersø, mens broderen blev Bresons efterfølger i Sneslev skole og senere degn i Tjæreby. Fra 1755 studerede Breson teologi og blev 25. august 1757 cand. theol. Han var derefter i tre år skoleholder i Hyllested og fik så ved Funchs død Hårslev degnekald.

En måneds tid før Breson tog sin eksamen, blev han i Slagelse gift med Magdalene Hansine Jacobsdatter, steddatter af tobaksspinder Jens Christensen, men hun døde allerede i juli 1763, efterladende sig sønnen

Jørgen på 4 år, Hans på 2½ år og en nyfødt søn Jens. Boet var betydeligt bedre end Funchs, idet det viste et overskud på 120 rdl., hvoraf Breson fik halvdelen og sønnerne hver 20 rdl.

Også Breson indgik nyt ægteskab. Den 3. august 1764 blev han i Hårslev gift med Anne Dorthea Siersted, enke efter skovrider Mathias Smith i Holmstrup, der bragte en søn og to døtre med sig i ægteskabet. Sønnen, der hed Peder Smith, blev af stedfaderen undervist, så han kunne optages i Slagelse latinskole, og han endte som præst i Kregme og provst i Lynge-Kronborg herred. Breson underviste naturligvis også sine egne sønner. Den yngste, Jens, kom på latinskole, men blev aldrig student, vistnok fordi han var vanfør, men takket være faderens grundige undervisning gjorde han i årene fra 1784 til 1839 god fyldest som skoleholder på Glænø. Den lidt ældre broder, Hans, blev 1777 optaget i øverste lektie i Slagelse, hvorfra han 1781 blev student. Han blev cand. phil. 1782 og cand. theol 1787, men han må ligesom den ældre broder, Jørgen, være død før faderen, for det var kun sønnen på Glænø, der blev indkaldt til skiftet efter Breson.

Også i skolen gjorde Christopher Breson god fyldest, men han måtte ofte forsømme den for degnelæsningen med de unge, der fandt sted en gang om ugen i hver af byerne Sandved, Bendslev, Sønder Jellinge og Ting Jellinge; også skriftemålet i Hårslev om lørdagen gik ud over skolen. Sognets bønder fandt, at det ikke var ulejligheden værd at gå i skole én dag om ugen, og holdt derfor børnene hjemme, men i 1767 fik præsten Johan Prom sat igennem, at Sønder Jellinge og Ting Jellinge skulle have degnelæsning sammen én dag om ugen, mens de øvrige unge fra hovedsognet skulle møde én gang ugentlig til læsning i Hårslev skole. Derved kunne skolebørnene fra Hårslev få tre ugentlige skoledage. Flere af bønderne var dog stadig vrangvillige over for skolen. Men Breson var dygtig. Så sent som i 1801 fik han ros ved bispevisitatsen: Breson underviser med flid og forstand. Han er en velstuderet mand.

Den 4. marts 1800 døde degnekonen Anne Dorthea Siersted. Hun og Breson havde ingen fælles livsarvinger, men hendes børn fra første ægteskab levede stadig. Sognefoged Mads Pedersen og gårdmand Hans Hansen fra Hårslev foretog registrering og vurdering af boet sammen med sognepæsten Nicolai Brorson.

Christopher Breson vedblev imidlertid at tage vare på både degnekald og skole i Hårslev, men i 1805, da han var 81 år gammel, søgte og fik han sin afsked, og derefter blev degnekaldet nedlagt. Han blev således den

sidste i den række af degne, der gennem århundreder havde bistået de skiftende præster i deres kald, men han synes også at have været både den dygtigste og den mest fremragende. Han døde i Hårslev den 19. juni 1809, og der blev holdt skifte efter ham den 12. december samme år.

År 1800 blev i mange henseender skelsættende – så vel i landets som i de enkelte sognes historie. Mens det 18. århundrede ebbede ud, blev der påbegyndt en udvikling, der medførte forandringer overalt i Danmark. Det begyndte med landboreformerne, hvor ophævelsen af stavnsbåndet var højdepunktet, og fortsatte med rent praktiske foranstaltninger som udskiftning og udflytning, efterhånden også overgang til arvefæste eller selveje, og i 1814, da landet var fattigt og forarmet, kom den skolelov, der skulle gøre landbostanden duelig og egnet til at videreføre den udvikling, der blev sat i gang efter 1784, da Guldbergs regering blev styrtet. Tiden efter 1800 blev en anden end tiden før – også i Hårslev og Ting Jellinge sogne. Derfor afsluttes denne skildring af de to sognes historie ved indgangen til de store forandringers århundrede.

KILDER:

Utrykte: Hårslev-Ting Jellinge kirkebog 1690-1814. – Udskiftningskort 1795. – Matrikler 1662 og 1664. – Holsteinborg birks tingbog 1725ff. – Flakkebjerg herreds tingbog 1723-42. – Vester Flakkebjerg herredsbog 1647ff. – Gejstlig justitsprotokol Ø. Flakkebjerg herred 1727ff. – Indkomne sager fra V. og Ø. Flakkebjerg herreder i bispearkivet. – Gejstlig skrifteprotokol V. Flakkebjerg herred.

Trykte: Traps Danmark. Sorø amt. 1954. – Hofmans fundationer. Tome I-III. – Houken: Håndbog over danske stednavne. 1956. – Helms: Næstved St. Peders kloster. 1940. – Danmarks riges breve. 2. rk. 11. bd. – DanskeMagazin. 7. rk. 2. bd. – Kancelliets brevøger 1571-1635. – Kronens skøder I-V. – Erslevs repertorium. I. rk. nr. 5789. II. rk. nr. 819, 3174, 4090, 4091, 4092, 4519, 4624, 6206, 7455, 8816 og 12000. – H. Pedersen: De danske landbrug 1688. – Årbøger for Sorø amt 1915, 1926, 1951 og 1964. – Beyer: Topografi over Vester Flakkebjerg herreders pastorater. 1820. – Sjællands stifts landebog. 1956. – A. Pedersen: Sjællands stifts degnehistorie. 1902. – Wibergs præstehistorie I-IV. 2. udg. – Kirkehistoriske samlinger. I. rk. 1 bd. IV. rk. 4 bd. – Personalhistorisk Tidsskrift 1928-29-30. – Ehrencron-Müllers forfatterleksikon bd. 9. – Stamtavle over slægten Olivarius. 1899. – Hundrup: Studenter fra Slagelse latinskoole. 1862-63. – Johs. C. Jessen: Vester og Øster Flakkebjerg herreders skolehistorie. 1938.

Christen Dalsgaards »Små bibelske billeder« på Sorø Amts Museum

Af Nina Hobolth

På Sorø Amts Museum hænger en serie små religiøse billeder af kunstneren Christen Dalsgaard. Disse billeder førte en forholdsvis ubemærket tilværelse på væggene ved den trappe, der fører op til B. S. Ingemann's stue, men er dog lidt opmærksomhed værd. De hænger nu i gangen på første sal, foran Ingemanns stue.

Christen Dalsgaard er født på Krabbesholm ved Skive i 1824. Han var gennem sin opvækst i nær kontakt med de »vakte« kredse, der fra begyndelsen af 1800-tallet satte sit præg på Salling-Mors egnen, og som videreudviklede sig til en stærk, grundtvigsk-præget bevægelse.

Som ung drog Christen Dalsgaard til København for at modtage undervisning, dels på Kunstakademiet og dels privat. Hans maleriske genembrud blev et billede af »To mormoner, der søger at hverve tilhængere, i dette tilfælde i en tømmerfamilie« fra 1856.

Fra denne tid kunne Christen Dalsgaard skaffe sig et, omend beskedent, levebrød som genremaler. Men udsigten til et fast udkomme lokkede ham til Sorø. Han flyttede hertil i 1862, fordi han fik hvervet som tegnelærer ved Sorø Akademis skole. Han syntes ikke i første stund at mene, at Sorø skulle være det blivende opholdssted for ham, men han blev ikke desto mindre boende her til sin død i 1907. Han underviste på akademiet i 30 år, til han med pension kunne trække sig tilbage i 1892.

Christen Dalsgaard er i dag hovedsagelig kendt som genremaler, den ene i det trekløver af genremalere, som desuden udgøres af de to samtidige malere Julius Exner og Johannes Vermehren. Det er da også via sine genremalerier, – det vil sige fortællende motiver fra almuens, især bøndernes og fiskernes liv – Christen Dalsgaard i vore dage kendes og

værdsættes. Mange fine studier til disse genrebilleder kan ses på Kunstmuseet i Sorø.

Genremalerierne, som Christen Dalsgaard til sin død vedblivende malede og hvis motiver han undertiden gentog tre til fire gange, samt gerningen som tegnelærer var hans egentlige levebrød; men begge lå, navnlig i hans senere år, ikke hans hjerte nærmest. Han malede helst bibelske billeder og var glad, når hans kunst »kunne finde anvendelse« i det kristne menighedsliv (1). Han havde nemlig aldrig sluppet forbindelsen med de religiøse kredse, han fra barnsben tilhørte og kendte, og han var både personligt og religiøst i stadig kontakt med den grundtvigske bevægelse.

På grund af sin tilknytning til de grundtvigske kredse rundt om i landet udførte han således i årene 1860-1880 en lang række altertavler til »grundtvigske« kirker, heriblandt til flere valgmenighedskirker. Især kan fremhæves landets første valgmenighedskirke i Ryslinge på Fyn, og den store valgmenighedskirke på Mors, »Ansgarkirken« i Øster Jølby. Også en enkelt højskoleudsmykning udførte Christen Dalsgaard, nemlig til Vallekilde Folkehøjskole i Nordvestsjælland. Produktionen af altertavler ebbede dog ud i 1880'erne. Nu syntes der så til gengæld at blive tid til at sysle med bibelske motiver i mindre format.

1. *Mariæ Bebudelse.*

2. *Marias Besøg hos Elisabeth.*

I midten af 80'erne påbegyndte Christen Dalsgaard en billedserie over bibelske motiver, et arbejde, der kom til at strække sig over mere end 15 år, og hvori han lagde den allerstørste omhu. Emnet for serien var Jesu liv og gerninger over bibeltekster hentet hovedsagelig fra Lukas-evangeliet (se de enkelte billedtitler bagerst i artiklen).

Igennem en række breve, skrevet til vennen Julius Exner, har vi muligheden for at følge Christen Dalsgaards arbejde med, hvad han selv kaldte sine »smaae bibelske Billeder«. Af disse breve fremgår det, at han allerede midt i 1880'erne påbegyndte dette arbejde, og at han, eksempelvis, i 1889 hele sommeren igennem arbejdede på det store tredobbelte billede i serien af Jesu Gerninger. Herom skriver han i november 1889: »Jeg er i disse Dage begyndt at anlægge et Billede, Jesu Liv, der slutter sig til den Række af smaae bibelske Billeder, som jeg nu i flere Aar har haft under Arbejde. – Siden midt i Sommerferien har jeg siddet flittigt Dag ud og Dag ind og tegnet Studier til det, og er først lige nu bleven færdig med dem. – Det forestiller Johannes's Disciple, der have spurgt Frelseren, om Han er den rette, og da særlig hans Svar, idet han peger paa sine Gjæringer, der ere antydede i Billedet.« (2)

I november 1890, altså året efter, skriver han til Julius Exner om de små billeder: »Jeg maler fremdeles paa de smaae bibelske Billeder, og

3. Hyrdernes Englesyn.

4. Fremstillingen i Helligdommen.

der er endnu langt tilbage; det gaaer langsommere nu for mig end i gamle Dage. Fortiden tegner jeg Studier til Forklarelsen paa Bjerget, og i Sommer har jeg malet det Billede, som skal danne Midten, og som er tredobbelt, . . .« (3)

Det har altså taget Christen Dalsgaard godt et år at fuldføre midterbilledet, der dog også er det største i serien.

Tre år efter, i 1893, konstaterer Dalsgaard, at » . . . der er endnu langt tilbage med mine smaa bibelske Billeder; der er endnu to, som jeg slet ikke har begyndt paa. Om Gud giver Liv og Kræfter vil jeg være meget lykkelig, hvis jeg kan faae dem paa Foraarsudstillingen 1895. – Jeg er virkelig flittig, men de tage mig megen Tid, vel ogsaa fordi jeg bliver gammel.« (4)

Det gik dog ikke, som Dalsgaard håbede, først i 1901 kunne han berette: »Jeg sidder nu og piller ved de bibelske Billeder, dem jeg nu alle har faaet i Ramme. Det var jo dem, jeg gjerne vilde have Dig til at see paa.« (5)

Noget isoleret fra sine kunstnerkolleger, der alle boede i København, trængte Christen Dalsgaard til at tale med vennen om sine billeder.

Det gik altså langsomt fremad, men i efteråret 1902 blev de 21 billeder

5. Flugten til Ægypten.

6. Den tolvvaarige Jesus i Helligdommen.

da endelig udstillet på Charlottenborg. Af kunstanmelderne fik de en blandet, alt i alt ikke særlig positiv modtagelse.

Christen Dalsgaard gav altid sine udstillede billeder meget lange katalog-anmeldelser; således også her, ved hvert eneste af billederne i »Fortegnelse over de ved det kongelige Akademi udstillede Kunstværker 1902« er det angivet, hvilken bibeltekst det pågældende billede illustrerer, – disse titler er samlet bagerst i artiklen. Alle motiver samler sig om Jesu Historie, fra Marias Bebudelse til Jesu Himmelfart.

Billederne er, som det også fremgår af ovenstående brevcitater, udført efter omhyggelige studier, enkelte studietegninger befinder sig i dag på Kunstmuseet i Sorø. De små bibelske billeder viser, hvor interesseret Christen Dalsgaard har været i at genskabe en historisk og orientalsk præget ramme om motiverne. Han havde, ved siden af sine genremalerier og altertavler, også malet historiske motiver fra den nordiske mytologi. I sine religiøse billeder har han ligeledes ønsket at genskabe en så historisk »korrekt« iscenesættelse af Jesu liv og gerninger som muligt.

I behandlingen af de forskellige bibelske motiver kommer han ofte sine genrebilleder nær, idet det er skildringen af menneskelige relationer hovedvægten lægges på. Eksempelvis Jesu opofrende og ubevægelige sagtomdighed overfor på den ene side Jesu tilhængeres glæde og

7. *Jesu under Opvæksten i Nazareth.*

8. *Jesu Daab.*

tiljublent, på den anden hans modstanderes mistroiskhed og ondskab. Et karakteristisk træk for Christen Dalsgaards religiøse kunst er, at glorier og overnaturlige effekter hovedsagelig er undgået, kun engleskærerne er omgivet af »stråleglans«.

De små Bibelske billeder kan ses som en aldrende mands videre bearbejdelse af emner, han ud fra sin egen trosopfattelse finder centrale og som han malerisk har behandlet tidligere, bl.a. i altertavlerne. Mange af Christen Dalsgaards altertavler har rent motivisk en vigtig betydning. Altertavlerne skal nemlig, efter kunstnerens mening, indenfor de i kirken givne rammer, være medvirkende i den kristne forkyndelse. Den samme hensigt gælder for de små bibelske billeder. Dette kan ses af de klausuler, der er lagt på billederne: de skal være offentligt tilgængelige, hvis ikke på et museum da i en kirke, et menighedshus eller på en anden offentlig institution. Således er billederne tænkt i samspil med anbringelsesstedets øvrige funktioner (6).

Det centrale for mange af de fremstillede emner er, at de er frelsesforkyndende. Christen Dalsgaard mente, i grundtvigsk ånd, at kristentroen indebærer en frelsesforvisning. Her skal nævnes et enkelt eksempel på et motiv, som Christen Dalsgaard har behandlet gentagne gange,

9. Jesus fristes af Djævelen.

10. Jesus kalder sine første Disciple.

men som i den religiøse kunst i øvrigt er usædvanligt, Fremstillingen i Helligdommen. Dette billede har som tekststed Lukas 2, vers 27-32: »Herre, nu lader Du din Tjener fare i Fred, thi mine Øjne have set din Frelse«, udbryder den gamle Simeon, da Jesusbarnet frembæres i tempel. Christen Dalsgaard har malet dette motiv to gange tidligere, til valgmenighedskirken i Sønder Næraa på Fyn og som en mindetavle i Sorø kirke over vennen pastor Glahn.

11. Fra Fængslet sendte Johannes Døber Bud til Jesus.

12. Jesu forklares paa Bjerget.

13. Jesu Indtog i Jerusalem.

Ved gentagne gange at male netop dette motiv har Christen Dalsgaard indirekte vist noget om sit eget ståsted som kristen, – at et menneske, der gennem troen har mødt Kristus, har fået del i det evige liv. Den samme tro og frelsesforvisning, som udtrykkes gennem dette motiv blandt de små bibelske billeder, udtrykker Christen Dalsgaard selv i et brev med ordene: »Han, der bar Røveren paa sin Hyrdearm ind i Paradis, han kommer saa vist i den rette Stund og bærer ogsaa os; ja, Han komme! –« (7). Og endelig kan det fremhæves, at det er den samme trosopfattelse, som illustreres i billedet af Nedfarten til Dødsriget, hvortil den af Dalsgaard anførte bibeltekst er: »Jesus sagde til Røveren: Sandelig i Dag skal Du være med mig i Paradis.«

Mange af billederne i serien her er som nævnt gentagelser eller videre bearbejdelser af tidligere behandlede motiver. Men nye er kommet til, således at hele billedserien har fået en udstrækning, der svarer til Jesu frelsergerning. Billederne behandler ikke de dramatiske hændelser i Jesu liv, og dermed temaer som dom, lidelse og fornægtelse. Der er ingen kamp og ingen tvivl i billederne. – En væsentlig undtagelse er dog »Jesus i Getsemane«, der giver en stærk skildring af Jesu dødsqual, – til gengæld er korsfæstelsen ikke med i seriens motivcyklus. Den foretrukne evangelist, hvis ord er illustreret i billederne, er da også Lukas,

14. Efter Nadveren.

15. Jesu Sjælekamp i Getsemane.

hvis fortællende og pædagogiske stil står den rationalistiske bibeltolkning nær. I den rationalistiske tankegang fremhæves forskellen mellem det gode og det onde, hvor det gode fremstår som et ideal til efterlevelse. Den samme opfattelse fremgår tydeligt af Christen Dalsgaards billeder, hvori Jesus bliver et symbol på det gode, mens f.eks. farisæere og skeptikere fremstilles som onde, spottere osv.

En af de kunstnere, der ikke delte Dalsgaards rationalistisk-farvede kristendomsopfattelse, men som dog følte sig åndeligt i slægt med ham bl.a. gennem grundtvigianismen, var Joakim Skovgaard.

Dette åndelige slægtskab betød, at Joakim Skovgaard var fortrolig med og værdsatte Christen Dalsgaards kunst, – og han blev bl.a. inspireret i sin egen kunstneriske produktion af de her omtalte små bibelske billeder. Joakim Skovgaard fortæller i et foredrag om freskerne i Viborg Domkirke: »... i Gethsemane Have var det mig om at gøre at udtrykke Christi Sjælevaande, og der hjalp gamle Dalsgaard mig. Hans lille Billede af det Motiv, blandt hele hans Række af bibelske Billeder, er særlig ypperligt. Ikke fordi Udførelsen er saa dejlig, men Indholdet, Jesu hændervridende Angst, er saa stærkt udtrykt; ja, det er, som graaner hans Haar for Øjnene af en, saa seende Mennesker maa gribes om Hjertet. – Jeg maatte omforme Motivet efter hele Vægbilledets Behov, ogsaa

16. Jesus for Pontius Pilatus

17. Jesu Begravelse.

for ikke at kopiere Dalsgaard, saa mit blev mattere, men dog stærkere, end det ellers vilde være lykkedes mig.« (8)

Således har dette, men også andre af Christen Dalsgaards bibelske motiver haft betydning for Joakim Skovgaards kunst, og dermed for dansk kunsthistorie. Dette er en god grund til at værne om de små bibelske billeder.

En anden grund er, at religiøse motiver (sammen med portrætter) har været almindelige billedudsmykninger i private hjem i 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet. Disse religiøse motiver var som regel seriefremstillede olietryk og stik efter kendte kunstneres værker. Det er i denne sammenhæng Christen Dalsgaards bibelske billeder skal ses, som et selvstændigt kunstnerisk udtryk for en tidstypisk billedgenre. Omend Christen Dalsgaards små bibelske billeder i antal er af et usædvanligt stort omfang, er de dog et udmærket kulturhistorisk eksempel på, hvilken betydning en stor del af befolkningen, og kunstneren selv, tillagde kunsten som en illustration af biblens ord.

Billedernes rent kunstneriske kvalitet er flere gange blevet draget i tvivl, – herom kan der da også herske delte meninger. Personligt tror jeg, at tiden vil arbejde *for* billederne, idet de fremtræder som gode repræsentanter for sin tids billedopfattelse. Dengang – som nu – værdsatte

18. *Nedfarten til Dødsriget.*

19. *Paaskemorgen.*

mange billedkunsten ikke alene for dens formelle kunstneriske kvaliteter, men også for dét indhold, kunstneren gennem sin motivbehandling bibragte beskueren.

DEN AF CHRISTEN DALSGAARD UDFÆRDIGEDE FORTEGNELSE OVER DE SMÅ BIBELSKE BILLEDER:

1. Mariæ Bebudelse.

»Se, jeg er Herrens Tjenerinde; mig ske efter dit Ord.« Luk. 1.

2. Marias Besøg hos Elisabeth.

»Hvorledes times dette mig, at min Herres Moder skulde komme til mig?« Luk. 1.

3. Hyrdernes Englesyn.

Og en Herrens Engel stod for dem, og Herrens Herlighed omstraaled dem, og de blev saare forfærdede. – Og brat var der med Engelen en mangfoldig himmelsk Hærskare, som lovede Gud og sagde: »Ære være Gud i det højeste og Fred paa Jorden i Mennesker, i hvem Gud finder Velbehag.« Luk. 2.

4. Fremstillingen i Helligdommen.

»Herre, nu lader Du din Tjener fare i Fred, thi mine Øjne have set din Frelse.« Luk. 2.

5. Flugten til Ægypten.

Han stod op og tog Barnet og dets Moder med sig om Natten, og drog bort til Ægypten. Matth. 2.

20. Jesus og de to Disciple i Emmaus.

21. Himmelfarten.

6. Den tolvårige Jesus i Helligdommen.
Men alle, som hørte paa ham, forbausedes over hans Forstand og hans Svar. Luk. 2.
7. Jesus under Opvæksten i Nazareth.
Og han var dem undergIVEN. Luk. 2.
8. Jesu Daab.
Johannes vægrer sig, men Jesus siger: »Tilsted det nu; thi saaledes sømmer det sig for os at fuldkomme af Retfærdighed.« Matth. 3.
9. Jesus fristes af Djævelen.
»Gaa bort Satan; thi der er skrevet: Du skal tilbede Herren din Gud og dyrke ham alene.« Matth. 4.
10. Jesus kalder sine første Disciple.
Andreas og Johannes, der staa hos Døberen, spørge Jesus, der gaar forbi: »Rabbi, hvor bor Du?«. Han siger til dem: »Kommer, saa skulle I se det.« Joh. 1.
11. Fra Fængslet sendte Johannes Døber Bud til Jesus, som i samme Time helbredte mange for Sygdomme og Plager og onde Aander, med det Spørgsmaal: »Er du den, der kommer, eller skulde vi vente en anden?« – Og han svarede: »Gaar hen og melder Johannes, hvad I have set og hørt: Blinde se, Lamme gaa, Spedalske renses, Døve høre, Døde staa op og til Fattige bringes godt Budskab.« Luk. 7.
12. Jesus forklares paa Bjerget og samtaler med Moses og Elias. Luk. 9.
13. Jesu Indtog i Jerusalem.
Da Han kom henad til Nedgangen paa Oliebjerget, begyndte hele Disciplenes Mængde gladelig at love Gud med høj Røst, og sagde: »Velsignet være Kongen, som kommer i Herrens Navn! Fred i Himlen, og Ære i det Højeste!« – Og da han kom nærmere og saa Staden, græd han over den og sagde: »Vidste dog ogsaa du, endog paa denne din Dag, hvad der tjener til din Fred! men nu er det skjult for dine øjne!« Luk. 16.
14. Efter Nadveren.
Da Herren havde sagt: »Staar op, lader os gaa her fra«, siger han: »Jeg er det sande Vintræ, I ere Grenene; hvo som bliver i mig, og jeg i ham, han bærer megen Frugt; thi uden for mig kunde I slet intet gøre.« Joh. 15.
15. Jesu Sjælekamp i Getsemane.
Og han faldt paa Knæ og bad og sagde: »Fader, vilde Du tage denne Skaal fra mig, dog ske ikke min Villie, men din!« – Og en Engel fra Himlen viste sig for ham og styrkede ham. Og han stedtes i Dødsangst og bad heftigere; og hans Sved blev ret som Draaber af Blod, der faldt ned paa Jorden. Luk. 22.
16. Jesus for Pontius Pilatus, der overgiver ham til Jødernes Villie. Luk. 23.
17. Jesu Begravelse.
Og de gik hen og bevogtede sikkert Graven med Vagten, efter at have sat Segl paa Stenen. Matth. 27.
18. Nedfarten til Dødsriget.
Jesus sagde til Røveren: »Sandelig, i Dag skal Du være med mig i Paradis.« Luk. 23.
19. Paaskemorgen.
Peder havde først været inde i Graven, da gik ogsaa Johannes ind; og »han saa og troede.« Saa gik de atter hjem. Joh. 20.

20. Jesus og de to Disciple i Emmaus.

Da de kom nær til Byen, lod han som han vilde gaa videre. Og de nødte ham meget og sagde: »Bliv hos os, thi det er mod Aften og Dagen hælder allerede.« Og han gik ind. Luk. 24.

21. Himmelfarten.

En Sky unddrog ham fra deres Øjne. Og som de stode og stirrede mod Himlen, stod der hos dem to Mænd i hvide Klæder, hvilke sagde: »Galilæiske Mænd, hvi staa I og se imod Himlen? Denne Jesus, som blev optagen fra Eder til Himlen, skal komme paa samme Maade, som I skuede ham fare til Himlen!« Ap.Gj.1.

P.S. Siegfred Neuhaus, der var tegnelærer i Sorø og en ikke ubetydelig maler, betegnede i museets brochure 1929 billederne nr. 5, 7, 8, 10 og 13 som de bedste, navnlig det sidste var smukt komponeret.

NOTER:

- (1) Christen Dalsgaard til Julius Exner, Sorø den 5. Novbr. 1863, hvor CD skriver i forbindelse med en albertavle-bestilling: ». . . saa faaer et Billede af mig dog Anvendelse«. Det kgl. Bibliotek, NkS 3862, 4°.
- (2) Sømmesteds, brev dateret Sorø 30. Novbr. 1889.
- (3) Sømmesteds, brev dateret Sorø 29. Novbr. 1890.
- (4) Sømmesteds, brev dateret Sorø 1. Novbr. 1893.
- (5) Sømmesteds, brev dateret Sorø 29. Novbr. 1901.
- (6) Jfr. Generalkonsul Johan Hansens gavebrev (på Sorø Amts Museum) fra den 22. Juni 1929 til »Museumsforeningen i Sorø«, hvori er indlagt en genpart af betingelser vedr. købet af malerierne fra fru Marie Dalsgaard, CD's hustru. Johan Hansen købte billederne af hende efter CD's død, i 1916.
- (7) CD til Julius Exner i brev dateret Sorø 29. Novbr. 1890; se note 1 og 3.
- (8) Joakim Skovgaard: »Om Billederne i Viborg Domkirke«, manuskript oplæst af højskoleforstander Holger Begtrup på et vennemøde i Viborg Domkirke den 8. september 1907, udgivet af Selskabet Pro Ecclesia 1940, side 21.

Et par rejser med Skælskørskibe i sejskibenes tid

Af Erik Nielsen

Tidligere var Skælskør præget af søfart i højere grad end nu. Det gælder især tiden o. 1890, da langfarterne med Skælskørskibe var på det højeste.

Endnu i 1871 var det kun et beskedent antal skibe, der var indregistreret i Skælskør, nemlig 8, med en samlet tonnage på 778 register tons, men i de følgende år voksede såvel antallet af skibe som tonnagen, og i 1891 nåede man op på 23 sejskibe, heraf 14 på over 100 tons, med en samlet tonnage på 6.337 tons netto. Hertil kom dampskibet »Agersø-sund« på 124 tons brutto.

Selv Ålborg nåede kun op på 6.083 tons sejskibstonnage dette år, og med hensyn til sejskibstonnage var det kun Århus og Rønne samt de meget store hjemsteder for skibe: København, Fanø, Marstal og Svendborg, der nåede højere end Skælskør, men det må tilføjes, at der var adskilligt flere byer end de nævnte, der overgik Skælskør med hensyn til skibenes antal.

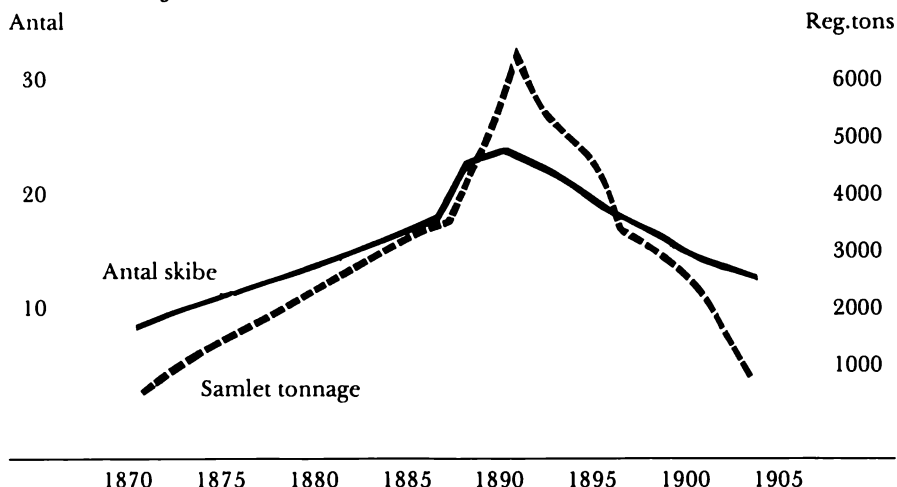
Nedgangen kom snart for Skælskør. Det var sejskibene, der betød så meget her, og i 1895 var deres antal nede på 20, og tonnagen var sunket til 4.510 tons netto, men nu var der også 2 dampskibe.

1899 var der endnu 16 sejskibe og i 1901 14, hvoraf de tre var store, men allerede i 1905 var der kun småskibe tilbage. (7)

Nedgangen betød ikke total standsning. Der var stadig søfolk og skibe hjemmehørende i Skælskør. Paketfarten til København fortsatte, og rutebåden til Agersø og Omø standsede først sejladsen på ruten 1963.

Vi skal se på tiden o. 1890. Folketællingen for det år viser, at byen havde 2.772 indbyggere. Af disse var 24 fiskere, heraf 22 forsørgere, 9 sømænd, heraf 3 forsørgere, 6 skibsførere, alle forsørgere, samt 2 styrmænd, begge forsørgere. Dertil kom så de, der var ansat ved toldvæsenet, samt lods, havnearbejdere osv.

Skælskørs sejlskibsflåde 1871–1903

Tallene til denne figur stammer fra »Danmarks Skibsliste«, og da den ikke har tal for 1890 og 1892, må man formode, at toppen af den samlede tonnage er blevet ekstra spids i 1891.

Af de 6 skibsførere boede de 3 på Slagelsevejen, nuværende Skovvej. I nr. 15 boede Peter Mortensen med sin kone og 6 børn, i nr. 19 Marius Smidt med sin kone, og i nr. 10 J. Chr. Andersen med kone og 5 børn. Da der på samme vej også boede et par sømænd, var det en vej, som var stærkt præget af søens folk. (4)

Det er et par af J. Chr. Andersens rejser, vi skal se nærmere på.

Johan Christian Andersen var født i Marstal 1841, men flyttede til Skælskør og blev gift her 1871. Allerede før brylluppet havde han sejlet 3 år med Skælskør-skibe. (3)

Huset på Skovvej, hvor han boede med sin familie, har i 1979 ikke andre beboere end et ægtepar med 2 småbørn.

I 1890 var det anderledes. Da boede familien Andersen med deres 5 børn og »et tjenestetyende« på 25 i forhusets stueetage. På 1. sal boede en toldassistent med sin kone og søn samt en logerende. I sidehuset boede en spindemester med sin kone og 2 børn, og her boede også en enke. (4)

Andersen sejlede det meste af sin tid med rederierne Harboe og Lotzes skibe, og det var på langfart. Af folketællingen 1890 fremgår det, at der er 3–4 år mellem børnene, så han var ikke hjemme så tit.

I sine unge år sejlede han som styrmand med skonnertbriggen »Anna Harboe«, som var bygget i Skælskør. Det skibsbyggeri havde vakt megen

opmærksomhed i Skælskør på grund af skibets størrelse. Skibet var på 146 bruttotons, og beddingen nåede helt over til Strandgade. Det forsvandt under en rejse fra Hull til Skælskør med kul i december 1876. Kaptajn og 6 mand omkom (10). (»Anna Harboe«s navn forekommer ikke under Skælskør i Danmarks Skibsliste, idet skibet var indregistreret i Nakskov) (5).

Før forliset var Andersen blevet kaptajn på skonnertbriggen »C. C. Hornung«. Den var på 195 tons. Andersen var kaptajn på den i 11 år. (3)

Derefter blev han kaptajn på barken »Jørgen J. Lotz«. Den var på 576½ tons. Den var bygget i Karlskrona i 1882 og blev som nybygget købt for 80.759 kr. Medlemmer af familien Harboe ejede 7/8, Andersen selv ejede 1/8. (5)

Takket være en brevkopibog fra 1885 til 1898 er det muligt i nogen grad at følge Andersens rejser i disse år. Mange af brevkopierne er nu ulæselige, så der er huller i oplysningerne, men fra 1891 suppleres de af logbogen. Begge er stadig i familiens eje.

I september 1885 var han i Liverpool. Herfra gik rejsen over Atlanterhavet, og i begyndelsen af 1886 var han i Galveston. Så gik det tilbage til Europa, og efter en måneds ophold i Bremerhaven endnu en gang over Atlanten til Galveston. I slutningen af året for tredje gang over Atlanten i det år, denne gang til England, nemlig Falmouth og Hull.

1887 begyndte med en Atlanterhavsrejse fra Hull til Galveston. Efter en måned her gik det tilbage til England: Falmouth, Bristol, Cardiff og derefter igen over Atlanten, denne gang først til Sydamerika, Pernambuco, så til Boston, hvor man var julen over.

1888 sejlede man fra Boston til Montevideo, hvor man var fra 16/2 til 6/5. Herfra igen nordpå til New York og efter en god måned her sydpå til Buenos Aires.

Fra begyndelsen af 1889 er der breve fra Savannah, og endelig i april ankrede man op på Københavns red. Efter en afstikker i Østersøen var man igen på Københavns red 16/7. I slutningen af året finder vi Andersen med »Jørgen J. Lotz« i Buenos Aires, hvor man igen tilbragte julen i det fremmede.

Først på 1890 var de tilbage i Europa: Falmouth, Cardiff. Derefter begyndte »Jørgen J. Lotz«s sidste rejse over Atlanterhavet.

I august var man i Buenos Aires, og så må man have rundet Kap Hoorn, for juledag var man i Valparaiso. (1)

Så kom 1891. Det blev et begivenhedsrigt år. »Jørgen J. Lotz« var

stadig i Stillehavet, og 24/4 lå man i Fonsecabugten i Honduras og var klar til at sejle. Skibet var lastet, og lodsens var om bord, men på grund af søbrisen kunne man ikke komme af sted. (2)

Først 2 dage senere, den 26. april, fandt lodsens det forsvarligt at sejle. Kl. 3 morgen blev der purret ud efter lodsens ordre. Ankeret blev trukket op, sejlene sat, og, stadig efter lodsens ordre, manøvrerede man udefter, men vinden var ustadig, og kaptajnen brugte uafbrudt loddet. Han målte en tid 4-4½ favne, indtil han kl. 4 gjorde lodsens opmærksom på, at de vist snart var i nærheden af en banke. Lodsens fandt det ikke foruroligende, men da kaptajnen straks efter meldte 3½ favn, blev lodsens klar over, at det var galt. Man gjorde, hvad man kunne, for at komme klar af banken. Man fik skibet over stag, straks efter kom det rundt, men blev stående på banken.

Forsøg på at komme fri mislykkedes. Der blev sat en båd ud, og man prøvede at få et strømanker*) ud, men strømmen var for stærk, vandet faldt hurtigt, og skibet huggede slemt i den høje dønning.

Kl. 6½ pumpedes læns, og nogen tid efter blev sejlede gjort fast. Kl. 9 var man klar over, at skibet stod på grund under storriggen, og for- og agterstævn kom til at hænge mere og mere, eftersom vandet faldt.

Kl. 10 var vandet mere stille, og nu lykkedes det at få et strømanker ud, men mellem kl. 10 og 11 brækkede skibet over på midten. Dækket fik en bugt opad på mindst 2 fod, og tovværket sprang flere steder.

Ved middagstid kom søbrisen. Skibet var i stadig bevægelse, og kl. 2 kom et stort stykke af stråkkølen**) op. Senere flød endnu flere stykker af stråkkølen om på vandet.

For at støtte skibet satte man alle skråsejlene med mesan og klyver kl. 1³⁰, og endelig mellem 2³⁰ og 2⁴⁵ lykkedes det at få skibet varpet af grunden, hvorefter man ankrede op på 5½ favn vand.

Skibet så ikke godt ud. Dækket buede nedad i begge ender. Der stod 15 tommer vand i skibet, og det trak 1½ tomme i timen.

Kaptajnen slutter dette afsnit af logbogen med at skrive, at dette er i overensstemmelse med sandheden. Det bevidnes ved underskrifter af lods, officerer, mandskab og ham selv.

*) Strømanker: Mindre anker, som et skib, der ligger til ankers i et strømfarvand, sætter ud for at holde klart anker ved vindskiftning eller strømkæntring (Ordbog over Det danske Sprog).

**) Stråkkøl: Løskøl af planke(r), der spigres til underfladen af den faste køl for at hindre skamfiling eller for at gøre skibet stivere (Ordbog over Det danske Sprog).

De kommende dage gjorde vinden det umuligt at sejle. I logbogen står der dag efter dag, at vagten blev sat om aftenen, og man pumpede hver anden time natten igennem.

Først den 30. april gik vinden mere i øst. Ankeret blev hevet op, sejlene sat, og man sejlede efter lodsens kommando.

Kl. 5 eftm. kom man til Amapala i Fonseca bugten, her ankrede man op på reden, og lods, kaptajn og officerer gik i land. Kaptajnen ville melde, hvad der var passeret, men kontorerne var lukkede for den dag.

Næste morgen gik kaptajnen igen i land for at opsøge sin agent, den amerikanske konsul. Der var ingen dansk konsul på pladsen, og den amerikanske skulle være skønsmand, når de skulle besigtige skibet. Han ville imidlertid også gerne have den engelske konsul med. Det lod sig også gøre, men uden kommandanten for Amapala kunne der ikke ske nogen besigtigelse, og ham kunne man ikke få fat i.

Altså måtte man prøve igen næste dag, og kl. 2 eftm. lykkedes det at få alle tre skøns mænd om bord. Logbogen blev ved den lejlighed forsynet med et stempel »Commandancia de Amapala, Republica de Honduras«.

Dagene gik igen. Kaptajnen skrev, at han lå med lækt og brækket skib og ventede på ordre fra redere og assurandører. Imens trak skibet stadig 1-2 tommer vand i timen, så man måtte stadig pumpe hver anden time.

Endelig den 5/5 kom kommandanten m.fl. igen om bord for at gennemgå skibets tilstand.

Resultatet blev, at han nedlagde forbud mod, at skibet gik ud af havnen i den tilstand, hvori det var. Papirerne skulle være i orden næste dag, men om natten udbrød der en revolution, kommandanten blev skudt og telegrafanlægget afbrudt.

Man måtte foreløbig forholde sig i ro på det danske skib den næste dag. Næste dag igen var der blevet stille i land, men telegrafanlægget stod kun til rådighed for regeringens.

Der gik flere dage, hvor man kun kunne gøre det nødvendige arbejde om bord, bl.a. pumpe.

Den 13. kom kaptajnen for en tysk damper om bord, også han erklærede, at det var umuligt at gå til søs med den skade, som »Jørgen J. Lotz« havde fået ved grundstødningen.

Først den 20. kom generalagenten for assurandørerne om bord. Han kom til det resultat, at det var bedst at sælge både skib og ladning på auktion.

Den 21. havde kaptajnen og generalagenten endnu en samtale, og de

var enige om, at det var bedst at sælge skib og ladning under ét, da det var umuligt at få skibet repareret i Centralamerika. Det blev så averteret til salg næste dags eftermiddag.

Næste dag havde kaptajnen igen en lang samtale med generalagenten og assurandørerne. Alle parter var stadig enige om, at salg var det bedste, og samme dag blev skib og ladning solgt for 4.900 dollars. Kaptajnen kunne så skrive, at han »herved slutter at føre logbog mere for denne skude.«

Skibet var vurderet til en værdi af 60.000 kr. og var assureret for 90.000 kr. Ladningen var assureret for 2100 pund. (5)

Med mandskabet, 12 mand incl. kaptajnen, var der det problem, at de var påmønstret i Hamborg og havde ret til at blive transporteret dertil. Man fik en akkord med nogle og betalte rejsen for de andre. (1)

Så kunne kaptajn Andersen begynde på rejsen hjemad. Det tog sin tid. Først den 9/9 fik logbogen sit sidste stempel i det danske generalkonsulat i Hamborg, og sidst på måneden var Andersen hjemme hos familien.

Snart fik han nyt skib at føre. Det blev skonnerten »Herman«, og på hans rejse med dette skib 1892-93 fandt en begivenhed sted, som stadig huskes.

»Herman« var dengang 20 år gammel. Den var bygget på Erholma værft ved Bjørneborg. Den var blevet købt som nybygget af medlemmer af familierne Harboe og Lotz, Skælskør. Den første kaptajn ejede dog 11/52. Skibet havde 1 dæk og 3 master. Drægtigheden var 415 tons.(5)

I efteråret 1892 var Andersen med »Herman« i USA. Det havde taget 46 dage at sejle fra Brest til Charleston.

Her erfarede han, at »Jørgen J. Lotz« sejlede på Stillehavet.(1) Skibet var gjort sejlkært igen og var nu indregistreret i Honolulu. (6)

Af et brev skrevet i Charleston 24/11 får man det indtryk, at Andersen føler, at man hjemme mener, at han har opgivet »Jørgen J. Lotz« for tidligt, og han gør igen rede for forholdene efter grundstødningen. (1)

Fra Charleston sejlede man til Savannah, hvor man indtog en værdifuld last af terpentin i tønder, og Andersen sendte julehilsener hjem. Sidste brev er dateret 12/12.

Så hører man ikke mere, før »Herman« kom til Cuxhaven. De første breve herfra er fra 2/2 1893. Vinteren var streng, og det var foreløbig umuligt at komme til Hamborg på grund af is.

Fra Cuxhaven kom der breve hjem om, at man havde reddet nogle søfolk, og at man havde forårsaget nogen skade på et bolværk.

Hjemme i Danmark kom der nyheder ad anden vej. 1/2 1893 bragte Sorø Amtstidende nyheden om, at det norske skib »Thekla« (Det norske Veritas Klasseregister har både stavemåden »Thecla« og »Thekla«) på rejse fra Philadelphia til Frankrig var truffet i synkefærdig tilstand på det åbne hav. Tre mennesker var reddet.

Der må have stået mere om det i andre aviser, for næste dag havde Sorø Amtstidende yderligere om sagen, idet deres »Hamborg Correspondent« kunne bekræfte bladenes meddelelse om, at den i Cuxhaven landsatte besætning fra »Thekla« af sult havde dræbt en kammerat og spist ham.

Der stod ikke noget om, at det var folkene fra »Herman«, som havde reddet de tre, og det stod heller ikke under Skælskørrubrikken, som for øvrigt altid var meget kort, hvis det ikke drejede sig om referat af byrådsmøder.

Skjelskør Avis gjorde meget mere ud af det. Samme dag, 2/2, offentliggjorde avisen en del af et brev, som kaptajn Andersen havde sendt til sine redere.

Heri står, at »Herman« lørdag den 7/1 befandt sig 20-25 danske sømil øst-sydøst for øen Azores Flores, beliggende 33° 40' n. br., 32° 30' v. længde.

Kl. 7½ observerede man en sejler i sydøst. I kikkerten så det ud, som om der hang sejl på den. Man styrede i den retning, og da man kom nærmere, kunne man se, at det var et større skib. Det var uden rig på fokkemasten, og inden længe kunne man se, at der var mennesker om bord. De hang i stængestagene*) og viftede »Herman«s folk i møde.

Da »Herman« kom tæt nok, blev båden sat ud bemanded med bådsmand J. Jensen og begge matroser. Båden nåede snart til vraget og fik de tre mennesker, som opholdt sig der, bragt om bord i »Herman«.

Alle var meget forkomne, og den ene, en svensker, »rent fra samlingen«.

Vraget var af barken »Thekla«, hjemmehørende i Tønsberg. De reddede var Ole Andersen fra Tønsberg, Christian Hjalmar Jacobsen fra Kristiansund og Alexander Johansson fra Fiskebækskild, Sverige.

De reddede fortalte, at skibet var blevet slået til vrag den 22. december. De kappede kryds og storrig, men da masterne faldt, sprang lugerne

---

*) Stængestag: Stag, der støtter en stang. Stag: Tov eller vire, som tjener til forstøtning af mast o.lign. (Ordbog over Det danske Sprog).

op, og skibet var hurtigt fuldt af vand. Det sank dog ikke, for lasten bestod af petroleum.

Kort efter forlod 7-8 mand, deriblandt kaptajnen og begge styrmænd, vraget i en båd, da der var et fartøj i sigte, men da det allerede var temmelig mørkt, og stormen og søen var voldsom, regnede man ikke med, at de var i live.

Tilbage på »Thekla«s vrage var de tre nu reddede og en hollænder. De havde hverken fødemidler eller ferskvand, og tørsten kom til at plage dem sådan, at de prøvede at drikke saltvand, hvad der kun gjorde tørsten værre.

I 11-12 døgn opholdt de livet på den måde, men da var deres sult og tørst så frygtelig, at de enedes om at trække lod om, hvem der skulle ofres.

Loddet faldt på hollænderen, som så blev slagtet. De samlede blodet i en gammel tjærepøs og drak det blandet med saltvand. Siden skar de kødskiver af lårene på liget, dyppede dem i saltvand og spiste dem.

Det var 4-5 dage efter denne katastrofe, at »Herman« nåede vraget, og de tre mand blev reddet. De to nordmænd kom sig hurtigt, men svenskeren kom først til sig selv den dag, brevet blev skrevet, men han led dog stadig meget, for der var gået koldbrand i den ene fod.

Andre skildringer af begivenheden stemmer med ovenstående. I den skillingsvise, som skal nævnes senere, står der dog, at man trak lod to gange, og begge gange traf det hollænderen, og ved retssagen nævnes det også, at man trak lod 2 gange.

Norske kilder har flere enkeltheder. »Thekla« havde 19 mands besætning og en tonnage på 1480 tons.

Efter at skibet var sprunget læk, forsøgte mandskabet at komme i bådene, men styrbords båd blev knust med det samme, og bagbords båd drev væk, så der var kun den båd tilbage, som besætningen sejlede væk i, bortset fra de 4 mand, som det lykkedes at komme op i fokken.

Her hang de, mens søerne slog over dækket, og skyllede alt væk. De så skibe, men blev ikke observeret derfra. De kunne ikke ligge, kun sidde eller stå, så af og til kravlede de ned på bakken for at få strakt lemmerne lidt. Af og til overmandede sønnen dem, men kun for en kort tid.

Især i de første dage plagede tørsten dem frygteligt. og de prøvede at lække sig ved at slikke dug fra masten eller tovværket. Da de drak havvand, blev det kun værre. Til sidst var de så svage, at det næsten var dem det samme. om de levede eller døde, og så trak de lod. (15)

Medens man talte og skrev om dette andre steder, lå »Herman« stadig i Cuxhaven på grund af isvanskelighederne.

Kaptajn Andersen skrev hjem til rederiet og gjorde rede for regnskabet. Der var flere ting at ordne. Bl.a. var der det, at man var blevet afkrævet 140 mark for skade forvoldt på et brohoved, men ved den danske konsuls hjælp blev beløbet nedsat. (1)

2/2 afmønstrede styrmanden og 3. mand. Så var der 5 mand om bord. Samme dag gik engelske jernskibe op til Hamborg. Det kunne »Herman« ikke klare. (1)

I brevene hjem nævnes de reddede et par gange, hver gang med medfølelse.

3/2 kunne Skjelskør Avis meddele, at de 3 reddede matroser var blevet afhentet af politiet og anbragt i arresten i Cuxhaven, hvor de skulle sidde, til det blev afgjort, om de skulle til Norge og tiltales for mord.

Da begivenheden havde fundet sted på neutralt område og under norsk flag, mente »Verdens Gang«, at retshandlingen skulle ske i Norge. For øvrigt stillede norske skipperkredse sig tvivlende over for muligheden af at opretholde livet så længe uden næring. (8)

Kaptajn Andersen fulgte med i, hvad der skete. I et brev hjem skrev han, at de 2 af de 3 så meget ulykkelige ud. Han kunne ikke tænke sig, at de blev straffet. (1)

Den 11. marts var der truffet en afgørelse. Matroserne blev udleveret til Norge og sejlede med dampskib til Kristiania. (8)

»Herman« lå stadig i Cuxhaven, og imens gik debatten om, hvad der skulle ske med de tre matroser.

I Skjelskør Avis var der 8/2 er brev »fra en ung dansker«.

Vedkommende udtrykte sin medynk med de arresterede. Han skrev, at den ene nordmand kun var 18 år og så meget barnlig ud. Han havde et godt ansigt. Han gik stadig rundt og grublede. Den anden nordmand syntes at tage det lettere. Svenskeren, som den unge dansker ikke selv havde truffet, var stadig uklar. Han var som den ældste valgt til at trække loddet. »Han siges, at være helt forvirret, og hans tanker sysle stadig med den skrækkelige gerning.«

Ifølge Politiken har Daily Chronicle også beskæftiget sig med sagen. Her finder man, at de tre anklagede må frikendes, da man ikke kan anvende den almindelige lov på mennesker, der har været i en sådan stilling, for »de menneskelige love er bestemte til at gælde for almindelige menneskelige forhold, de anvendes ikke mod vanvittige.« Man hen-

viser til et lignende tilfælde under en opdagelsesekspedition, hvor man afholdt sig fra at drage sagen for domstolen.

»Nordisk Sjøfartstidende« udtalte sig i samme retning og henviste til en begivenhed en halv snes år tidligere, hvor en kaptajn fra en engelsk bark på rejse fra England til Australien efter et forlis havde dræbt en dreng. Drengen var blevet vanvittig. Så havde kaptajnen dræbt ham og levet af ham. Kaptajnen blev frikendt. (9)

»Socialdemokraten« i Norge slog sagen stort op. Efter en skildring af begivenheden forlangte man på de arbejderes vegne, hvis sag bladet var organ for, at der ikke måtte gøres nogen som helst straffebestemmelse gældende over for dem, og da der blev sat en indsamling i gang til fordel for dem, spurgte »Socialdemokraten«: »Men Theklas redere? Den almindelige opinion fordrer, at de først og fremmest hjælper deres egne arbejdere«. (16)

17/3 begyndte forhøret over matroserne fra »Thekla«. De anklagede fastholdt med bestemthed, at hollænderen frivilligt havde tilladt dem at myrde ham, efter at loddet 2 gange var faldet på ham. To læger var tilkaldt for at undersøge matrosernes sindstilstand. (8)

23. marts besluttede rigsretten i Kristiania, at der ikke skulle rejses tiltale mod matroserne. De skulle straks sættes på fri fod. (8)

Hermed var det ikke forbi. Den 20/4 havde Skjelskør Avis et læserbrev gengivet »fra et Christianiablad« under overskriften »Medlidenhed og Retfærdighed«.

Indsenderen fandt det oprørende for den almindelige retsbevidsthed at frikende »tre veritable menneskeædere, som med fuld sans og samling og efter overlæg slagter en ved lodtrækning udvalgt kammerat og spiser ham.«

Indsenderen forstod, at søfolkene var i fortvivlede forhold, men lægeskønnet gik ud på, at de var fuldt tilregnelige, og forbrydelsen var af så »hårrejsende beskaffenhed, at der skal meget til at formilde endog lovens strengeste straf.«

En af mændene havde endog ladet sig vise frem på et »panorama«, og »i stedet for ved en retfærdig dom at hjælpes til at grue over sin gerning må han ganske naturligt komme til at føle sig som dagens helt. Og når det hele er så ganske uskyldigt, hvorfor skulle han så ikke lade sine medmennesker nyde synet af den mærkelige mand, som selv har spist menneskekød.«

Så ebbede det ud i aviserne, men både i Danmark og Sverige digtede man om menneskeæderiet.

I Danmark sang man følgende vise, som her gengives med tilladelse af Dansk Folkemindesamling, hvorfra den stammer:

Til Guxhaven førtes de tre som Fanger,
Der kom de for Ketten — hvem dømmer dem mon?
Og har de ej Straf nok vel i deres Anger
Og hvad de har lidt i den Rædselsens Stund?
Til Norge fra Guxhaven førtes de da,
Der blev de benaadet' og rejste derfra.

Jakob Andersen.

Kort Beretning.

Den i omfaaende Sang beskrevne rædsomme Begivenhed begyndte d. 22. Decbr. 1892 og endte d. 7. Jan. 1893. Da det norske Skib „Thekla“ havde været løst i et Par Dage, gik Kaptajnen, Styrmanden, og 8 Mand i en Baad, og de er uden Tvivl alle omkomne i Atlanterhavet. De andre Baade krusedes straks. 9 Mand blev tilbage og flammede sig halvnøgne og uden Fødemidler til Mastene. Efterhaanden blev de fem vanvittige og lod sig selde i Havet, hvor de druknede. De fire hængte vedblivende i Mastene i Hunger-Delinium og Hollænderen begyndte derpaa at tale om at ofre sig. De andre vilde træffe Lod. Der blev trukket to Gange; begge Gangene traf Voddet Hollænderen. Snart efter vendte han efter Afslagskuglen til Kammeraterne, der nu lagde ham ned og bibragte ham et Amfiskik bag Dre, senere i Siden, opfaldende Vædet i en Jægerpav, og drak det bekvæmligt, samt for Skiver af Ligt og Slette. I 4 Dag levede de tre paa denne Maade. Saa kom den danske Bark „Herman“, der var i Nærheden af Hjørerne, og traf 3 vanvittige Mennesker og et halvt fortorret Sig hangende over Maanen. De tre overlevende landfattede i Guxhaven og førtes i Vidten af Maris til Norge. Kort efter deres Ankomst dertil, blev de af Legerne erklærede for at have været Døden nær af Damp og Sult, men ikke utireknelige. Statsadvokaten erklærede dog, at han ikke vilde lade dem tiltale, og han begærede dem løsgivne, hvilket skete strax efter. De to Normænd vilde igen til Søs, men Evenskeren havde faaet nok af Søen, og vilde holde sig i Land. De tre Matrosers Navne var: Ole Andersen fra Tinsberg, Chr. Hjalmar Jacobsen, Christiansund og Alexander Johansen fra Hillebatsfæl i Sverig.

Forlagets Besværleri.

Den norske Brig „Thekla“ Udengang.

Befalningen drev om paa Væget fra 22. Decbr. 1892 til 7. Jan. 1893, og de sidst levende traf Lod og

fortærede deres Kammerat,
efter at have dræbt ham.

Med en kort Beretning.

Udrettet forordnet.

København.

Forlagsboghandelen, Binnærmærke 18.

Vel. O hvær, Matroser, her forud paa Ratten,
H: Der gives i Verden Bestyring og Rette.

Der gængede et Skib paa Atlanterhav's Bølge,
Det lattes omkring som en usselig Stai,
Og Bølgernes Fraad gaar med Stormen i Følge,
Det brøler og roser og tuder om Fald.

Ud fra Hvidehalsen Skibet jo gif,
Og „Thekla“ var Navnet, i Norge det gif.

Med Etenolie ladet de gif i Decemher,
Og Fokkene ventede en glædelig Jul;
Dog snart sat Ulykken for Haabet en Dæmper,
Til Søen begynte at brude saa hul.
Vidst ude i Havet den Stude sprang løst,
Da blegned den nordfiske Sømand saa løst.

Kaptajnen han raabte: „Sæt ud vore Baade!“
En Halvpart af Mandstabet fulgte ham did,
Men Baaden den sank, og der var ingen Naade,
I Havet de kæmped saa bitter en Strid.
Den anden Baad krusedes med Skibet, da led
De Døden og fulgtes til Havbunden ned.

Men dem, som i „Thekla“ blev ladte tilbage,
Den vented kun Kvæler og Vinsler og Nød,
Fjergarnes i Nummet de udvandede Råge,
De fleste maatte en jammerlig Død.
De fæppede Migning, de fæppede Råt,
Da var det, hver Luge i Briggen den drast.

Tilfaldt var kun fire i Live paa Skibet,
De surred til Jofmasten sig — nu oprandt
Den festlige Jul — o, hvor bad de for Livet,
De havde jo set, hvor de andre forsvandt.
Dog Sulten og Tørsten dem pinte saa svært,
Da vented og bad de om Døden det snart.

Og Uge forgit efter lige saa længe,
Paa Væget de hangte ved Dag og ved Nat,
De stiftede Amfiskik i Bim'ten den strenge,
Og raabte: „D Herre, har du os forladt!“
To Normænd, en Svensk og en Hollænder var
De fire, som Skibnen paa Skibet ombær.

De tyggede Sejlsbug og Tougværk i Kvalen,
Hørstanden snart sluttes paa vildene Søs,
Til Slutning den Hollænder søgte paa Talen:
„Jeg indser, at en for de andre maa dø!
Jeg fedes ved Livet, — dræb, Brødre, kun mig,
Og lev af mit Legem, I frægte det ej.“

Med Rædsel de hørte hans Rædsels Stemme,
Vanvittigt fortærende vired' de om.
Dog raabed' de: „Nej, derfor Vlykten ej glemme,
Da skal ved Rædttrækning afgøres vor Dønn.“
Nu Aftaar for Verden med Glæde oprandt,
De ventede Jæfse, men Haabet forsvandt.

Saa pinte dem Hungeren atter, og Drødt
Paa ny fra den Hollænder manende lød;
Da raabte de: „Uheldigt er jo dog Wordet,
Dog jo, en maa ofres, og gaa til sin Død!“
Saa traf de da Lod, Liv og Død det jo gjaldt,
Og Dødsloppet grumt paa den Hollænder faldt.

De vented endnu, om ej noget der handte,
Da sluttes Hørstanden og Anien de tog;
Som Afslut var, Ofret bost sig vendte,
Da holdt de hans Arme og Ven og de jog
I Halsen den stærke og drøvede Anis,
Og Hvidtraalen værded og endte hans Liv.

De drak af hans Blod og af Rødet fra Skiver,
De stiredde sløvt paa den rædsomme Dødd,
Og alt som nu heden dem atter oplyner,
De vented, men hver Dag var fuld, mætt og vaad,
Tilfaldt dog den femende Dag kom en Bark,
En dansk, som opdaged den rædsomme Ark.

Skib „Herman“ det var, og i Søen den høje
Man bordede „Thekla“ og frelste de tre,
Og plejed dem godt, men hvad de maatte døje,
Det havde de glemt, alt var Værke, o ve,
Dog lidt efter lidt, da paa Verden de var,
Blev atter Hørstanden os Tanken jo klar.

Teklas undergång

(Upptecknad av Rolf Eriksson, Uddevalla,
efter morbror Axel W. Johansson).

1.

Der gungar ett skepp på Atlantiens böljar, i storm och i köld,
och skummande sjöar och brant var dess bölja, då de seglade ut,
och vänder sin kurs mot de hemliga stränder
ej ante de Ådenas bud.

2.

De sjöar som tunga och höga som böljar sig tornade upp
och tumlad och bultrad med TEKLA fra Norge, fra trop och till trop
men halvögs på hafvet sprang der en plunka
då flytles var själ af försvinnens tankar
Gud hjälpe var sjöman i nöd.

3.

Kaptenen han ropte säll ut vdra bådar, och båtlarna kom ut
men elementet är hjärlost tjuvar för intet när död är deras bud
den ena båten krossas mot bark skoppas sidor
den andre blev krossad af brutt sjöar svära
Gud hjälpe var sjöman i nöd.

4.

Men de som på TEKLA bleflämnade kvar, i ängest och i nöd
forgäves mot himlen utstode sin klagan, om frälsning från död,
i vanvettets smärta de hoppas i hafvet
en efter en blev i djupet begraven
Gud hjälpe den sjöman i nöd.

5.

Till sist var blott fyra i livet på skeppet, de surrar sig fast
med tåg om fötter och tåg om lifvet, till förestre och mast,
där låg de i kval och önska sig döden
den julenatt lång som blott ökade nöden
Gud hjälpe den sjöman i nöd.

6.

På vraket de slingrar i nätter och dagar, i sjösprut och frost
de slickade rimfrost och saltet sjölake, det var deras kost
i så närmoden en svensk och så en holländar
allt djupare sjönk de i vanvettets händer
Gud hjälpe den sjöman i nöd.

7

De tuggade segelduk och tågvirke som galna och slurpade sjä
till sist då holländaren ej orka tala, en en av oss må dö
blott döden kan frälsa så döda mig till föda
mycket bättre är det, än att svälta till döds
Gud hjälpe den sjöman i nöd.

8

Med nöd-ol de hörde hans sjalvande stamma, i vanvettets glöd
de väg upp mot himlen och försökte att glömma, sin tummer och mid
de sag utlofer hatslatens tide om ej hjälp
den snart kom för att frälsa från brude
Gud hjälpe den sjöman i nöd.

9

Men allt hopp besvikast det mörkt blev i hjärtat, då åter det lifvel
fräls mig och Eder fra vanvettets, vändor, bring mig min död
så drag de då löst och om lifvet det gällde
det två gånger det drogts och på holländaren fall det
Gud hjälpe den sjöman i nöd.

10

De vänta en tid för på härgning de vänta, till raveriet dem tug
och rätt som holländaren vänder dem ryggen, de till honom slog
och stötte en knif i den hjälplöse svage
så blodstrålen rann och sluta hans dagar
Gud hjälpe den sjöman i nöd.

11

De druck af hans blod och af blöttet skars skivor råds amma nöd
en stund den föda dem åter upplifvas och frälsa från död
dock ännu i dagar och nättred länge de dref, om
på hafvet med ångrens band
Gud hjälpe den sjöman i nöd.

12

När nöden är störst är ju hjälpen dock nära
ofta vise en bark, kom emot dem från släktingar kära
och bärga de tre ombord, där de vårdas och passas
de trenne till vett och årländring tillbaka kan vända
Gud hjälpe den sjöman i nöd.

13

Till Kristiansta de färdes de trenne, som fångar för rätten de kom
på nytt de då svälles med kval och med ånger till de tre, i sin dö
men dömen dock kände dem helt ut och låg
för utfirtie ödd var hungern dem skyldig
Gud hjälpe var sjöman i nöd

En anden vise er draget frem og offentliggjort i »Bohusläningen«, Sverige, 3/1 1979. Visen blev sunget mange steder, ikke mindst på Skaftø, hvorfra Theklas svenske besætningsmedlem stammede. (14)

Den svenske vise er i store træk som den danske, men den kan være yngre, for sidste vers har frikendelsen med, hvad den danske ikke har.

Versene er også bygget anderledes.

Lad os så vende tilbage til »Herman« i Cuxhaven. Kaptajn Andersen havde måttet undvære sin familie i Skælskør i lang tid, men i et brev 13/2 takkede han rederiet, fordi han havde fået tilladelse til at have sin hustru om bord. Samtidig gav han udtryk for sin utålmodighed over, at isen stadig hindrede dem i at komme videre til Hamborg.

Gennem sin hustru erfarede han, at der var planer om at købe et større dampskib til rederiet, og derfor ytrede han i et af sine breve ønske om at få lov at føre skibet »Agersøsund«, hvis fører formodentlig skulle have det nye skib.

»Agersøsund« sejlede med levende kreaturer og svin fra Skælskør og Korsør til Kiel. Andersen havde nu været 25 år i rederiets tjeneste, deraf de 22 som skibsfører. (1)

Han ville få mere tid til hjemmeliv, om han fik sit ønske opfyldt.

21. februar kom »Herman« endelig til kaj i Hamborg uden at have været i kollision med isen, og Andersen besluttede at rejse hjem, når »Herman« var losset. Så kunne han forhandle om muligheden for at få »Agersøsund« at føre. (1)

I august, måske før, var han hjemme i Skælskør, og den 6. august blev en stor dag, for da overrakte konsul Meding ham på den svensk-norske generalkonsul Cederskiølds vegne en æreskikkert på grund af hans modige og resolute optræden over for matroserne fra Thekla. (9)

Skjelskør Avis beskrev den som en elegant marinekikkert. Den er stadig i familiens eje.

Den har to sølvplader. På den ene står:

Til

Kaptein

J. Chr. Andersen

For ædel Daad

1893

På den anden står:

Oscar

Norges og Sveriges

Konge.

For kaptajn Andersen var langfarterne forbi. Han fik dog ikke »Agersøsund« at føre, men »Omøsund«, som var et større skib, nemlig på 333 br.tons og 200 netto tons mod »Agersøsund«s 108 brutto tons og 57 netto tons. (10)

Begge tilhørte »Dampskibsselskabet for Skælskør og Omegn«, og begge sejlede på ruten Skælskør, Korsør, Kiel.

Der gik dog ikke mange år med det. Grundlaget for ruten svandt hen, og i året 1900 blev begge skibene solgt, det ene kom til Færøerne, det andet til Brasilien. (10)

I de sidste år, Andersen tilbragte på søen, sejlede han med kreaturer fra Esbjerg til Hamborg. Det kunne især under efterårsstorme være en hård tur, og de mange kreaturer klagede og vandede sig slem. (3)

1896-97 er der breve angående disse rejser. De handler mest om antallet af kreaturer, gerne ca. 190, og returfragter. De sidste var ikke altid så lette at få.

Brevene til rederne er altid meget høflige og ærbødige. En enkelt gang mærker man dog, at han føler sig forurettet. Ved en rejse omkring årsskiftet 1896-97 havde det ikke været muligt at få returfragt, og han har åbenbart fået en slags kritik for det, og han må derfor fortælle rederne, at han har handlet i rederiets interesse, idet han i en periode, hvor man kan blive forsinket af vind og vejr, må sørge for at være i Esbjerg til rette tid for at modtage last der. (1)

Så ebber det ud. Andersen gik i land og tilbragte sine sidste år i hjemmet på Skovvej i Skælskør.

Angående »Herman«s videre skæbne kan det oplyses, at skibet på grund af tåge og storm forliste 4/11 1894 ved Kjærsgård Strand ved Hirtshals på rejse fra Shields til Korsør med en ladning kul til en værdi af 5000 kr.

Vinden var s.v. med frisk kuling og med tykning. På redningsstationen modtog man melding om strandingen kl. 3 eftm. Redningsbåden ankom 1½ time senere, og man fik hurtigt forbindelse med skibet, der stod på yderste revle 200 favne fra land.

Besætningen på 8 mand blev reddet og sat i land kl. 8 aften. Vraget blev i den følgende tid sønderslået. (12)

»Herman« tilhørte stadig et Harboe rederi i Skælskør. Skibet var vurderet til 14.000 kr. (13)

Herefter lidt om ejendomsforholdene. De kunne være meget komplicerede.

For »Herman«s vedkommende var der ved købet 1873 seks ejere, nemlig S. og R. Harboe med tilsammen 8/52, A. Harboe med 11/52, J. Lotz med 11/52, J. Harboe, bestyrende reder, med 11/52, alle købmænd i Skælskør, og skibets fører, R. Jørgensen, Marstal, med 11/52.

Ved arv og salg blev det endnu mere kompliceret. 1890-91 var A. og J. Harboes parter overgået til 34 forskellige personer, hvoraf nogle havde 11/1872 eller 22/1872.

Ved købet af »Jørgen J. Lotz« i 1882 var der også 6 ejere. Heraf havde de tre 2/8 hver, og de to 1/8 hver. J. Chr. Andersen var en af de sidste. De andre ejere var medlemmer af familien Harboe samt købmand Jørgen J. Lotz, Skælskør.

I 1890 var en ejers 2/8 part ifølge arveskøde fordelt mellem 32, hvoraf 2 havde 2/144 part hver, de andre 1/144 part hver. (5)

Fordelingen på flere hænder var ikke ualmindelig i tider, hvor det kunne være besværligt at samle kapital i større stil, og det er heller ikke ualmindeligt, at føreren havde part i skibet.

Når en styrmand ønskede at få sit eget skib at føre og havde samlet nogen kapital, aftalte han med en skibsbygmester, at han skulle bygge ham et skib efter nærmere aftale. De samlede udgifter blev delt i lige store parter, hvoraf styrmand og skibsbygger tog, hvad de kunne, resten blev så afsat til familie og andre. (11)

Hermed være ikke sagt, at Skælskørskibene blev finansieret på den måde, for familierne Harboe og Lotz var kapitalstærke folk, men det gik dog sådan, at ejernes antal blev større og større hver gang, der blev arvet.

Da man måtte regne med, at kun få af disse havde forstand på søfart, valgte de en iblandt sig til korresponderende (bestyrende) reder. (11)

De korresponderende reddere for »Jørgen J. Lotz« og »Herman« var medlemmer af familien Harboe. (5)

Familien Harboes indflydelse på handel og industri i Skælskør var meget betydelig i slutningen af det 19. århundrede.

Dens medlemmer drev tømmerhandel, dampmølleri, brænderi, bryggeri, skibsfart m.m.

For skibsfartens vedkommende var det de tre brødre Søren, Rasmus og Adolph Harboe, der førte an. Efter dem fulgte Frederik og Gunner Harboe. (10)

J. Chr. Andersens rejser var typiske for rederiets virksomhed, idet det havde sejlads på alle verdensdele.

Skonnertbriggerne »Skælfiskør« og »C. C. Hornung« sejlede på Syd-

amerika og Vestindien, barken »Concordia« på Canada og barken »Nordzeekanal« på Amerikas vestkyst. (10)

Rederiets to største skibe var barkerne »Adolph Harboe« og »Hydra« på henholdsvis 1050 og 742 RTN. (7)

»Hydra«s første rejse for rederiet gik fra Hamborg til Hongkong med stykgods, herfra med te og silke til San Francisco og herfra videre til New York med hvede. (10) Næste rejse var lige så lang. Ligheden med J. Chr. Andersens rejser er tydelig.

De her nævnte skibe sejlede ikke alle samtidig, men der var forbindelse mellem Skælskør og den store verden i disse år. Som nævnt i begyndelsen af artiklen varede hele herligheden dog kun en kort årrække.

Flåden bestod af sejlskibe, og efterhånden som de forliste eller blev solgt, skete ingen fornyelse. Skælskør blev ikke et sjællandsk Marstal.

IKKE TRYKTE KILDER:

1. Kopibog for breve skrevet af J. Chr. Andersen.
2. Logbog for »Jørgen J. Lotz«.
3. Optegnelser af J. Chr. Andersens søn angående familien.
4. Folketællingen 1890.
5. Hovedskibsregistreringsprotokollen. Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.
6. Stikordsregister. Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

TRYKTE KILDER:

7. Danmarks Skibsliste, Registrerings- og Skibsmålingsbureauet 1869-1905.
8. Sorø Amtstidense 1/2, 2/2, 6/2, 11/3, 18/3, 24/3 1893.
9. Skjelskør Avis 2/2, 3/2, 8/2, 24/3, 20/4, 7/8 1893.
10. F. Holm Petersen. A. Rosendahl: Fra Sejl til Diesel.
11. Henning Henningsen: Part i skib. (Særtryk af Handels- og Søfartsmuseets årbog 1972).
12. Beretning om Redningsvæsenets Virksomhed i Aaret fra den 1. April 1880 - 31. Marts 1881.
13. Dansk Søulykke Statistik for Femaaret 1894-98.
14. Buhusläningen 3/1 1979, svensk.
15. Jacob S. Worm-Müller: Den norske Sjøfarts Historie 2, s. 220-21, norsk.
16. A. Zachariassen: Fra trellekår til frie menn, s.100-101, norsk.

De tre sidste blev skaffet frem takket være fylkeskonservator Erling Eriksen, Tønsberg. Materialet på Kronborg kom frem takket være hjælp fra direktør Henningsen.

Nabo til kloster og skole

Af Knud A. Larsen

Lynges sogn i Alsted herred

Hele den sydvestlige del af Alsted herred, der mod syd er afgrænset af nordbredden af Tystrup sø og Susåen, mod nord af Sorø sø, har været skovdækket område fra det blev forladt ved bondestenalderens afslutning. Nuværende skove, der omfatter Feldskov, Horsebøge, Nyrup, Topshøj, Sorø Sønderkov, Suserup skov, Broby Vesterskov og Alsted skov, er rester af dette skovland. Ingen landsbyer i dette område når tilbage til den ældste landnamstid i ældre jernalder. Lynges og Vester Broby er ældste landsbyer og sandsynligvis grundlagt i vikingetiden.

Lynges sogn udfylder det sydvestlige hjørne af Alsted herred og har naturskabte sognegrænser af skov, sø og mosedrag, der har gjort det til et afgrænset og beskyttet område. Sognet har sin egen historie og udvikling, som man kan skitsere på grundlag af stednavnene. Lynges er som sagt den ældste landsbygrundlæggelse i sognet og har haft den længste tid til at udvide sit jordtilliggende og dyrkede bymark og er vedblivende langt den største landsby i sognet, og er desuden kirkebyen. Men Lynges oprindelse er ikke egnens eneste svar på, hvornår den lange pause fra bondestenalderens afslutning er blevet afsluttet med ny menneskelig aktivitet. I Topshøj skov, og det er jo ganske nær Lynges, er der påvist flere agerforekomster fra keltisk jernalder, der stammer fra ca. 200 år f.v.t.

Når bymarken havde fået en passende størrelse for antallet af bøndergårde i byen, og man måtte erkende at afstanden til de yderste marker var blevet noget vel lang, så ophørte videre nybrud. Men udenfor bymarken var der det udyrkede Overdrev og længere væk Almindingen med skov. Her var plads nok for de unge bondesønner til at bygge gård og skaffe sig jord ved nybrud. Helt mod syd nær nordbredden af Tystrup sø og i den vestlige del af sognet er en række små landsbyer, der

som forled har et mandsnavn og som efterled -rup, Suserup, Eskildstrup, Norup (nu væk), Flintstrup er alle blevet grundlagt omkring år 1100-1150 af udflyttere fra Lyng. Topshøj og Lindebjerg er måske fra samme tid. Den yngste bebyggelse i sognet er Borød, hvor efterleddet -rød=ryd fortæller, at den er opstået ved rydning af skov.

Lyng sogn og nærmeste naboskab

Navnet Lyng har måske noget at gøre med lyng, men det mest sandsynlige er nok, at det bare er en betegnelse for åbent fladt land. Den har eksisteret i mere end 1000 år, og dens bønder og andre beboere har sikkert ikke haft det bedre eller værre end tilfældet har været i andre landsbyer, samme livsvilkår og samme problemer med dyrkningen af jorden. Når Lyng by har vor specielle interesse skyldes det, at dens beliggenhed i Alsted herred og dens naboskab nordpå til Sorøområdet, både før og efter Sorø er vokset op til købstad, har været af afgørende betydning for dens udvikling. Det betyder også, at vi måske véd lidt mere om denne landsbys udvikling end om så mange andre. Men meget må forblive ubesvaret. Det kan have været en bonde med sin familie, der har bygget gård og taget jord ind til dyrkning, som er udgangspunktet for en landsbys opståen. Udgangspunktet kan også have været flere bønder, som i fællesskab har taget beslutningen om at grundlægge en landsby. Men det har i hvert fald været frie bønder, der har handlet, som det passede dem. De første 200 år af Lyng bys udvikling og eksistens er os ganske ukendt. Så sker der ting lige nord for sognegrænsen, der både får afgørende betydning for landsbyens videre udvikling og hæver den ud af anonymiteten.

Alsted herred er Hvideættens hjemegn. Her har den haft anelige jordbesiddelser, omfattende både agerland og skov flere steder. I Kirke Fjenneslev, tidl. Fjenneslevlille lå slægtsgården, og man mener, at den har ligget lige nord for kirken, hvor der indtil slutningen af det 18. årh. har ligget en stor gård, og der er fundet anelige murrester, som er fra samme tid som kirken. Byen er meget gammel, grundlagt omkring år 300 e.v.t. i yngre romertid, og kirken er bygget af Asser Rig, søn af Skjalm Hvide. Både Skjalm Hvide og hans søn Toke er blevet bisat i kirken, men senere flyttet til Sorø kirke. Skjalm Hvide var langt mere end en storbonde i en lille landsby. Han var nok, hvis vi kan tro på Saksens udsagn, den mest betydende høvding på Sjælland, og det var med Hvideættens støtte, at Valdemar den Store sejrede i kampen mod Knud og Svend og

blev enekonge. Valdemar tilbragte sin barndom på gården i Fjenneslev, hvor han blev opfostret sammen med Asser Rigs to sønner Absalon og Esbern Snare.

Toke Skjalmsøn gav ved sin død den halve hovedlod til at stifte et kloster i Soer for, og pålagde sine brødre Asser Rig og Ebbe at udføre opgaven. Når Sorøegnen blev det udvalgte sted for klosteret, var årsagen nok, at de tre brødre følte området som deres hjemegn. Et Benediktinerkloster blev ca. 1140 bygget midt i skovene ved bredden af Sorø sø, og da Asser blev gammel, tog han ophold her og overlod slægtsgården til sønnen Absalon. Det gik nu ikke så godt med klosteret. Det tilskødede jordegods var af for ringe størrelse, og munkene magtede ikke den opgave at lede klosteret. Om en af dets abbeder siger Klosters historiskriver, at han levede mere for sin bug end for religionen, eftersom han var en ædedolk og en mægtig dranker. Han døde uden ære ligesom de andre før ham og stedet blev øde, fordi det efter Guds vilje skulle gives til andre vingårdsmænd, der kunne få det til at bringe udbytte.

Det blev atter Hvideætten, der viste initiativ med Absalon, nu den magtfulde biskop i Roskilde og kongens ven og rådgiver, som initiativtageren, så klosteret genopstod, men nu som et cistercienserkloster. I 1162 overgav han klosteret til cistercienserne, og fra Esrom hentede han en munkekoloni til Soerklosters fornyelse. Et kloster af Cistercienserordenen er at sammenligne med et landbrugsakademi, hvor munkene, der er yngre sønner af fornemme slægter, bliver uddannet som landmænd. Klosteret skal nemlig have sin væsentligste indtægt af landbrug. Til Klosteret er knyttet lægbrødre, der er håndværkere og landbrugsmedhjælpere, som skal udføre alt det praktiske arbejde ved landbruget.

For Absalon var der to opgaver at få løst. Klosteret skulle have en prægtig kirke, der samtidig skulle være Hvideættens slægtskirke. Men der skulle også være plads for gravlæggelse af andre velhavere. For det var jo ikke gratis at sikre sig sjælemesser og en plads. På den måde blev der testamenteret meget jordegods til klosteret. Og det var netop Absalons anden opgave, at skaffe det så meget jordegods som muligt. Men det blev til strøgods ud over Sjælland og skulle mageskiftes, så det lå ganske nær klosteret, og der for munkene ikke var for langt til de jorder, som man ejede og havde under dyrkning og opsyn. Alsted herred var klosters interesseområde, og det lykkedes ganske godt med at samle gods her. I 1414 ejede klosteret 82% af dette herred eller ca. 4000 tdr. hartkorn.

Her kommer så naboen mod syd ind i billedet. Vi véd, at Absalon

købte og mageskiftede sig til hele byen, skænkede den til klostret og indrettede en avlsgård eller grangie her. Der skal som bekendt være to parter for at handle, og bønderne i Lyngø var jo frie selvejere af deres gårde. Men de har sikkert ikke været så vanskelige at overtale. Skatterne til kongen følte efterhånden meget tyngende. Solgte de nu jorden og blev fæstere under klostret, så slap de for at betale skat. Til gengæld skulle de så yde et årligt landgilde til ejeren, det var lig den årlige udsæd, og det var langt mindre tyngende end skatterne. Klostret blev landsbyens ejer men ikke dens arbejdsgiver. Bonden blev siddende i sin gård med samme rådighed over dennes drift i landsbysamfundet som før. Og en fordel mere. En søn, som overtog gården efter sin far, skulle ikke mere udrede bondeskyld til medarvinger. Gården skulle bevare sin størrelse, så den vedblivende var stor nok til at føde en familie. Udredningen af bondeskyld havde været ødelæggende for mange gårde, fordi deres jordtilliggende var blevet formindsket.

Vi er så i landsbyen og kan gøre vore iagttagelser. De gælder i første omgang ikke specielt for Lyngø. Vi kunne gøre dem i hver en landsby på Sjælland. Den åbne plads i byens midte, forten, er bøndernes fælleseje. Her er gadekær og måske også en smedje, her er samlingsplads for mennesker og dyr, for her mødes vejene ude fra ager, skov og eng. Gårdene ligger i en ring om forten, indrammet af hver sin gårdtoft med kålgård og æblegård. I tilknytning dertil har hver sin toftager. Så kommer vi ud på den dyrkede bymark opdelt i vange, åse, der ligger som et bredt bælte udenom hele byen. Udenfor den kommer så det udyrkede overdrev og længst væk almindingen.

I en af de gamle landsbylove står, at toften er agers moder. Det er et passende udgangspunkt for at skitsere en landsbys udviklingshistorie fra de første gårde blev bygget til det fælles område forten helt er indrammet af gårde. Det kan jo også siges på den måde, at toften og tofteageren har været den første begyndelse til en bymark. Hver bonde ejede sin toft og toftager og dyrkede den sandsynligvis selv. Han havde sine kreaturer på stald om vinteren, og det gav gødning nok til at man hvert år kunne få afgrøder af sin jord. det kaldes intensiv alsædsdrift.*) Men udenfor lå udmarken, og den var landsbyens fælleseje. Et par

---

*) Alsædsbruget består i, at man hvert år bruger den samme jord til kornavl. Ordet betød opr. adelsæd. Alsæds- eller envangsbrug kendes især i Østjylland og på øerne. (Lokalhist. håndb.1952-56, s. 132).

bønder eller måske flere bliver enige om at foretage nybrud et stykke fra landsbyen, opdyrke en løkke i fællesskab. Man er langt fra byen og har ingen gødning at tilføre, så det kan kun blive til ekstensiv drift. Løkken giver muligheder for afgrøder et par år, får så en brakperiode på 5-10 år. Nye løkker bliver skabt og samles til en løkkevang. Her er altså tale om fællesdrift, men ikke fælleseje, for hver deltager får sin andel af den opdyrkede jord. Samtidig med disse nybrud på udmarken, er der foregået en udvidelse af den dyrkede jord fra landsbyen og udefter. Resultatet af den fælles indsats bliver bymarken.

I arbejdet for at skabe bymarken rundt om byen kommer også de anvendte landbrugsredskaber ind i billedet. På den lettere jord, og det vil vel bl.a. sige tofteagrene, har man kunnet bruge rispeploven, arden, der har været kendt fra bronzealderen, men forbedret gennem tiden. Den kræver to okser som forspand, så det kunne enhver bonde magte. I gamle optegnelser står: uden muldfjæl ingen fure, men uden furen heller ingen ager, og 24 furer jord gør en ager. Disse ord henviser til hjulploven, den meget svære plov, der krævede trækraft af 8 okser. Det er en muldfjælsplow, og den var nødvendig på de stivere, lerede jorder og i forbindelse med nybrud, hvor grønsværen skulle vendes, så den kunne rådne. Et langjern foran skar jorden op, og plovskæret og en fast muldfjæl vendte jorden. Et forstel på to hjul gav ploven en fast og sikker gang.

Det er anført, at årsagen til landsbygrundlæggelse skulle være denne hjulplov, fordi den skulle være en forudsætning for opdyrkningen af jorden, Den har i hvert fald krævet samarbejde og fællesdrift, og det var kun de færreste bønder, der havde 8 okser. Det kan bedre siges på den måde, at hjulploven har sikret landsbyens fortsatte eksistens og i mange tilfælde skabt et plovfællesskab. Hver bonde var jo selvejer af sin gård, men indgik han i fællesopdyrkning, så måtte han have krav på en andel, der stod i forhold til størrelsen af toften og antallet af okser til ploven. Derfor opstod et jordemål, 24 furer gør en ager og 8 agre er lig en bol.

Meninger står delt i spørgsmålet, om det er tofterne som den ældste del i skabelsen af en bymark, eller det er plovfællesskabet, der er den væsentligste faktor i en landsbys skabelse. Diskussionen ville være forståelig, hvis de to faktorer udelukkede hinanden, men det er jo ikke tilfældet. De kan have virket sideordnet. Tofternes størrelse har noget at gøre med jordfordelingen mellem gårdene. En bondes andel i tofteagrene har været afgørende for den andel, han havde krav på i et nybrud

af jord i bymarken. *) Plovfællesskabet har været den tekniske forudsætning for at skabe en bymark. At man så i forbindelse med hjulplovens brug fastsætter, at 24 furer udgør en ager, er jo en praktisk måde at bestemme en agers størrelse på.

Udenfor bymarkens vange har man så den fælles engvang og overdrev til kreaturerne. Kvægavl af køer, får og geder, dertil svin og fjerkræ måtte også stille krav til fællesdrift og fællesskab.

Allerede tidligt i middelalderen er man i langt de fleste sjællandske landsbyer gået fra alsædsbrug, hvor man har al jord under dyrkning hvert år, til den nye driftsform, trevangsbruget. Det er vekseldrift af bymarken. Den bliver delt op i tre lige store vange, på de to dyrker man vintersæd og vårsæd, den tredje ligger i brak som fællede til græsning. Hvert år skifter man, så i løbet af tre år har hver vang været dyrket i to år og ligget brak et år. Det betyder, at en tredjedel af bymarken hvert år får den gødning, som de græssende kreaturer giver. Men indførelsen af den nye driftsform med opdeling af bymarken i tre dele, måtte også få til følge, at hver bonde skulle have en tredjedel af sin jord i hver vang. Det må have været en stor sag for landsbyens bønder at fordele jorden i hver vang ved rebning, så hver bonde fik sin rette bolandel, som han havde krav på efter toftens størrelse. Fordelingen skulle også tage hensyn til, om jorden var god eller dårlig. Der var faste regler for, hvorledes man skulle skifte den nyopdyrkede jord, alt efter om man havde bolskifte eller solskifte. det var den praktiske side af sagen. Men hver gård skulle jo have den bol-andel af jorden, som den havde ret til. Tidligere var et bol på 8 agre. Nu blev det ændret til 8 agre i hver vang, altså 24 agre. Men trevangsbruget stillede også krav om, at agrenes areal blev ensartet. Der måtte være det samme pløjearbejde at udføre og det samme kvantum såsæd at stille til rådighed for hver bonde efter gårdens jordtilliggende. Man havde fra gammel tid den regel, at 24 furer udgjorde en ager, men det var ikke fyldestgørende, fordi den kun tog sigte på agerens bredde, men ikke længden. Udsæden måtte derfor tages med ind i bestemmelsen af agerens størrelse, der blev et stykke jord, som krævede 10 skæpper korn. Nu var kornmålet fra gammel tid sat i forhold til pengeinddelingen: en mark a 8 øre a 3 ørtug. Det blev så til, at 10 skp. korn fik betegnelsen 1 ørtug korn, sandsynligvis fordi de engang havde kostet

---

*) I Jydske Lov (I, 55) hedder det: »Siden rebes først Toft, der ligger i By . . . saasom Toft skiftes i By, saa skiftes al Markjord.«

1 ørtug. Og det førte så til, at ageren, der krævede en ørtug korn, kom til at hedde 1 ørtugsager. Ejede så bonden 8 ørtugsagre i hver af de tre vange, så havde han et bol eller 1 mark jord. Sammenhænet med pengesystemet kommer måske mere tydeligt til udtryk, når det anføres således: 1 ørtugsager i hver af de tre vange bliver en øre jord, og 8 agre i hver vang, 24 ørtugsagre, bliver så 1 mark jord. Man kunne stille det spørgsmål, hvor stort et areal det var i jordemål. Her har man den oplysning, at et bol var på 48 tdr. land.

Disse praktiske regler, som her er beskrevet, har været norm for hver en sjællandsk landsby gennem århundreder. Var en bonde utilfreds med fordelingen, kunne han kræve en ny rebning af bymarken, og denne ret var ens for alle, uanset om det var en fribonde, en fæster eller en herremand, der ejede gård i byen.

Landsbyen var et lillesamfund, og bønderne udgjorde et landsbyfællesskab, der var bestemmende for, hvorledes dette skulle løse både de praktiske opgaver, som driften af jorden krævede, og regler for samlivet i byen. Bylaget var samtlige bønder, og de havde hver 1 stemme, når de mødtes på grandestævnet for at tage nødvendige beslutninger. Ud af sin midte udpegede man en oldermann, der var byens embedsmand for et år ad gangen. Der bliver rig lejlighed til at studere dette nærmere, da der for Lyngby er bevaret en landsbyvedtægt fra året 1670.

Lyngby

Efter afslutningen af disse almene betragtninger over den historiske udvikling af en landsby, vil der nu blive gjort et forsøg på ud fra det eksisterende kildemateriale vedrørende Lyngby at tegne et billede af dens specielle historiske og topografiske udvikling.

I dette materiale foreligger en del oplysninger, foranlediget af byens tilhørsforhold først til cistercienserklosteret og senere til skolen i Sorø samt ejendomsforholdet til kirke og præstegård. Oplysningen om, at Absalon ordnede købet af byens samtlige gårde for det nyoprettede cistercienserkloster ved nordsiden af Soer sø er hentet fra klostrets gavebog.^{*)} Lyngby forbliver så klostrets ejendom indtil det som det sidste kloster i Danmark bliver nedlagt i 1586. Så bliver byen kronens ejendom og tilskødet den af Frederik II nyoprettede skole i Soer, som klosteret blev omdannet til og som både var for adelige og borgerlige elever. I 1788 bliver der taget det første initiativ til en udskiftning af byens jorder, og dermed en mulighed for at hver af byens fæstebønder ved køb af gård og jord kunne blive selvejere. I 1805 fortsætter udskiftningssagen, men først i 1814 bliver den afsluttet. En udskiftningsprotokol for Lyngby fra 1821 kan dog oplyse, at det langt fra var alle bønderne, som havde råd til at købe sig fri. Ud af 20 gårde var der 8, som forblev Sorø-skolens ejendom, og bønderne i disse 8 gårde forblev arvefæstere under skolen. I tiden fra 1182 til 1814 havde således alle Lyngby bys bønder været fæstere under klosteret og senere under skolen og betalt det årlige landgilde til ejeren. Det er jo en lang tid, og så kan man stille sig det spørgsmål, om de under kloster og skole har haft det bedre end i de landsbyer,

---

^{*)} Det er også her, der står anført, at Absalon i forbindelse med købet lod oprette en grangie, en ladegård for klosteret i byen. I 1182 havde klosteret kun to grangier, den i Lyngby og så en i Asserbo. I 1186 blev der oprettet flere bl.a. en i Slagelsebo i Slaglille sogn. I 1248 kom en i Nyrup i Lyngby sogn. Men det gav mange bryderier for klosteret at få dem drevet, så ved middelalderens slutning bliver de fleste nedlagt. Den i Slagelsebo og den i Lyngby har eksisteret længst, men også de synes at være kommet under verdslig drift. Hvornår grangien i Lyngby er ophørt med at eksistere, ved man ikke, men i 1568, i den første virkelige jordebog over klostergodset, er det hele udstykket i nogenlunde lige store fæstegårde. Der foreligger desværre ingen oplysninger om, hvor meget af byens jord, denne grangie har omfattet, så man kan ikke danne sig et troværdigt billede af dens betydning for landsbyens historie. Om grangien i Slagelsebo ved man, at den eksisterede sideordnet med landsbyens øvrige gårde, og det samme må vel også anses for tilfældet i Lyngby, da der i Sorø gavebog står anført, at Absalon skænker grangie og hele landsbyen til klosteret. Sorø kloster indtager en særstilling mellem de ved reformationen inddragne klostre, men var ikke i egentlig forstand kloster efter reformationen.

hvor kongen eller en herremand var ejeren? Ser vi på de veje, der fra byen fører nordpå, så rammer den ene Sorø sø, så man derfra måtte ro over søen for at komme til klostret. Men en anden vej førte gennem skov øst om søen, og den blev nok anset for mere væsentlig, fordi den førte videre til Lille Ladegård, som også var klosterejendom, og her udførte de Lyng-bønder hoveri, ugedagsarbejde. *) På et enkelt område har de nydt godt af, at deres ejer var kloster-skole, for i 1688 véd vi, at byen har haft skole.

Allerede på tidspunktet for Absalons køb af byen har der været en kirke, der var bygget på initiativ af samtlige bønder i sognets byer. Men kirken og præstegården blev ikke klostrets ejendom, den kom under Roskildebispens domæne. Først i 1297 blev den af bisp Jens Krag overdraget til Soer kloster, og det var jo en godbid, for nu rullede 2/3 af tiendeydelsen i munkenes lommer. Den sidste 1/3 gik til Roskilde, og i 1370 får man i Roskildebispens jordebog den oplysning, at den er noteret som hørende under bispestolen, og præstegårdens jordtilliggende var på ½ bol. I 1687 bliver den af kronen afstået til Christian Bielke til Næsbyholm, som får patronatsret og den følger dette gods til 1. februar 1925, da den overgår til selveje. Den ældste kirke var en romansk bygning med kor og skib, opført af rå og kløvet kampesten i ret regelmæssige skifter og med hjørnekvadre. Den oprindelige bygning udgør nu de østlige hvælvfag. Der er her, som i så mange andre kirker sket betydelige ændringer i den senere middelalder ved ombygning til gotisk stil. Man ser det tydeligt. Skibet er forlænget, det flade loft er erstattet med krydshvælv, vinduerne er ændret fra smalle rundbuede *glugger* til store fladbuede sengotiske. Tårn, kapel mod nord og våbenhus foran syddøren er kommet til. Korbuekrucifixet er gotisk, prædikestolen højrenæssance, altertavlen er brusksbarok, men oprindelig romansk er døbegonten af granit. Det er ikke kirken, som dominerer billedet i Lyng, men den pragtfulde store præstegård i bindingsværk.

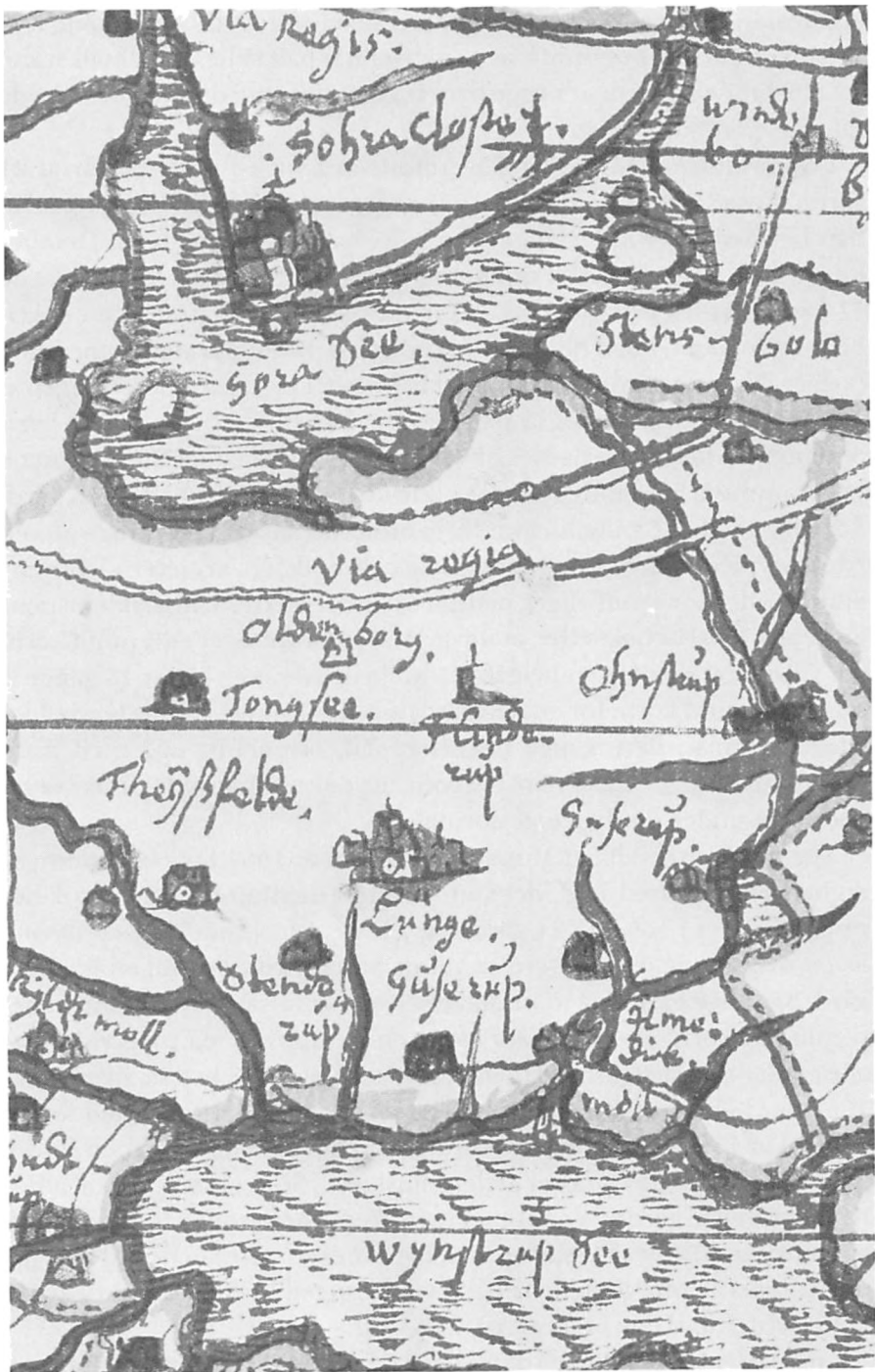
*) Af jordebogen om klostergodset 1568 kan man se, at de fleste bønder yder arbejdspenge i stedet for hoveri. Disse arbejdspenge er »Erritspenge«, pengeydelse for hoveri og »Høstskat«. Kun klostrets egen ladegård, Lille Ladegård, er blevet opretholdt og drevet med bistand af gårdsæder og ugedagsmænd fra de nærliggende landsbyer. Med kronens overtagelse af klostergodset 1586 er man måske gået bort fra pengeafgiften, for i det 17. årh. véd vi, at der har været hoveripligtige bønder. Store Ladegård blev anlagt 1644 ved nedlæggelsen af landsbyen Slagelsebo, og fra 1697 har man den oplysning, at ialt 187 hele gårdes bønder og 5 husmænd bl.a. fra Lyng sogn er hovbønder på St. Ladegård.

Både kirke og præstegård ligger i byens vestende, og foran lå den gamle forte, og udenom har samtlige gårde ligget i en kreds om denne, indtil udskiftning og udflytning ændrede forholdene.

Fra 1586, da klostret ophører med at eksistere og frem til 1788, da udskiftningen af Lyngby påbegyndtes, udgør de to præsteindberetninger fra 1651 og 1657, matriklen af 1664 og matriklen af 1688 det anvendte kildemateriale til belysning af byens forhold. Om udskiftningsproceduren, der strakte sig over tidsrummet 1788-1815, foreligger et ret fyldigt materiale, der bl.a. indeholder et kort med detaljerede oplysninger fra tiden før udskiftningen. Endvidere kan det nok betegnes som et held, at der fra 1670 foreligger en byvedtægt, fornyet og skrevet for bymændene af daværende rektor for skolen, N. H. Overberg.

Så er der desuden Johannes Meiers 2 kort over Sorøegnen fra 1650, som er langt mere detaljerede end de andre af hans kort, fordi han overtog det materiale, som professor Lauremberg ved Sorø akademi, og stedkendt på egnen, havde indsamlet gennem en årrække. De viser langt mere skov end i dag. Sorø Sønderkov og Alsted skov udgjorde en helhed og omslutede Knudstrupgårds jorder. Syd om Sorø sø var en smal bræmme af skov helt over til Horsebøge. Lige syd herfor blev Lynges jorder krydset af en vej, der på kortet betegnes som via regia, Ringsteder wegh og Heer wegh. Det sidste tyder på en oprindelse langt tilbage i tiden, måske i oldtiden. Efter at have passeret Sønderkov kommer den ud på Lynges jorder mellem to anelige mosedrag, hvoraf det største har navnet Ulvemosen (Ulfer vel Wulfs mose). Navnet er ikke anført på kortet fra 1788, men mindelser om det har man i Olemoese Vrætter og Olemoes eng. På stedet, hvor vejen er kommet ud af skoven, ser man stednavnet Over Veiene, som hermed har sin forklaring. Efter at have fulgt sydsiden af »Schraabirge«, Skråbjerg, har så Hærvejen krydset engdraget, sandsynligvis på det sted, der hedder Ellevad. På kortet 1788 er hærvejen tværs over Lynges jorder ikke anført, og det må formodes, at den er ophørt med at eksistere. Måske har der trods alt været et stykke af den tilbage. På kortet ser man nemlig et stykke vej syd om Skråbjerg, der går over vadestedet og videre vestpå, og er anført som vej til Slagelse.

Lyngby har et stort jordtilliggende, og havde i 1586 samme afgrænsning som i dag. Hvornår bymarken havde vokset sig så stor, at der ikke mere var plads for et overdrev, kan man selvfølgelig ikke sige noget om, men på et kort fra 1788 kan man se, at Lyngby og dens langt mindre naboby Topshøj har fælles overdrev, beliggende i det sydligste hjørne

af Topshøjs jorder. Måske har det været således langt tilbage i tiden, for i 1791 får man den oplysning, at de to byer har haft fællesdrift, hvilket kan stå i forbindelse med, at begge byer fra den tidligste middelalder havde samme ejer, Sorø-klostret.

I Sorø-klostrets jordebog står anført, at Lynge i 1586 består af 21 gårde. I præsteindberetningen 1651 anfører præsten i indledningen, at han hermed giver oplysninger om hele, halve gårde og boel. Derefter følger så en navneliste, der omfatter 21 helgårde. Af listen fremgår, at de 17 gårde har hver en beboer, at 3 har 2 beboere, og at 1 har en enkelt beboer, men med den tilføjelse + $\frac{1}{2}$ ødegård. Hvad præsten mener med boel er ikke præciseret, måske antal beboere. I præsteindberetningen af 1657 er oplysningerne også sparsomme. Det bliver bekræftet, at byen omfatter 21 helgårde, og det bliver underbygget ved, at 20 af gårdene yder samme årlige landgilde på 3 pund korn. Afvigende er den 21. gård, der yder 4 pund. Landgildet var fra gammel tid ansat til den årlige udsæd i de to dyrkede vange. Det var dog ikke ualmindeligt, at ejeren af jorden i dårlige tider for landbruget nedsatte denne ydelse. I Roskildebispens jordebog 1370 er bekræftet, at udsæden i en ørtugsager er $\frac{1}{2}$ pund korn. det vil sige, at den for en helgård (1 bol) i de to vange bliver 16 gange $\frac{1}{2}$ pund = 8 pund korn, for en halvgård ($\frac{1}{2}$ bol) - 4 pund. denne landgildeydelse ser man flere gange bekræftet. Til sammenligning med disse oplysninger kan der ikke være tvivl om, at ydelsen i Lynge 1657 har været nedsat til under det halve af normalen.

Når man ser resultatet af matrikuleringen af 1664 forstår man myndighedernes utilfredshed, der som bekendt medførte en ny matrikulering. Lynge er i 1664 på 21 gårde og 7 huse. I forbindelse med navnelisten over gårdenes beboere er anført hartkornsberegningen for hver gård. Samtlige gårde på to undtagelser nær er ansat til det samme i beregnet hartkorn. Har det bare været en let løsning, da man vidste, at alle gårdene var helgårde? Da man af matriklen 1688 kan se, hvem der i 1664 har beboet de forskellige gårde, er der også her mulighed for en kontrol af 1664-matriklens troværdighed. Navnene er der, men fordelingen på gårdene er præget af flere sjuskefejl. Som eksempel skal anføres, at bonden i gård 17 er anbragt i gård 7, at bønderne i gårdene 3 og 13 er byttet om. Det er så et spørgsmål, hvor megen værdi man skal tillægge oplysningerne om, at den samlede vurdering af byen er ansat til 165,1 tdl. og det dyrkede areal er på 751,4 tdl.

I matriklen af 1688 er gårdantallet 22, men her er medregnet præste-

gården. Fra 1697 foreligger en oplysning om, at byen er på 21 gårde og 5 huse. 2 af gårdene er øde, men har lidt bygninger. På 6 af gårdene bor der 2 bønder, 2 af husene har tre længer og betydelig besætning og driver hver $\frac{1}{2}$ ødegårds jord.

Vi kan konkludere, at antallet af gårde har været stationær fra 1586-1697. Der har været 21 gårde af en helgårds størrelse. Det vil sige, at byen i 1586 har været fuldt udbygget med det antal gårde, som den kunne rumme, og bymarken må have fået en størrelse, så det passede til disse helgårdes samlede behov for jord. Når det gang på gang betones, at det er helgårde, altså 21 gårde med nogenlunde samme jordtilliggende, så tyder det på, at der på et eller andet tidspunkt, som ligger før 1586, har fundet en legalisering sted, en nyfordeling af bymarkens jord, så alle gårde blev af samme størrelse. Når det i præsteindberetningen af 1657 står anført, at de 20 af gårdene betaler samme landgildeydelse og kun en enkelt lidt mere, kan det tydes i samme retning.

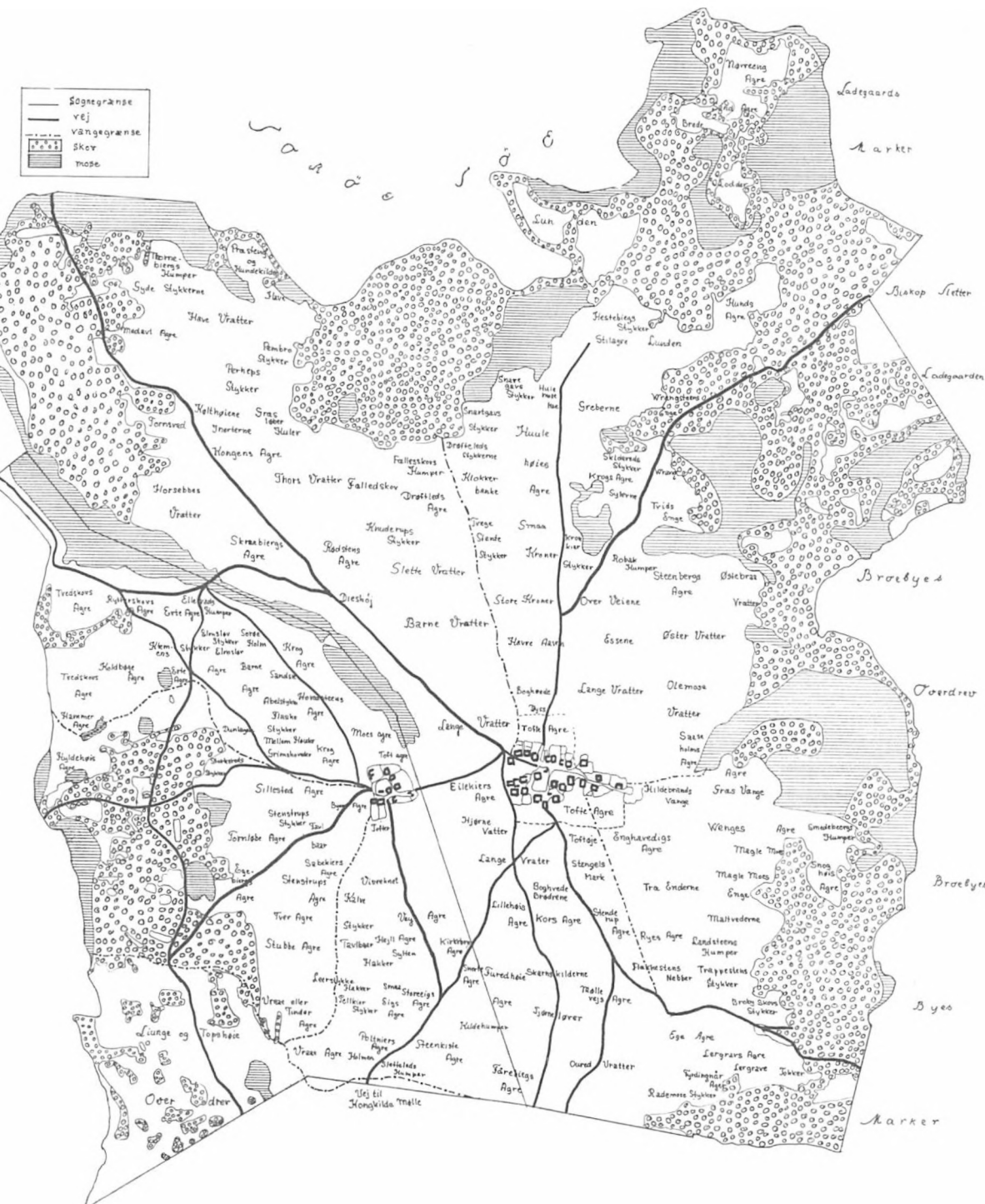
En forudsætning for at kunne få det fulde udbytte af matrikuleringsoplysningerne fra 1688 er, at der foreligger et kort med oplysninger, der både omfatter navne på de forskellige agre i bymarken og et bykort, der viser antal og fordeling af gårde, før en udskiftning har fundet sted. Da der ikke i forbindelse med matrikuleringen i 1688 foreligger et sådant kortmateriale, må man paradoksalt nok prøve, om det foreligger i forbindelse med udskiftningen hundrede år senere. Det er et held, at dette er tilfældet med Lyng. Et kort, hvorpå er anført, at det er en kopi fra 1788, er vor redning. Det viser de første faser af udskiftningen af Lyng jorder, som blev påbegyndt i 1788. Fjerner man det, der er påført i 1805, det er de anførte navne på de personer, som ejede gårdene i dette år, matr. numrene, oplysningerne om de udskiftede arealer i □ alen, samt det indføjede bykort, der er et billede af byen efter udskiftningen har fundet sted, og flyttes så det gamle bykort, der er anbragt forinden på kortet op på dets rette plads, så har vi nu kortet, som det har set ud, da første fase af udskiftningen var foretaget i 1788. Fra denne fase er følgende at fjerne: selve udskiftningsmønsteret, udskiftningsnumrene på gårdene og angivelsen af de udskiftede arealer anført i tdl., og fra det gamle bykort de små markeringer, der angiver de gårde, som skulle fjernes og flyttes ud på markerne. Der er enkelte ting endnu, som også må fjernes. Det er den indtegnede vejføring for den nuværende landevej fra Sorø mod Skælskør og den afstukne linjeføring for jernbanen, for kortet har også været i brug i 1856 i forbindelse med disse projekter. Til-

bage er så et kort, der viser situationen før udskiftningen med righoldige detaljer, gamle veje, marknavne og et bybillede af landsbyen, som den må have set ud i 1688. (Se kortskitsen, fig. A).

Inden det tages i brug i forbindelse med matriklen af 1688 bør der tages stilling til de i 1788 anførte udskiftningsnumre. Der er en nummerering, valgt som grundlag for det første trin i en udskiftningsproces. Men det udelukker ikke den mulighed, at de har en ældre oprindelse end 1788. Der kan foreligge den mulighed, at man simpelt hen har valgt at bruge de gamle oprindelige numre på gårdene inde i byen som udskiftningsnumre i den første fase af udskiftningen. Hvis denne praksis er anvendt i Lyngge, så må det formodes, at den også har fundet anvendelse i andre byer. Af Axel Steenbergs detaljerede undersøgelse af Heininge by fremgår, at der af kortmateriale har foreligget to rytterkort, begge med numre anført på byens gårde. Det ene af dem er benyttet i forbindelse med første fase af udskiftningen. Her er også gårdnumrene anvendt som udskiftningsnumre.

For Lynges vedkommende er vi desværre ikke i besiddelse af et bykort med de gamle numre anført på gårdene, men der foreligger en mulighed for at påføre gårdene disse numre med ret stor sandsynlighed for, at hver gård får sit rette nummer. Det er et forsøg værd.

For de 7 gårde, som forbliver i byen efter udskiftningen, er der ingen problemer. For disse gårde er på det yngre kort af byen anført matr. nr., og ved at ombytte dem med udskiftningsnumrene får vi gårdene placeret i en rækkefølge fra 1-7, og ser vi på deres placering i det gamle bybillede, angiver de en rotation, der starter sydøst for præstegården, går i en cirkel byen rundt mod urets gang og slutter midt i byen overfor kirken. For de gårde, som er udpeget til nedrivning og udflytning, er det straks noget vanskeligere at give dem det rette gårdnummer. men vi kan finde støtte i den anførte rotation og placeringen af disse gårdes jorder i forhold til hinanden ude i bymarken. Gårdene, som i rotationen får nr. 8 og 9 i byens nordvestlige hjørne, har jorder ved siden af hinanden nordvest for byen. Klumpen af gårdene 10-15 i den vestlige ende af byen har alle fået jord nord for byen, og deres jorder fordeler sig fra vest-øst i rækkefølge, som gårdene inde i byen. Gårdene 16 og 17, som ligger ved siden af hinanden syd i byen har sideordnet fået jorder syd for byen. Der er altså et system i udskiftningsplanen, der tydeligt er inspireret af gårdenes beliggenhed i forhold til hinanden i byen, og det understøtter formodningen om, at den anførte nummerering af gårdene er rigtig. Men

A

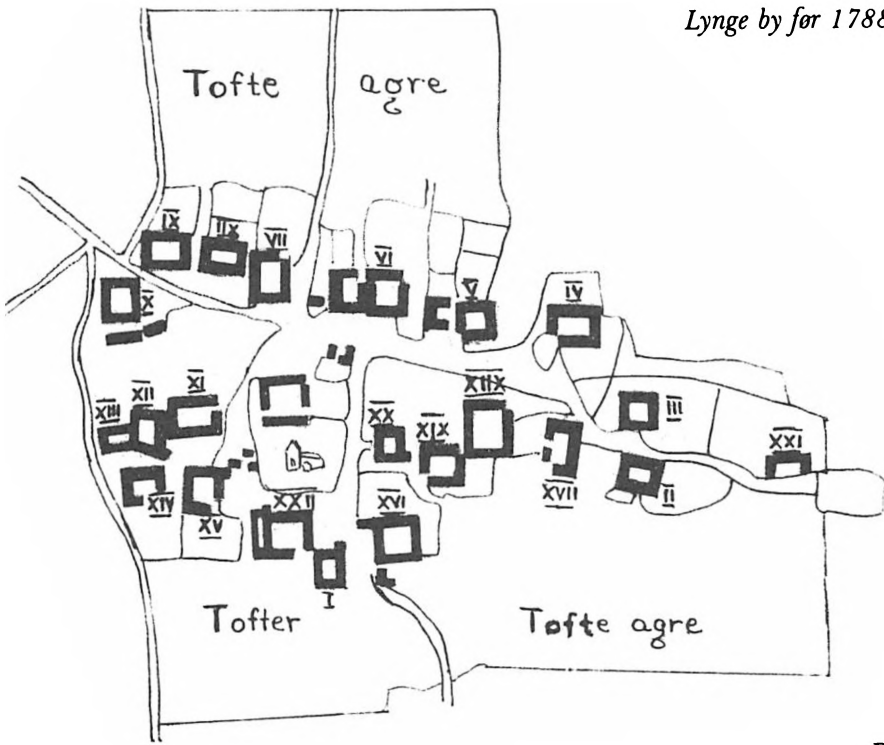
der er endnu fire gårde af byens 21 gårde. De bliver revet ned ved udskiftningen i lighed med de 10 gårde, der skulle udflyttes. På det gamle bybillede ser man tre ligge midt i byen. De danner afslutningen på rotationen og det vil være rimeligt at give dem numrene 18, 19 og 20. Men hvor finder man så gård 21? Helt ude mod øst i byen har ligget en gård, ret isoleret, den eneste som er angivet ved navn, Toftegården. det kan være gård 21. Præstegården har haft nr. 22. Resultatet af undersøgelsen har gjort det sandsynligt, at man har anvendt samme praksis som i Heininge. (Se kortskitse fig. B).

Lynges er et eksempel på en gårdnummerering, der giver en rotation mod uret. I Heininge har vi et eksempel på en gårdnummerering med en rotation med uret. Det virker noget inkonsekvent, men det lader sig forklare, fordi man har fulgt den regel, at den gård, der lå nærmest kirken og sydøst for denne skulle have nr. 1. Hvis kirken så lå i østenden af byen og gården dermed lå vest for denne, som det er tilfældet i Heininge, blev rotationen syd-vest-nord med uret. Lå kirken i vestenden af byen med gårdene øst for denne, som tilfældet er i Lynges, gav det en rotation mod uret.

Lynges sogn er et af de store sogne, og har i 1688 samme grænser til naboerne som i dag. Opmålingen af dets jorder blev foretaget i 1682 og var et stort og krævende arbejde. Lynges by, langt den største i sognet, var på 22 gårde og havde længe været fuldt udbygget med dette gårdantal.

Ud fra det navnestof, som markbogen gør os bekendt med, kan der foretages en sammenligning med kortet fra 1788, der bekræfter, at bymarken har omfattet alt, hvad der har været at dyrke af byens jorder. Det forklarer, at byen ikke har haft overdrev indenfor egne grænser, men et overdrev fælles med naboen Topshøj og på dens jorder. Markbogen er et digert værk, og det har som anført sin forklaring. Som enhver anden landsby på den tid har bymarken omfattet et stort antal dyrkede felter, og hvert felt været opdelt i et antal agre, der alt efter jordstykkets størrelse har omfattet fra 3-50 agre. For Lynges vedkommende drejer det sig om mellem 150-200 større og mindre dyrkede stykker. Markbogen, som omfatter den totale opmåling af Lynges sogn, er opdelt efter byer og et par større enkeltgårde. For hver by har man systematisk opmålt en vang færdig, før man er gået til den næste, og det er jo praktisk, når man er interesseret i på et kort at afmærke vangene og deres omfang. For hver af de foretagne opmålinger står anført navn på jordstykket, antal af agre det omfatter, dets betegnelse som en ås, en humpe, et stykke, alt efter

B

størrelsen. Hver ager er målt for sig, og der står anført størrelsen af den i □ alen samt navnet på den bonde, der var ejer af ageren.

Lynge bys jorder har været opdelt i 4 vange, nordøst for byen Kronemarken eller Kronevangen, mod nordvest Horsebøgevangen, syd for byen Møllevangen og Broby skovs vang. Men der er tilføjet en oplysning om, at Broby skovs vang er en del af Møllevangen. Ved at benytte kortet fra 1788 med anførte marknavne i forbindelse med markbogens navnestof, er det muligt helt nøjagtigt at finde afgrænsningen af de tre vange, og ser man nøjere til på kortet, kan man se forløbet af de gærder, som har adskilt dem. Byen har altså haft tre vange, og det bliver i markbogen bekræftet, at man har haft trevangsbrug, fordi Kronevangen i 1682 bliver anført som Rugmarken og Horsebøgevangen som Bygmarken. Møllevangen syd for byen har så dette år ligget brak som fælled. Fra et udskiftningsdokument fra 1791 er der supplerende viden om, at der har været dyrkningsfællesskab med den lille naboby Topshøj.

Hvor mange åse, altså større opdyrkninger fra 12-50 agre, der har været i hver vang, er vanskeligt at angive helt nøjagtigt, men det bliver ca.

20. Dertil kommer så alle de mindre stykker af opdyrket jord, der går under betegnelserne humpe, stykker. For de store regulære åse, der ligger på et agerantal fra ca. 25-32, har det været en regel, at hver gård i byen havde i det mindste 1 ager.

Der foreligger to ganske ens matrikelsbøger fra Lyngesogn. Her har man så det endelige resultat af bymarkens opmåling. Ud for hver gårds nummer står navnet på den bonde, eller de bønder, som beboer den, samt ansættelsen i hartkorn, som man var nået til, Hartkornsansættelsen fra matriklen 1664 er også anført, samt beboerne af gårdene dette år. Også præsten, degnen og en skovfoged er ansat i hartkorn, de hørte jo også med i den totale hartkornsvurdering af Lyngesogn. (Se skema fig. 1).

Byen har haft fire toftagre, 2 mod nord, 2 mod syd, hvoraf den ene indgår i et større jordstykke, der går under navnet Toftøjer. Den

Matriklen 1688. Lyngesogn. Fig. 1.

Gård nr.	Navn på beboere 1688	Ejer tilforn	Hartkornsværdi	
			1664	1688
1	Olluf Lauridsen og Jens Brun	Niels Bertelsen	11-5-1-0	7-7-1-2
2	Jørgen Andersen		9-3-1-0	7-7-1-1
3	Niels Nielsøn		9-3-3-0	9-1-1-0
4	Morten Jensen Due	Jeppe Nielsen	9-3-3-0	6-6-0-0
5	Jens Laursen		9-3-3-0	7-0-3-1
6	Jeppe Nielsøn Krag	A. Rasmussen	9-3-3-0	7-4-0-1
7	Jens Nielsøn Bruun, den gamle		9-3-3-0	6-6-2-2
8	Hans Hansen	Hans Clausen	9-3-3-0	6-7-2-1
9	Peder Mogensen	Laurs Gammer	9-3-1-0	6-7-2-0
10	Christen Hansen og Søfren Jensen Berg	Jens Berg	9-3-3-0	7-5-2-0
11	Rasmus Jensøn Skofrider	Madt Mortensen	9-3-3-0	6-2-3-2
12	Laurs Christoffersen og Christen Mortensen	Laurs Mortensen	9-3-3-0	7-0-1-1
13	Morten Christoffersen	Niels Ollufsen	9-3-3-0	7-4-2-1
14	Hans Christoffersen og Tobias Andersen	Hans Dinnesen	9-3-3-0	6-3-2-0
15	Claus Jensen	Jens Ollufsen	9-3-3-0	7-3-3-1
16	Jep. Clausen	Søfren Søfrensen	9-3-3-0	8-1-2-2
17	Hans Jensen	Rasm.Skomager	9-3-3-0	7-3-1-1
18	Niels Jensen og Hans Rasmussen	Christ.Hansen	9-3-3-0	6-7-0-2
19	Knud Nielsen og Erik Jensen	H.Christoffersen	9-3-3-0	7-6-2-2
20	Niels Henningsen og Søfren Rasmussen	Hans Nielsen	9-3-3-0	7-6-2-2
21	Anders Hansen Skomager		13-4-2-0	8-7-3-1
22	Andreas Skiøller, præstegården			7-7-3-1
	Degnen Hans Jacobsen			1-3-3-2
	Skovfoged			2-7-1-1

nordlige toftager, som er mest regelmæssig af form, er på 26 agre, og ved at overføre gårdnumrene ud for personnavnene, afslører det sig, at samtlige gårde fra 1-21 samt præsten er repræsenteret. To navne, Rasmus Sørensen og Tobias Andersen er ukendte i matrikelfortegnelsen. I beskrivelse af Ellebjergs åsen har skriveren anført tallet 14 ud for Tobias Andersen, så dermed skulle han være placeret. Der har altså været to beboere i gård 14, og det forklarer også, hvorfor de har fået agre ved siden af hinanden i toftageren. I Modelbogen bliver det også bekræftet, at Tobias Andersen er part i gård 14. For gård 21 er forholdene vanskeligere at udrede. Den står anført som nedbrændt og øde, og det kan være grunden til, at den ikke er anført blandt tofteagrene ved sin ejer Andreas Hansen Skomager. Sandsynligvis har Rasmus Sørensen overtaget jorden, for i fortegnelse over matrikuleringen af engarealer er han noteret for gård 21. Dermed er som anført samtlige byens gårde repræsenteret i toftageren.

Det totale areal på toftageren er 78.751 □ alen, og dette tal delt med 26 giver en normalstørrelse på 3.029 □ alen. Ser man så på fordelingen af agrene efter størrelse pr. gård, viser det sig, at 17 gårde placerer sig nær på dette gennemsnit. Det er gårdene 1, 2, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22 med henholdsvis 2.945 □ alen, 3.179 □ alen, 3.050 □ alen, 3.666 □ alen, 3.742 □ alen, 3.000 □ alen, 2.900 □ alen, 3.200 □ alen, 3.150 □ alen, 3.797 □ alen, 3.204 □ alen, 3.500 □ alen, 2.800 □ alen, 2.958 □ alen, 3.000 □ alen, 2.950 □ alen, 3.882 □ alen. Gård 6, der er dobbeltgård har fået tildelt 3 gange normalstørrelsen, ialt 9.799 □ alen. Gårdene 3 og 5 har henholdsvis 4.498 og 4.375 □ alen, 1½ gange den størrelse. Gård 14 og Tobias Andersen henholdsvis 1.479 og 1.725 □ alen, altså ½ størrelse. Endvidere gård 4 med 1.900 □ alen. Måske angiver denne normalstørrelse på 3.029 □ alen den ca. størrelse, som en helgård havde krav på, og det halve af den, det en halvgård kunne tilkomme i denne toftager.

Præsteindberetningen fra 1651 har som tidligere anført den oplysning, at byen havde 21 helgårde+præstegården, deraf 4 med beboelse af 2 personer, altså samhørende halvgårde. Men antallet af helgårde har ikke ændret sig i 1688, og der har også eksisteret bøndergårde, der hver er at opfatte som 2 samhørende halvgårde, hvis man kan stole på toftagerens udsagn. Gård 14 med to beboere og med agre af ½ størrelse ved siden af hinanden i toftageren må være 2 samhørende halvgårde. De to beboere af gård 1 har også fået hver sin ager af ½ størrelse, så her må

også være tale om to halvgårde. Gård 4 med kun én beboer har fået ager af halvgårds størrelse. Er den anden halvdel øde? Det er også påfaldende, at gård 9 optræder med to agre på ca. $\frac{1}{2}$ størrelse ved siden af hinanden. I Barne Vratte ås er tilføjet i forbindelse med gård 9, øde. Måske er den også at opfatte som 2 halvgårde, den ene øde. Hvis man beregner en gennemsnitsværdi for ageren på grundlag af de 17 helgårde, bliver den på 3.450 □ alen, og differerer kun lidt fra den anførte normalstørrelse på 3.029 □ alen.

Med samtlige byens gårde repræsenteret ved en ager i Toften her, uanset beliggenheden i byen, er man kommet langt fra det oprindelige, at en gård havde sin toftager i direkte forlængelse af sin hustofte. Det man ser, er en bekræftelse på, at toftageren, sikkert forlængst, er blevet regnet for en almindelig ås i bymarken, hvor en bonde havde ret til en ager. Men samtidig må man konstatere, at netop denne toftager må have indtaget en særstilling, hvor man både ved fordelingen af gårdene efter agerstørrelse, og, som vi vil se i det følgende, også agerrækkefølgen efter gårdnummer, har søgt at gøre den til norm for den rette fordeling i åsene ude i bymarken.

Tager man så denne fordeling af agre op til en vurdering, så virker den med toftageren som eneste kilde, ganske forvirrende. Man har i hvert fald ikke fået sin ager efter gårdenes placering i byen. Hvis man så inddrager et tilfældigt antal åse i bymarken med et agerantal fra 26-32 i undersøgelsen, så bliver der mening i toftagerens fordeling. (Skema fig.2). Man kan nu konstatere, at 4 gårdgrupper 10-11-7, 13-12-20-18, 16-15, 19-3-5, forekommer både i toftageren og åsene. Endvidere ser man ofte gårdene 2-9-4 som gruppe. Det må altså have været en respekteret regel, at gårdene i hver af disse grupper havde ret til at få agre ved siden af hinanden. Det er så et spørgsmål, om denne tydelige og gentagne gruppering af en del af gårdene i byen er udtryk for bolskifte. Hver af grupperne kan jo også opfattes som renbrødre (ren = ager), der havde tradition for samarbejde, og derfor fik respekteret deres krav på at få agre ved siden af hinanden. En anden regel ser man også demonstreret i åsene. Man skiftede i åsene mellem at give den ene partner af to halvgårde den fulde ager, svarende til en helgård.

Foruden den nordvestlige toftager, som har været stor nok til at rumme samtlige gårde i byen, og derfor er blevet analyseret nøje, er der mod nordøst en langt mindre toft. Her har kun været jord til at 8 af gårdene kunne få en ager. En toftager, også af ringe omfang, ligger mod

sydvest. Den er interessant, fordi den omfatter 8 agre, som er tildelt byens gårde i dens vestlige del. Gårdgruppen 13-12-20-18 har fået agre ved siden af hinanden. På kortet ser man også sydøst for byen et ret stort

Agerfordelingen i 9 åse, fordelt over tre vange. Lynge by. Fig. 2.

A=ager-nr. G=gård-nr.

Kronevangen				Horsebøgevangen				Møllevangen				Skovvangen					
Tofteagre		Lange Vratter		Havreåsen		L. Krone ås		Humle-højs ås		Boghvede ås		Lange Vratter		Tofteagre		Wengels agre	
A	G	A	G	A	G	A	G	A	G	A	G	A	G	A	G	A	G
1	1	1	9	1	6	1	1	1	9	1	4	1	2	1	9	1	2
2	1	2	9	2	17	2	1	2	9	2	2	2	14	2	8	2	9
3	2	3	8	3	15	3	1	3	4	3	2	3	8	3	14	3	4
4	9	4	14	4	16	4	1	4	4	4	21	4	9	4	22	4	16
5	9	5	22	5	21	5	18	5	2	5	1	5	18	5	13	5	15
6	4	6	10	6	7	6	20	6	21	6	1	6	20	6	12	6	17
7	10	7	11	7	11	7	12	7	21	7	5	7	12	7	20	7	6
8	11	8	7	8	10	8	13	8	1	8	3	8	13	8	18	8	10
9	7	9	21	9	18	9	21	9	7	9	19	9	4			9	11
10	21	10	21	10	20	10	7	10	11	10	7	10	9			10	7
11	13	11	1	11	12	11	11	11	10	11	11	11	2			11	21
12	12	12	2	12	13	12	10	12	18	12	10	12	1			12	1
13	20	13	4	13	22	13	5	13	20	13	18	13	1			13	2
14	18	14	1	14	14	14	3	14	12	14	20	14	5			14	9
15	17	15	5	15	8	15	19	15	13	15	12	15	3			15	4
16	14	16	5	16	4	16	14	16	13	16	13	16	19			16	8
17	14	17	19	17	9	17	22	17	6	17	22	17	19			17	19
18	22	18	3	18	2	18	14	18	17	18	14	18	6			18	3
19	16	19	3	19	1	19	17	19	15	19	19	19	17			19	5
20	15	20	13	20	1	20	4	20	16	20	9	20	15			20	9
21	8	21	12	21	5	21	4	21	22	21	6	21	16			21	8
22	6	22	20	22	3	22	6	22	22	22	17	22	21			22	14
23	6	23	18	23	19	23	17	23	14	23	15	23	7			23	22
24	19	24	16			24	15	24	17	24	16	24	11			24	10
25	3	25	15			25	16	25	17	25	21	25	10			25	11
26	5	26	17			26	9	26	5							26	7
		27	6			27	2	27	3							27	21
								28	19							28	13
								29						29		29	12
								30	deg-							30	20
								31	nen							31	18
								32								32	16
																33	15
																34	17
																35	6

areal med betegnelsen Tofte agre og i forbindelse med det nogle jordstykker under betegnelsen Toftøjer. I markbogen er det hele slået sammen under navnet Toftøjerne, der omfatter 50 agre af meget vekslende størrelse. De fire renbrødregrupper findes blandt de første 24 agre, men derefter ophører enhver plan i fordelingen. Her er ingen oplysninger at hente. Fordelingen ligner enhver anden ås i bymarken.

Undersøgelsen af markbog og modelbog har rejst et par spørgsmål vedrørende byens gårdnummerering og fordelingen af gårdene indenfor de fire påviste renbrødreskaber, som måske kan få en sandsynlig besvarelse, hvis de to ting vurderes i sammenhæng. Ser man på gårdnummereringen, så er den nået byen rundt med gårdnumrene 1-15 (A). Gårdene 16-20 er beliggende mod syd og inde i bymidten, og virker som en tilføjet forlængelse af rotationen. (B) Dette lader sig forklare ved, at byens oprindelige gårdantal kan have været 15, og der ved en bestemt lejlighed er opstået en mulighed for en forøgelse til 20 gårde. Sætter man så dette i forbindelse med de fire renbrødreskaber, så vil man lægge mærke til, at gruppen 10-11-7 er beliggende i A nær hinanden i byens vestlige ende. Gruppen 12-13-20-18 omfatter 2 gårde fra A og 2 fra B. Gruppen 19-3-5, to fra A og 1 fra B. Gruppen 15-16 har ofte gård 17 som nabo i åsene og omfatter 1 fra A og 2 fra B.

I 1586 ved klostrets nedlæggelse véd man, at Lynge omfatter 21 gårde. Et hundrede år før bliver den af Absalon oprettede grangier, avlsgård nedlagt, og dens jordtilliggende bliver udstykket i bondebrug. Man kunne så tænke sig, at dens nedlæggelse har skabt muligheden for oprettelsen af gårdbrugene med nr. 16-20, og at renbrødreskaberne er opstået ved samme lejlighed, fordi det har været gårdmandssønner fra de eksisterende 15 gårde, der har fået en chance for egne brug.

Hvor stort et jordtilliggende denne grangier har haft og dens beliggenhed i byen er ubekendt. Men i markbogen 1688 har byen fire vange, Kronevangen og Horsebøgevangen nord for byen, Møllevangen og Skovvangen syd for den, selv om man har haft trevangsbrug. De fire vange er opmålt hver for sig, men med et notat om, at Skovvangen er en del af Møllevangen. Men har det altid været således? Skovvangen ligger sydøst for byen, netop ud for gårdgruppen B med gårdene 16-20. Det ville have været et passende samlet område for den omtalte grangier.

Liungs byes lov

Det har været en nødvendig forudsætning for et landsbysamfunds eksistens, at man har haft et sæt regler for, hvorledes et samarbejde under dyrkningsfællesskabet skulle fungere og lov og orden opretholdes i det minisamfund, en landsbys beboere udgjorde. Disse vedtægter må have haft en oprindelse langt tilbage i tiden, og forsamlingen af byens bønder har i århundreder bygget på gammel sædvane, når der skulle træffes afgørelser af fælles interesse ud fra regler, som mundtligt var gået i arv gennem slægtled. Nye er kommet til stykkevis, når forhold har skabt et behov for det. Indførelsen af tvangsbruget med stærkt øgede krav til dyrkningsfællesskab har sikkert fået antallet af regler til at vokse ganske betydeligt. Men dermed er ikke givet, at det har skabt et ønske om at få nedfældet reglerne skriftligt i en bylov, da det forudsatte, at der i landsbyen fandtes personer, som kunne læse.

Det er desværre kun ganske få byvedtægter, der er bevaret i forhold til antallet af landsbyer, så eksistensen af Lynge bys vedtægter i deres yngste udformning må betegnes som en heldig undtagelse fra reglen.

På et bystævne en dag i 1670 tager bymændene, landsbyens bønder, den beslutning at henvende sig til deres husbonde, den hæderlige og højlærde mand Niels Hansen Overberg, forstander for den kgl. frie skole i Sorø og bede ham forny byloven. De er os velkendt og er i gårdnummerrækkefølge, Niels Bertelsen, Jørgen Andersen, Niels Nielsen, Jeppe Nielsen, Jens Lauersen, Anders Rasmussen, den gamle, Jens Nielsen Brun, Hans Clausen, Lausr Gammer, Jens Berg, Mads Mortensen, Laurs Mortensen, Niels Ollufsen, Hans Dinnesen, Jens Ollufsen, Søfren Søfrensen, Rasmus Skomager, Christoffer Hansen, Hans Christoffersen, Hans Nielsen og Anders Hansen. Men hvem af dem, der dette år var oldermann, ja dette burde man kunne spørge dem om. En deputation med oldermannen i spidsen drager så til købstaden med deres andragende. Det bliver godt modtaget, og den 28. november 1670 foreligger byloven stadfæstet, underskrevet og beseglet. Den hæderlige Overberg har dog følt sig tilskyndet til den tilføjelse, at han efter bymændenes instændige begæring har skrevet og godkendt byloven under betingelse af, at bøderne bliver beviseligt brugt til bymændenes gavn. Ser man så byloven igennem fra paragraf til paragraf, så er det en ganske pæn sum penge, der kan samles sammen på et år, hvis der er alt for mange kontrære og glemsomme bønder i byen.

Byloven placerer os i et minisamfund med de krav, som man stiller til

den af bymændene udpegede oldermænd, til den enkelte bonde i relation til den valgte leder og til almindelig fordragelig opførsel som borger i byen, samt alt det, som et fællesskab krævede for at kunne fungere tilfredsstillende.

Her er så byloven, som den forelå i 1670 med dens 66 paragraffer. For at afklare eventuelle vanskeligheder med sproget, er tilføjet en ordliste:

Lyngby, Alsted herred

Liungs byes lov

fornyed med forstanderens samtykke efter menige byes mæns begiering anno dei 1670 die 28. novembris.

1. Om oldermændene: Når oldermændene tuder på gaden og skal forsamle bymændene, hvorefter da icke møder eller hans visse bud, gifve til byen tolv skilling.

2. Item forsømmer oldermændene dem at opskrive, men ser igjennem fingre med dem, give for hver, hand forsømmer, tolv skilling.

3. Item giver nogen oldermændene skiendsord, bander eller truer hannem, når hand taler om byens handel, bøde tre mark danske.

4. Men slår nogen oldermændene, når hand taler om byens gavn, gifve tolv rixdaler til byen och siden bøde som for anden ugierning.

5. Når oldermændene begiær pant af bymændene, og nogen vegrer sig der udi og icke vil få pant fra sig, bøde tolv rixdaler.

6. Bliver nogen pant forpanted og icke vil løse det igien inden fiorten dage der efter, skal hand give til byen dobbelt så meget, som det står panted for.

7. Hvilken mand, der gjør oldermændene umyndig eller uliud, når hand taler på byens gavn og icke vil være lydige at følge, når hand tilsiges, skal bøde tre mark.

8. Lader oldermændene sig befinde udi nogle stycker icke at gjøre bymændene got regnskab for alt det, hand oppebærer, og hannem det lovlige kand på bevîsis, at det oppebæred haver, bøde da til hosbonden tre mark og til byen tolv rixdaler.

9. Men hvorefter, som findis skyldig imod nogen af disse love og icke vil være lydige at udlægge sin brøde, men svarer imod oldermændene, når hand skal oppebære hans brøde, skal give hosbonden tre mark og til byen tolv rixdaler.

10. Om rugvangs led. Rugvangsled skal være hengt og ferdige, og gierder gablugte til St. Mickels dag og fuldlukte til Valdermisse, eller forbrut trei mark for hver mands gierde, som er forsømed.

11. Om byvangs led og gierder. Disligeste skal også byvangs led være hengt og ferdiged til Valdermisse, og gierdernes gab lugte til samme tid og fuldlukte til pintsedag, eller forbrut trei mark for hver, som er forsømed, strax at udgive.

12. Om gjerdet at springe. Hvlike, som springer på mands gierde, vere sig mand, kvinde, svend eller pige, og det kand skiælige bevises, bøde til byen én skilling og giøre gierdede lige god.

13. Om uvant kvæg: Når oldermændene med byemændene have været ude med gierder, og de sige gierderne lovlige for vangen, og nogen mand haver uvant kvæg, og det bryder ind eller springer gierderne, hand skal bøde til byen halfanden mark.

14. Om svinegab: Hver svinegab skal gielde trei mark, når det icke strax luckes, efter at hand er advared.

15. Om giæs og svin: Hvilken mand, som icke driver sine giæs og svin af vangen, når der skal såis, og oldermændene udliuser det kvæg, som icke brugis til ploug eller harre, skal bøde strax tov rixdaler til byen.

16. For giæs, som flyer i vangen eller som flyder ofver søen, skal første gang givis for stycked en hvid, kommer de tredje gang, trei mark, men forsvar hand dem, give for håben til sammen én rixdaler.

17. Om tofteled. Skal hver mand holde sit tofteled færdigt og lovligt for vangen, eller bøde derfor trei mark.

18. Om springestender: Ingen skal holde ulovlige springestender, låger eller stier på nogen mands korn eller eng. Hvo det giør, bøde skaden og trei mark til byen.

19. Når kornet er såed: Om mand slæber over jord med plov eller harre, som er såed, eller drifver kvæg derover uskellig, bøde trei mark til byen.

20. Om tøger: Oldermændene skal hafve flittig indseende, om nogen fører onde tøger i vangen og strax udliuse dem, til de bliver forbedrit. Hvo derimod giør og icke er oldermændene lydige at føre sit tøger udi rette, bøde trei mark.

21. Om tøgerbæddet i vangen: Hver mand skal tögge på sit egit, og hvoe som findis at tögge på en andens uden hans minde, skal bøde trei mark til byen, uden det sker i engstub.

22. Og hvoe som setter sine hæste på nogen mands ager imellem trafverne, føren korned er afført, skal bøde trei mark til byen.

23. Heste, som slippes løs: Skal mand give for hest, som slipper løs, tov skilling; men hvoe som icke strax binder sin hest igien, når hand får det at vide, bøde efter fire mænds sigelse.

24. Om heste i hælde: Men om nogens heste tøgris i korn eller eng, bøde til dend, som skaden får, efter fire mænds sigelse og til byen for tov heste en half skippe byg.

25. Om øg: Hvilken mand, som trenger til at sette øg i vangen, som haver føl, da skal hand sette dem ud fra korn och eng, så at de gjør ingen mand skade, som kand vurderis, men gjør de skade, bøde trei mark til byen og skaden dend, som skade fik.

26. Heste over korned at føre: Hvo som fører sine heste ofver nogens korn, så det kand bevises, skal bøde trei mark til byen.

27. Om kvæg slipper i vang: Slipper kvæget udi vangen med uminde, og skaden findis icke vurdering, bøde en hvid for stycked efter gammel sædvåne, men husmænd og gårdmænd tov hvid.

28. Om kalve og andet kvæg at tögre: Hvo som setter kalve, kiør eller stude i tøger i vangen uden alle mænds samtycke, bøde trei mark, og slipper de løs, bøde derfor som for en hest.

29. Om stud: Ingen skal leie stude ind på vor felled, uden de hand pløier med, uden så er, at byemændene samtycker det med hannem. Hvo der imod gjør, bøde trei mark til byen.

30. Heste at slå i sløer: Hvo som slår sine heste i sløer, føren aufrid er opgifven, uden hver mand samtycke, bøde én rixdaler til byen.

31. Svin og giæs at slå i sløer: Hvo som slår sine svin og giæs udi vangen, føren aurid er opgived, og alle bymændene samtycker, skal bøde til byen én rixdaler.

32. Om vangeleder opladis: Om nogen fordrister sig at oplade vangeledet og lade kvæget udi aufret, førend oldermanden tilsiger, at det må opladis, skal bøde ald dend skade, som nogen af byemændene får på korn eller høe, og til byen tov rixdaler.

33. Om vangeledit icke tilluckes: Hvilken mand eller hans bud, der render eller går igiennem vangeledit, og hand icke lucker det efter sig, hand skal give til byen trei mark.

34. Kvæg at slippe på sæden: Hvoe som slipper sit kvæg på sæden, når korned er oprunden, og icke driver det ud på marcken på felleden, bøde halfanden mark.

35. Kvæg udi rugvangen om vinteren: Hvo som lader sine øg eller svin gå udi rugvangen om vinteren, og bliver advared af oldermænden, og icke strax tager dem af, skal bøde til byen én rixdaler.

36. Om husmand og gårdmand: Skal ingen husmænd, gårdmænd eller andre, som icke hafve markjord at så på, sette sine heste i vangen, førend aufrid er opgiven. Hvo det gjør, bøde trei mark så tit, det findes.

37. Om græsgang: Hver mand, som haver gadehus og icke ager og eng, den skal give til græsgang for hvert stort høfvid trei mark, for hver fem får trei mark og for svin efter fire mænds dom.

38. Græsgang skal udgifves til Valdermisse, eller de skal hafve det for uhiemfelt.

39. Husmænd og gårdmænd, som holder kiøer, skal gifve til foergield til tiuren fire skilling og for hver koe at springe fire skilling, at udgive lige med græsgang.

40. Og dersom nogen slår under sig og døl nogen koe, som haver løbet med tiuren, bøde til byen trei mark og så fyllist at betale.

41. Tiuren at indtage og udlade: Tiuren skal indtages allehelgensdag og holdes inde til Valborig dag, uden det er med byemændenis samtycke, at hand går lenger udi, under trei mark.

42. Hvo som bør at give græsgang og døl noget, hand skal give til byen sex mark og alligevel give fuld græsgang.

43. At pløie og sla ulovligen: Om nogen pløier eller slår af andens ager eller eng, skal til fire troe dannemænds indsettes, hvilke skal gjøre dennem imellem ret og skiel, og hvo som siden brøst findis hos, give sex mark til byen.

44. Men der som nogen af parterne veier sig der udi, da bruge sin tingit.

45. Såed koren at henpløie: Hvo som henpløier andens såde koren og haver dog urret mål, hand skal bøde til hosbonden trei mark og til byen tov rixdaler.

46. Vedtegt at holde: Hvoe som nedlegger nogen vedtegt, som optages af byemændene. bøde trei mark.

47. Kvæg at drive i folden: Hvo som driver Kvæg i folden og ei siger foldegjemmeren til, skal give halfanden mark til byen.

48. Om vangen e: Hver ottende dag skal tov af mændene her i byen gå ud med gierderne og se, om der er hul eller gab på. Hvilken som det forsømer, og det af oldermænden befindis, bøde hver gang tolv sk.

49. At huse onde folk: Om nogen haver gårfolk eller husfolk i byen, og menige byemend klager på dem og vil icke have dem i byen for deres skvalder og utærligheds skyld, og de dennem dog huser og holder, og bliver tilsagt enten af præsten eller byens oldermand at skille sig af med dem, og hand siden holder dem, bøde til byen tov rixdaler og til hosbonden, hvis hand hannem tilholder.

50. Husfolk skal betale, førend de flytte: Hvo som haver husfolk og bliver udi byen noget skyldig og vil icke udlegge, da skal dend betale, som dennem huser, og maae fri pantis derfor såsom for sin egen giel.

51. At have del i tiuren: Hvilken mand som kommer til byen og haver icke lod eller part i tiuren, da skal hand give, som sædvane er, 5 sk.

52. Om kiæltringer og sammenkiøbere: Skal ingen huse eller hiemme kieldringer eller sammenkiøbere uden én nat tilsammen. Hvem som gjør her imod, skal bøde tov rixdaler til byen og siden imod hosbonden, hvad hand icke vil have hannem i fordrag.

53. At hugge på en andens: Hvoe som findis eller kand på bevises at hugge på en andens udi nogen af vångene eller eller torn, skal bøde til hosbonden trei mark og til byen tov rixdaler.

54. Om byefolden. Skal vor byefold altid være færdig, eller bøde for gården sex mark. Men hvo, som bryder vor byefold og tager kvæg der ud uden oldermandens minde eller hans medbrødres, bøde til hosbonden trei mark og til byen tov rixdaler.

55. Om gilde. Når som lavgs øllet er indtaget, skal oldermanden udliuse af gildeshused knive, øxer eller ulovlige værir, hvilke mand kand gjøre nogen skade med. Hvoe der efter findis ulovlige værier hos, skal bøde til byen tov rixdaler.

56. Ufred i gildishus: Hvo som gjør ufred i gildishus, skal bøde skaden efter fire mænds sigelse, og til byen sex mark.

57. Uskikkelighed i gildishus: Hvo som bander, truer eller taler uhøvisk udi gildishus, bøde strax trei mark.

58. Om verten: Hvo som gjør den mand skade i hus eller gård, som gildet holdis udi, bøde skaden efter fire mænds sigelse og siden trei mark til byen.

59. Om støelsbrøder: Hvoe som gjør hannem forhindring, som udtapper øl i gildeshused eller selv tapper imod hans minde eller spilder øl for den, som bør at tappe, bøde sex mark til byen.

60. At læse og si unge: Når gilded er begynt, skal oldermanden

banke for og befale alle at bede og tacke Gud og siden siunge en smuk lovsang. Men forsømmer oldermanden det, skal hand bøde trei mark, så tit det skér.

61. Om giæster. Hvilken som indbiuder nogen gæst, skal være forpligt at sige oldermanden eller hans stoelsbroder til, førend hand sættis til sæde. Hvem det icke gjør, skal give tov skilling til lauged.

62. Regnskab for giæsterne: Oldermanden, eller hans stoelsbroder skal gjøre byen regnskab for giæsterne, hvem de have været, og hvem, som det forsømmer, skal de selv gjøre fyllist for og siden lide fire mænds dom for forseelse.

63. Om gildis drik at betale: Skal der gifvis for hver gæst eller fire mænds sigelse, og som der fordrickes øl til.

64. Om laugs øl: Hvem der bør have aflaugssøllet, og om hand er så fører, at hand kand gå til gildet, og hand icke da vil komme, da skal hand miste sit øl, og ingen gæst at bede for sig til gilde, uden hand er i sit lovlige forfald, at hand kand icke komme.

65. Gildis at søge: Skal ingen komme til gilde sterkere end selv tredie, og det skal være hans eien folk og sinde.

66. Om vanføre at age: Vanføre og krøblinge skal enhver følge af byen, som det tilfalder, som anden herskabs reise. Hvo det forsømmer, bøde til byen trei mark.

At denne forskrefne byeloug kunde holdis dismere uryggelig af menige mænd her udi Liung så og af vore efterkommere, da haver vi ombedet voris hosbonde, dend hæderlige og høilærde mand Niels Hansøn Overberg, forstander for den kgl. frie skoele på Sorøe, at hand denne Liungs byeloug ville samtycke, stadfeste, underskrive og besegle.

Denne Liung byeloug, som består af trisindstiuge og sex puncter på ti numererede blade skrefne, samtycker jeg underskrefne på skoelens veigne efter bymændenis instændig begiering, dog med sådan condition, at bøederne vorder til bymændenis gaufn bevisligen brugt.

Datum Sorøe 28. November 1670.

N. H. Overberg.

Efter »Thottske manuscripter 587. 8.« i Det store kgl. Bibliotek.

Det er formodentlig den originale bylov, som N. H. Overberg har fornyet og skrevet for bymændene og så samtidig underskrevet den. Dagen for fornyelsen og dagen for underskriften er nemlig én og den samme. Dog kan det også være en afskrift, der er taget kort efter bylovens udstedelse.

Ordliste til byloven

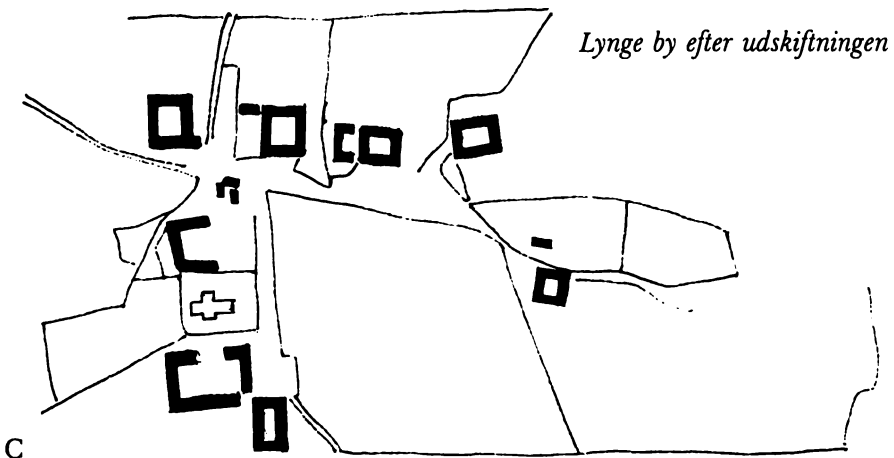
1) byemænd	landsbyens bønder.
3) byens handel	byens anliggender
6) pant forpantet	pantet for en pant
7) uliud	er ulydig
9) udlægge sin brøde	vedkende sig sin brøde
10) gierder gablugte til St. Michelsdag til Valdermisse	åbninger i gærdene lukket fra 29/9 fra 30/4
12) gierder at springe	påføre skader på gærderne
13) sige gierderne lovlige f. vangen	godkender at gærderne er i orden
14) svinegab	hul i gærdet forårsaget af svin
15) udliuser	fjerner
16) for håben tilsammen	for hele hoben
20) tøger onde tøger	tøjer dårligt tøjer
21) tögerebet uden det sker i engstub	tøjring med mindre det sker på en eng
22) traferne	traverne
23) fire mands sigelse	fire bymænds vurdering
24) heste i hælde	heste i tøjer
25) øg	hoppe
27) uminde	uheld
29) leie stude	føre stude
30) slå i slør aufrid	slippe løs ævret
32) lade kvæget udi aufrid	slippe kvæget ud på den afhøstede vang
34) felleden	den vang, som ikke er under dyrkning
37) gadehus	daglejerhus uden jord
38) udgifves	tildeles
40) slår under sig døl fyllist	benægter dølger fyldest
41) Allerhelgensdag Valborisdag	1/11 1/5
44) veier	vægrer
45) urette mål	fejl mål på ageren
47) foldegjemmeren	byhyrden
49) hvis hand hannem tilholder	det, som denne forlanger
52) sammenkiøbere	bissekræmmere
53) hugge på eller eller torn	hugge træ ellekrat eller tjørn
55) værir	vælge

Landsbyfællesskabets ophør, udskiftning og udflytning

Der var mange økonomiske interesser knyttet til hele den komplicerede sag om bondestandens frigørelse, at man måtte vælge at begynde med forslag til løsning af de opgaver, som vakte mindst modstand. Derfor nøjedes Landvæsenskommissionen af 1757 med et forslag om ophævelse af jordfællesskabet mellem landsbyer, der i fællesskab udnyttede marker og overdrev. Det var en sag, som måtte berøre Lyng og Topshøj. Det samme var tilfældet med de første forordninger fra Generallandvæsenkollegiet af 1768, der tog sigte på udskiftning af krongodset og de offentlige stiftelsers godser. Men det blev dog først 20 år senere, at man startede udskiftningen af byerne i Lyng sogn, år 1788.

Matriklen af 1688 var af myndighederne betegnet som uegnet, fordi den var behæftet med for mange fejl, så man måtte starte udskiftnings-sagen med en ny opmåling af landsbyernes jorder. På grundlag af denne blev så udarbejdet kortet fra 1788. Så kunne selve udskiftningen tage sin begyndelse. I udskiftningsprotokollen af 1791 står som indledning, at ud fra et foreløbigt skøn af markerne bør hver af Lyng bys 21 gårde kunne ansættes til 7 tdr. Hartkorn, 3 skp., 1 fdk., $\frac{2}{3}$ alb. i værdi for agerjorden og 1 tdr. Hartkorn og $1\frac{1}{2}$ alb. for skov, men det endelige resultat blev et helt andet.

Man valgte et udskiftningsmønster, som man også ser anvendt andre steder, stjerneudskiftning for de gårde, som skulle forblive i byen og blokudskiftning for dem, der skulle flyttes ud på marken. Her viste det sig, at der kun blev jord til 17 gårde, deraf 7 i byen (indlod) og 10 udflyttere (udlod). (Se kort fig. C). På hvert udskiftet område blev på kortet

anført et udskiftningsnummer, der er identisk med det gamle gårdnummer inde i byen, samt areal angivet i tdl. Der skulle så tages beslutning om, hvilke af byens gårde, som skulle nedrives og eventuelt udflyttes, og aftales betingelser med de 17 bønder, som enten kunne vælge at blive selvejere eller arvefæstere. Det har øjensynligt ikke skabt problemer med at udpege de 4 bønder, der ikke var jord til. En lå på hospitalet og døde inden sagen blev afklaret, 3 var kommet i så stor restance med betalingen af landgildet, at de indgik på en frivillig ordning om at fratræde. Desuden var deres gårde så brøstfældige, at de var tjenlige til nedrivning. Den endelige fordeling af jorden på de 17 parthavere kan vi se på skemaet fig. 3. Når det samlede mål i tdl. i visse tilfælde er afvigende fra de på kortet angivne skyldes det, at nogle gårde har fået tillagt en andel i græsvænget. Som afslutning på 1. fase af udskiftningen kom så samme år en opmåling af, hvor mange alen gærder, der skulle opsættes mellem de forskellige gårdes jorder. Samtidig blev præciseret,

Udskiftningen efter opmåling og opdeling i udskiftningsmønster. Fig. 3.

Gård nr.	1788	1791	Sogneprotokol for Lyngge			
	mål i tdl. på kort	mål i tdl. i prok. ager	engb.+ skov	græsv.	i alt	Hartkorn*) (gl.ansættelse) ny,virkl.bonet.
1	53 ² / ₁₄	53 ² / ₁₄		6 ² / ₁₄	59 ⁴ / ₁₄	6-7-0-2 ⁶ / ₁₇ 6-6-1-1½
2	66 ⁴ / ₁₄	43 ² / ₁₄	23 ⁵ / ₁₄	6 ² / ₁₄	72 ⁹ / ₁₄	6-7-0-2 ⁶ / ₁₇ 6-6-1-1
3	84 ³ / ₁₄	39 ¹⁰ / ₁₄	43 ¹³ / ₁₄	8 ⁸ / ₁₄	84 ³ / ₁₄	6-7-0-2 ⁶ / ₁₇ 6-6-1-1
4	53 ¹⁰ / ₁₄	45 ² / ₁₄	8 ⁸ / ₁₄	6 ² / ₁₄	59 ¹² / ₁₄	6-7-0-2 ⁶ / ₁₇ 6-6-1-2
5	46	42	4 ¹ / ₁₄	6 ² / ₁₄	52 ³ / ₁₄	6-7-0-2 ⁶ / ₁₇ 6-6-1-1¾
6	42 ¹⁰ / ₁₄	41 ⁶ / ₁₄	4 ¹ / ₁₄	6 ² / ₁₄	48 ¹² / ₁₄	6-7-0-2 ⁶ / ₁₇ 6-6-1-1
7	48 ⁵ / ₁₄	36	11 ¹ / ₁₄	6 ² / ₁₄	54 ⁷ / ₁₄	6-7-0-2 ⁶ / ₁₇ 6-6-1-1
8	105 ¹² / ₁₄	60 ¹⁰ / ₁₄	42 ¹⁰ / ₁₄	2 ⁶ / ₁₄	105 ¹² / ₁₄	5-6-2-2 ⁴ / ₆₈ 5-4-1-1½
9	83 ⁵ / ₁₄	66 ⁵ / ₁₄	15 ¹⁰ / ₁₄	1 ¹² / ₁₄	83 ⁵ / ₁₄	6-7-0-2 ⁶ / ₁₇ 6-6-1-1
10	65 ⁸ / ₁₄	55 ² / ₁₄	9 ¹ / ₁₄	1 ⁵ / ₁₄	65 ⁸ / ₁₄	6-7-0-2 ⁶ / ₁₇ 6-6-1-1
11	64 ⁸ / ₁₄	57 ⁶ / ₁₄	6 ⁸ / ₁₄	8 ⁸ / ₁₄	64 ⁸ / ₁₄	6-7-0-2 ⁶ / ₁₇ 6-6-1-1
12	68 ³ / ₁₄	47 ² / ₁₄	19 ⁴ / ₁₄	1 ⁴ / ₁₄	68 ³ / ₁₄	6-7-0-2 ⁶ / ₁₇ 6-6-1-2
13	66 ⁸ / ₁₄	49 ⁵ / ₁₄	15 ¹⁰ / ₁₄	1 ⁷ / ₁₄	66 ⁸ / ₁₄	6-7-0-2 ⁶ / ₁₇ 6-6-1-1
14	73 ⁴ / ₁₄	42 ⁹ / ₁₄	30 ¹ / ₁₄	8 ⁸ / ₁₄	73 ⁴ / ₁₄	6-7-0-2 ⁶ / ₁₇ 6-6-1-1
15	79 ⁵ / ₁₄	35 ¹⁰ / ₁₄	42 ⁹ / ₁₄		79 ⁵ / ₁₄	6-7-0-2 ⁶ / ₁₇ 6-6-1-1
16	59 ⁴ / ₁₄	47 ¹² / ₁₄	10 ¹⁰ / ₁₄	10 ¹⁰ / ₁₄	59 ⁴ / ₁₄	6-7-0-2 ⁶ / ₁₇ 6-6-1-1
17	66 ⁴ / ₁₄	47 ¹⁰ / ₁₄	16 ⁶ / ₁₄	1 ⁵ / ₁₄	66 ⁴ / ₁₄	6-7-0-2 ⁶ / ₁₇ 6-6-1-1

Ialt for Lyngge bys jorder.

*) 155 tdr. H., 5 skp., 5 fr., 2 alb. I geometrisk mål □ alen 29826960.

Efter virkelig bonetering efter classerne.

*) 135 tdr. H., 2 skp., 3 fr., ¼ alb. I geometrisk mål □ alen 9744570.

Skovene opgøres ialt til 860¹¹/₁₄ tdl.

at tømmeret fra de nedrevne gårde skulle anvendes ved opførelsen af de nye. Næste fase af udskiftningen, som er den afsluttende, indledes i 1805 med matrikuleringen. Matrikelsnumrene er som tidligere omtalt anført på 1788 kortet og udskiftningsnumrene streget ud. Mål i tdl. er også erstattet med mål i □ alen, og det gamle bykort udskiftet med et nyt. Endvidere er gårdejernes navne blevet påført. I en sogneprotokol for Lynge sogn fra 1821 ser vi det endelige resultat af udskiftning og matrikulering (se skema 3). Her er resultatet, som man nåede i 1791 og det endelige, en ansættelse i Hartkorn virkelig boniteret og summarisk efter classerne.

Summa for Lynge byes jorder bliver 155 tdr H., 5 skp., 5 fdk. og 2 alb., og jordens partielle indhold i geometriske mål (altså byens samlede areal) er 29826960 □ alen=2130 tdl., men derfra skal man så trække 860 tdl. skov og overdrev, så den dyrkbare jord bliver på 1270 tdl. Summa er virkelig boniteret og summarisk efter classerne på 9744570 □ alen=696 tdl., og dermed nyt matrikuleret Hartkorn 135 tdr. H., 2 skp. 3 fdk. og ¼ alb. Navnene på gårdejerne i denne sogneprotokol er identisk med de navne, der i 1805 er påført kortet fra 1788. Det må antages, at den er en afskrift af den originale udskiftningsprotokol. Her er også anført, at 9 bønder havde valgt at blive selvejere, og 8 arvefæstere efter kontrakt med skolen i Sorø. Arvefæstet gjorde i realiteten bonden til selvejer med visse begrænsende forbehold. Det er således indledningen til en senere fuldstændig ophævelse af fæsteforholdet. Men man skal dog helt frem til 1852, hvor der blev vedtaget en lov om fæstets overgang til selveje på universitetets og Sorø Akademis gods, og det sker under meget favorable betingelser for bønderne.

Dermed var alle bønder i Lynge blevet selvejere.

Men så var der også gået 700 år siden forfædre mange slægtled tilbage havde solgt friheden og var blevet fæstere.

Topshøj landsby

Den nære tilknytning mellem Lyngø og Topshøj, som kommer til udtryk ved at de to byer har dyrkningsfællesskab og et fælles overdrev, har sandsynligvis eksisteret gennem et langt tidsrum. Topshøj bør derfor også medtages i den foreliggende undersøgelse.

Topshøj må være anlagt ca. 100 år senere end Lyngø, måske af udflyttere fra denne. Afstanden mellem de to byer er kun ca. ¾ km. Den bliver første gang omtalt i 1248 under navnet Topshoue. I 1272 testamenterer fru Juliane, Tule Bosøns datter, sin gård i Topshøj på 2½ ørtug skyld (ca. 5 tdl.) til klostret i Soer. I 1310 kommer det i besiddelse af endnu en gård på 8 ørtug skyld, skænket af Othbernus Tholfsøn og hans hustru Helena. I 1417 ejer det stadig disse gårde og måske langt mere af landsbyen. Hvornår det kommer i besiddelse af hele byen ved man ikke.

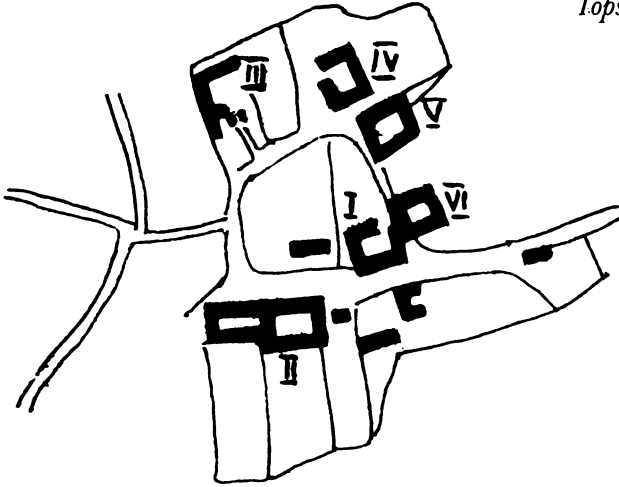
Antallet af gårde varierer en del. 1586 - 10 gårde, 1597 - 9 gårde, 1654 - 8 gårde, 1657 - 7 gårde, 2 er da helgårde, som i landgilde hver yder 2 pund og 5 skæpper korn, desuden kyllinger og smør, 8 halvgårde, som hver yder 3 pund og 3 skæpper korn, og en fjerdingsgård 3 pund korn. Matriklen 1664 anfører 9 gårde, et dyrket areal på 234,4 tdl. og en hartkornsansættelse på 44,69 td. H. I matriklen 1688 er gårdantallet 9, de 5 af gårdene med kun 1 beboer hver, de 4 med 2 hver. I 1697 er der stadig 9 gårde, og nu også 4 huse, en af gårdenes jorder drives af 2 husmænd, der har lejet jorden og holder besætning.

Udskiftningskortet fra 1788 er også for Topshøj en forudsætning for at skaffe oplysninger fra matrikel og markbog fra 1688. Her er også et kort af Topshøj by før udskiftningen med alle gårdene samlet i kreds om fortø. Der skulle ifølge matriklen 1688 være 9 gårde, men på kortet er kun indtegnet 7, og hvis en dobbeltgård regnes for 2, ialt 8 gårde. Ved udskiftningen forbliver kun 4 af gårdene i byen, men ud fra deres placering er det muligt at påvise en rotation med uret, der begyndte i dens østlige ende.

Bymarken var delt op i tre vange, nord for byen Horsebøgevangen, også benævnt Skråbiervangen, der i 1682 var bygvang, vest for byen Skovvangen, samme år rugvang, og mod syd Møllevangen, der lå hen i brak. Den sydvestlige part af byens jorder var det fælles overdrev for Lyngø og Topshøj.

Der er på kortet anført toftagre både nord og syd for byen af ringe størrelse. De omfatter ganske få agre. Det er ikke fra dem, men fra ager-

B

fordelingen i åsene, der kan hentes oplysninger i markbogen. Som skemaet fig. 4 over 8 tilfældigt valgte åse fordelt mellem de tre vange viser, har man fulgt en fordeling af agrene ud fra en bestemt plan. Først kommer en gruppe af gårde (a) indenfor nr. 1-5, derefter følger gårdgruppe 6-9, og det gentager sig flere gange, når agerantallet er stort. For gruppen a er at bemærke, at den forekommer i to varianter: 3-2-1-4 (a_1), 2-3-5-4 (a_2), til a_2 kan være tilføjet gård 1. Endvidere lader det sig konstatere, at i kombinationen a_1 forekommer den ene beboer af gård 2, i a_2 den anden beboer af denne tvillinggård, hvilket kan skyldes, at den er anset for to gårde.

Det ser ud til, at gårdfordelingen i byen danner grundlaget for denne karakteristiske plan for agerfordelingen i åsene. Gårdene 1-6 indgår tydeligt i rotationen med uret byen rundt. De resterende gårde i byen har ingen relation til denne rotation.

Medens 1-6 alle har toftjord til gårdene, er dette ikke tilfældet for de gårde, som må være 7-9. En rimelig forklaring kan være, at gårdene 1-6 repræsenterer det oprindelige antal gårde i byen med oprindelse engang i middelalderen, gårdene 7-9 er kommet til stykkevis på et senere tidspunkt og er anbragt, hvor der har været plads i byen til dem. Som skemaet fig. 4 viser, har jeg anbragt gård 6 i tilflyttergruppen (b). Måske er dens placering i den gamle gruppe (a) mere rimelig på grund af dens beliggenhed i landsbyen.

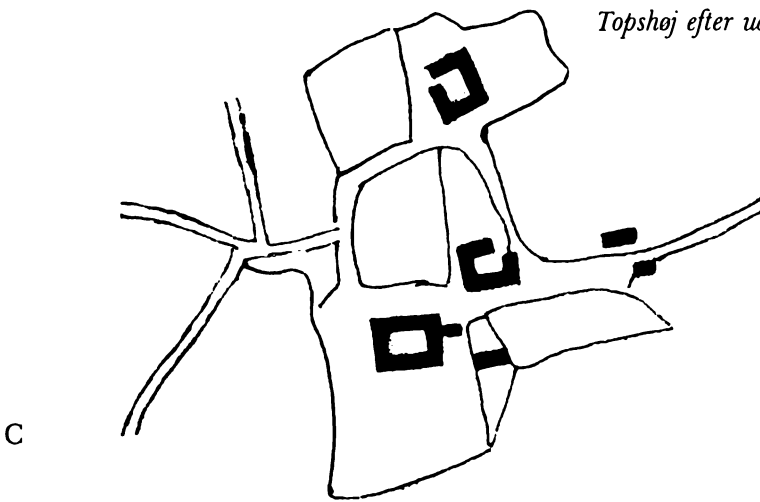
Blandt gårdene i den ældre gruppe kan man konstatere, at gård 2 og 4 i åsene har fået tildelt mere jord end andre gårde i byen. Det stemmer

overens med, at de både ved matrikuleringen 1664 og 1688 er ansat til en højere hartkornsværdi end de øvrige gårde (skema fig. 5). Gård 2 er tvillinggården med 2 beboere, så de kan være forklaringen på, at den har fået tildelt så megen jord i åsene.

Agerfordelingen i 8 åse, fordelt over tre vange. Topshøj by. Fig. 4.

A=ager-nr. G=gård-nr.

Mose- agre ås		Horsebøgevangen				Børrebanke		Rytter- højs ås		Skovvangen Torneløbe		Ege agre ås		Mølle- vangen Wraa	
A	Ås	Hovedst.- agre ås		Wraa- agre ås		Ås	Ås	Ås	Ås	Ås	Ås	Ås	Ås	Ås	Ås
A	G	A	G	A	G	A	G	A	G	A	G	A	G	A	G
1	1														
2	2														
3	3														
4	4														
5	5														
6	6														
7	7														
8	8														
9	9														
10	10														
11	11														
12	12														
13	13														
14	14														
15	15														
16	16														
17	17														
18	18														
19	19														
20	20														
21	21														
22	22														
23	23														
24	24														
25	25														
26	26														
27	27														
28	28														
29	29														
30	30														
31	31														

Udskiftningen

Den er foregået samtidig i Lyngø og Topshøj, da den er nær knyttet til opløsningen af de to byers dyrkningsfællesskab og brug af fælles overdrev. Hvad kortet fra 1788 angår skal bemærkes, at det senere i 1805 indføjede nye kort over landsbyen efter udskiftningen må anses for en fejl, da det ikke stemmer med de notater på det gamle bykort om gårde, der skulle blive i byen og gårde, som skulle nedrives og udflyttes, anført af landmåleren 1788. Disse oplysninger vil derfor blive fulgt, specielt da de stemmer overens med udskiftningskortet fra 1814. Mønstret for udskiftningen af Topshøj viser stjerneudskiftning for 4 gårde og blokudskiftning for 2 gårde. Byens jorder har ikke kunnet afgive jord til mere end disse 6 gårde. Det gamle bykort fra før udskiftningen viser imidlertid, at der i byen var 6 enkeltgårde og en tvillinggård (nr. 2). De 4 gårde, som skulle forblive i byen, var nr. 1, 2, 3 og 4, men nr. 3 valgte nedrivning og udflytning på lodden. Gårdene 5, 6 og 7 samt halvdelen af tvillinggården skulle nedrives, og ved lodtrækning blev så udpeget de to, som kunne tildeles de blokudstykkede lodder. I udskiftningsplanen fra 1791 står anført, at hele tvillinggården skulle være nedrevet, men det skete altså ikke. den halvdel, som blev i byen, er i 1915 blevet opmålt og fotograferet af H. Zangenberg, og han betegner den som vistnok Sjællands ældste kendte gård. I Turistforeningens Aarbog 1931 foreligger hans detaljerede beskrivelse af den.

Ud over bønderne har der været 6 husmænd i Topshøj, som har fået

jord. De 6 gårde har efter planen hver fået 515906 □ alen, de 6 husmænd hver 21000 □ alen.

Matriklen 1688. Topshøj by. Fig. 5.

Gård nr.	Navn på beboere 1688	Ejer tilforn	Matrikelsværdi	
			1664	1688
1	Hans Tønnesen og Jens Pedersen	Rasmus Ibsen	7-2-2-0	4-3-2-2
2	Rasm.Ollufsen og Olluf Laursen	Peder Mogensen	10-6-3-0	6-1-2-0
3	Christen Ollufsen	Olluf Nielsen	7-2-2-0	4-1-3-2
4	Jørgen Christensen		10-6-3-0	6-6-3-2
5	Jochum Rylov og Lards Knudtsen	Jens Sørensen	7-2-2-0	4-4-3-0
6	Jørgen Jensen	Jørgen Christensen	7-2-2-0	4-6-1-0
7	Hans Nielsen og Morten Hansen	Peder Hansen	7-2-2-0	4-5-2-0
8	Niels Laursen	Jens Mogensen	7-2-2-0	4-2-2-0
9	Peder Jensen	Jens Hansen	7-2-2-0	4-4-3-0

Udskiftning. Topshøj. Fig. 6.

Gård nr.	1788	1805
	efter kort tdl.	efter kort □ alen
1	52¼	738010
2	51 ¹⁰ / ₁₄	610630
3	57 ¹⁰ / ₁₄	843970
4	91 ¹² / ₁₄	1318750
5	85 ⁶ / ₁₄	1215400
6	121 ⁶ / ₁₄	1782300

KILDEMATERIALE

Sorø gavebog, *Scriptores rerum Danicarum IV*, side 469 ff, v. Jacob Langebek, 1776ff.
Danske middelalderlige regnskaber 3. række, 1. bind.

Roskildekirkens jordebøger og regnskaber.

Præsteindberetningen vedr. Lyngby, 1651, Rigsarkivet.

Danske Kancelli, Sognepræsternes designationer på gårde, boel og huse i deres sognekald, 1657, Sjællands stift II, B, 124, Rigsarkivet.

Matriklen af 1664, Rigsarkivet.

Matriklen af 1688, markbog 116, modelbog 1703, fol 293-358, matriklen 1798.

Liunge byes lov fra 1670, trykt i Poul Bjerger og Thyge J. Sægård, *Danske vider og vedtægter*, bind I, 1904-06.

Sogneprotokol for Lyngby 1821, Matrikelsdirektoratet.

Udskiftningspapirer for Liunge 1791, Matrikelsdirektoratet.

Udskiftningskort fra 1788, angivet som en kopi, taget i 1805. Matrikelsdirektoratet.

Udskiftningskort fra 1814, forefindes i Sorø.

Meiers kort nr. 26 og 28, Gl. kgl. samling 713 2°, publiceret i *Årbøger for Sorø amt I*, 58.

LITTERATUR

Sorø - kloster-skolen-akademiet - gennem tiderne, skrevet af gamle Soranere, udg. af Soransk samfund, J. Frimodts forlag, MCMXXIII, bind 1-2. 1928-31.

Litteratur om Sorø amt 1979

A. Strange Nielsen

KERAMIKFUND I PEDERSBORG - I »Årbøger for Nordisk Oldkyndighed« 1977 (udg. 1979) har museumsinspektør *Niels-Knud Liebgott* skrevet en spændende artikel, der indledes med en oversigt over samtlige udgravninger ved Pedersborg voldsted og kirke. Det var nedlægningen af et højspændingskabel ved nordsiden af søen i 1971, som påny satte gang i undersøgelserne, fordi man stødte på et omfattende keramisk materiale fra den ældre middelalder. Det var derfor fristende for forfatteren at undersøge og bedømme samtlige udgravningers keramiske materiale under ét.

AFLEVERING AF ARKIVSAGER TIL DE STATSLIGE ARKIVER - Det offentlige arkivvæsen har udgivet »Meddelelser om Rigsarkivet og Landsarkiverne 1966-75«. Det fremgår heraf, at der til Landsarkivet er afleveret 84 bd. og 572 pakker fra det gamle Sorø amtsarkiv, sognerådsarkiver fra 28 nedlagte sognekommuner og købstadarkiver fra Ringsted og Skælskør. Fra herregårdene noteres 36 bd. og 134 pakker fra Skjoldenæsholm, 8 pk. fra Bregentved, 123 bd. og 19 pakker fra Borreby og 20 pk. fra Giesegård. Endvidere sygekasseprotokoller fra 7 sognekommuner.

VALGMENIGHEDERNE - I år er det 75 år siden, en kreds af mennesker stiftede Havrebjerg Frimenighed, som i 1962 fik status som valgmenighed. Lige fra starten har der været et tæt samarbejde med Høve Valgmenighed, og hele tiden har man haft fælles præst. I anledning af jubilæet er der udgivet et smukt jubilæumsskrift, der fortæller om menighedens stiftelse, om tilslutningen fra egnen og fra Slagelse by. Der fortælles levende om de to menigheders navnkundige præst Niels Dael, om oprettelsen af Liselund og betydningen heraf.

GYLDENDALS EGNSBESKRIVELSE - Sydsjællandsbindet, der også omfatter det gamle Sorø amt, er udkommet i 2. ajourførte udgave.

RINGSTED SCT. BENDTS KIRKE - Til brug for de mange udenlandske turister, der hvert år besøger kirken, har overlærer, arkivar *Niels-Jørgen Hansen* på Flensborgs Forlag udgivet den engelsksprogede »St. Bendt's Church Ringsted«. Med denne i hånden har den engelskkyndige en grundig og tillige vel illustreret introduktion til kirkens historie og seværdigheder, tilrettelagt som en rundgang i kirken.

SCT. BENDTS KIRKE I RINGSTED - I årene 1769-79 var Andreas Reiersen sognepræst i Ringsted. Hans store interesse for kirkens historie resulterede i, at han 1779

udgav en bog om kirken og dens seværdigheder. Denne bog har længe været en sjældenhed, men lokalhistorikeren, redaktør *Richard Nielsen*, har nu besørget en nyudgivelse i fotografisk genoptryk, udgivet på Pennalhusfondens Forlag.

ERINDRINGER FRA RINGSTED - I samarbejde med Ringsted kommune har *Hanne Marie Motzfeldt* udgivet en prægtig bog »Erindringer set gennem gadespejlet«. Bogen er vel illustreret.

KALKMALERIERNE I BRINGSTRUP KIRKE - Da kirken skulle hvidtes i 1977, fandt man spor af kalkmalerier, og i 1978 gik Nationalmuseet i gang med afdækning og restaurering. Resultatet er blevet, at en række fornemme bibelske malerier er kommet for dagens lys. De må være malet i tiden 1449-68. Sammen med disse billeder er afdækket 8 adelige våbenskjolde, alle tilhørende slægterne på den forsvundne Bringstrup hovedgård. Beretningen om kalkmalerierne kan læses i »Nationalmuseets Arbejdsmark« 1979, og den er skrevet af mag. art. *Ulla Haastrup* og konservator *Robert Smalby*. De heraldiske kommentarer skyldes universitetslektor *Knud Prange*.

MILITÆRBYEN SLAGELSE - Atter har Slagelse-egnens kulturkreds beriget os med en lokalhistorisk bog, »Slagelse som militært domicil«. Militærlivet starter med stendysserne og Trelleborg og følges frem gennem århundrederne til indvielsen af Antvorskov nye kaserne 1975. I tilslutning hertil hører vi om militære sygehuse, om byens borgervæbning, hjemmeværnet, soldaterhjemmet, soldaterforeningerne og forsvarsbrødrene. Det er et vældigt stof, kaptajn *H. K. Nielsen* har samlet og udgivet, og det er velgørende at se, hvordan han har lagt vægt på samspillet mellem militæret og den lokale befolkning.

GYMNASIEELEV I HASLEV - I sin erindringsbog »Mennesker jeg mødte« (Thanning & Appels Forlag) giver den nyligt afdøde forfatter *Hakon Mielche* nogle hastige glimt fra sin gymnasietid i Haslev.

NATUROMRÅDER - I samarbejde med Fredningsstyrelsen har Politikens Forlag udgivet bogen »Danske Naturområder« med *Hans-Ole Hansen* som forfatter. Udgangspunktet herfor er loven af 1972 om erhvervelse af fast ejendom til fritidsformål, og fremstillingen samler sig om udvalgte områder, der allerede er erhvervet i henhold til loven. Hvert amt har sit eget kapitel med en beskrivelse af dets fredningsværdige lokaliteter. For at bogen kan benyttes i oplysningens og undervisningens tjeneste, er opstillet en emnekreds på 32 emner med henvisning til det stof, der bringes af kulturhistorisk, natur- og fredningsmæssig art. Selv om Nordvestsjælland er stærkt placeret, så henter man dog i kapitlet om Vestsjællands amt en sammenfattende beskrivelse, der også er væsentlig for det gamle Sorø amt. Stoffet er anskueliggjort på fremragende måde ved fotos, tegninger og skematiske fremstillinger.

MUSEUMSVÆSENET I VESTSJÆLLANDS AMT - Amtsmuseumsrådet i Vestsjællands amt har taget et prisværdigt initiativ ved udsendelsen af en årbog - den første i en kommende række. Den former sig dels som en præsentation af amtets museumsarbejde, og dels beskriver den forudsætningerne og mulighederne for dette arbejde ved at bringe en kulturhistorisk oversigt over amtet. Endvidere peger årbogen på de opgaver, der foreligger under en forventet ny amtsslig museumsstruktur. I omtalen af museernes opgaver savnes en tilkendegivelse af, at man også gerne vil samarbejde med de to historiske samfund og amtscentralen for undervisningsmidler.

Historisk Samfund for Sorø Amt, 1979

Forårsmødet fandt sted den 29. marts på Gerlev Idrætshøjskole og havde samlet ca. 70 deltagere. Kaptajn T. Andersen, Holbæk, holdt et meget interessant foredrag om forsvarsanlæg på Sjælland igennem tiderne. I sin omtale nævnte han de gamle voldanlæg, vagt- og udkigsanlæg og kastelanlæggene. Senere nævnte han Kronborg og andre borgc, hvor omkring der opstod andre byanlæg. Foredraget blev illustreret af en række tegninger og fotografier.

Generalforsamlingen blev afholdt samme aften med landsretssagfører C. Jonsén som dirigent. Alle valg var genvalg. Såvel formandens beretning som regnskabet blev forelagt og godkendt. Man vedtog en kontingentforhøjelse på 10 kr., således at årskontingentet blev 40 kr.

I maj måned arrangeredes en tur til Skåne under ledelse af landsretssagfører C. Jonsén og viceinspektør Erik Nielsen. der var 60 deltagere med i de to busser, og man fik i det dejlige vejr en særdeles god tur. Man besøgte Dalby kirke og Christinehof, hvor specielt det lille museum i kælderens blev meget beundret. Turens højdepunkt var Sct. Olavs Kirke, hvor et medlem af menighedsrådet fortalte meget levende og interessant om den gamle valfartskirke.

Den 9. september havde man indbudt til efterårsmøde på Agersø. Der deltog 130 medlemmer, og det blev en særdeles skøn eftermiddag. Det eneste samlende arrangement var i Agersø Kirke, hvor sognepræst Poul Martin Hansen fortalte om Agersøs historie. Han fremdrog bl.a. en del ting fra øens fortid, hvoraf meget var ukendt for de fleste. Før og efter denne samling var der i Agersø skole lejlighed til at høre om Helligtrekonger-løbene på øen. Desuden kunne man se den film, der er optaget om emnet. I filmen ser man bl.a., hvordan mange af deltagerne bliver iklædt smukke gamle dragter fra Lars Peter Nielsens store, fine samling. Senere var der lejlighed til at kikke indenfor i hans museum.

Med udsendelsen af årbog 1979 fulgte en indholdsfortegnelse til de første 65 årgange. Man har hermed opfyldt et længe næret ønske om en indgangsnøgle for de mange, der bruger Historisk Samfunds årbøger. Dette omfattende arbejde er foretaget af overlærer Erling Petersen.

Johs. Lyshjelm.

Driftsregnskab fra 1/10 1978 til 30/9 1979

	<i>Indtægt</i>	<i>Udgift</i>
Kassebeholdning 1/10 1978	3.593,11	
Kontingent for 744 medlemmer (a 30 kr.).....	22.320,00	
Salg af ældre årbøger	4.731,00	
Tilskud (stat, amt og kommuner)	4.775,00	
Tilskud (pengeinstitutter).....	2.200,00	
Diverse indtægter	422,30	
Kassekredit (hævet).....	12.499,80	
Årbogen 1978		25.090,80
Porto		3.544,50
Administration.....		4.317,25
Møder og udflugter		2.778,23
Diverse udgifter.....		1.929,98
Kassekredit (indbetalt)		5.773,15
	<hr/>	
	50.541,21	43.433,91
Kassebeholdning 30/9 1979		7.107,30
	<hr/>	
Balance den 1/10 1979	50.541,21	50.541,21
	<hr/>	
Kassebeholdning:		
Girokonto.....	6.936,20	
Kontant beholdning.....	171,10	
	<hr/>	
	7.107,30	
	<hr/>	

Foranstående regnskab er gennemgået efter bøger og bilag og fundet overensstemmende hermed.

Slagelse, den 21/3 1980.

Sign. C. Ph. Carstensen.

Sign. Kai Jensen.

Medlemstallet pr. 1. oktober 1979 var 744 ordinære medlemmer, en fremgang på 21. Hertil kommer 3 livsvarige medlemmer.

Foreningen har i 1978/79 modtaget tilskud fra Ministeriet for kulturelle anliggender og amtsfonden. Endvidere har følgende kommuner givet tilskud: Fuglebjerg, Hashøj, Haslev, Korsør, Ringsted, Skælskør, Slagelse og Sorø.

Desuden har vi modtaget bidrag fra følgende pengeinstitutter: Bikuben, Sorø, Handelsbanken, Slagelse, Holsteinborg Sparekasse, Ringsted Sparekasse, Privatbanken, Sorø, Skælskør Bank, SDS, København, og Slagelse Sparekasse.

Vi takker alle, der på denne måde har støttet vort arbejde.

R. Henneke.

Nye medlemmer pr. 15/4 1980

1. Andersen, Erik Nieland, landinspektør, Hagelbjergvej 27, 4100 Ringsted.
2. Andersen, Mogens Tang, lærer, Hasselvej 5, 4295 Stenlille.
3. Beyer, Hans Erik, Roskildevej 250, 4100 Ringsted.
4. Drejø, Else Bonde, Skørpingevej 3, Gerlev, 4200 Slagelse.
5. Fjordside, Johannes, Holsteinborgvej 213, Bisserup, 4243 Rude.
6. Fjordside, S., Skolegade 8, Skørpinge, 4200 Slagelse.
7. Frederiksberg Kommunes Biblioteker, Solbjergvej 21, 2000 Kbh. F.
8. Frederiksen, Kær, kontorchef, Brinken 5, 4230 Skælskør.
9. Hammersgaard, Erik, overlæge, Esbern Snaresvej 24, 4180 Sorø.
10. Hansen, Frede, redaktør, Østre Allé 22, 4200 Slagelse.
11. Historisk topografisk Information, Sortebrødretorv 4, Odense C.
12. Høffer, Poul, assurandør, Strandvejen 83, 4200 Slagelse.
13. Ivertsen, Ole Chr., sognepræst, Østerbro 36, 4200 Slagelse.
14. Jensen, John Anker, Jacob Dampesvej 3,1., 4200 Slagelse.
15. Jensen, Jørgen Vostrup, Sct. Jørgensgade 32, 4200 Slagelse.
16. Jensen, Peter, savskærer, Bakkevej 9, 4180 Sorø.
17. Jensen, Poul Arne, tømrer, Stationsvej 8, Flakkebjerg, 4200 Slagelse.
18. Jørgensen, Ib Kruse, Klosterbanken 41, 4200 Slagelse.
19. Keinecke, Frede, faglærer, Hostrupsgade 16, 4200 Slagelse.
20. Kjerrumgård, Finn, Vesterhaven 12, 4200 Slagelse.
21. Larsen, Svend Egon, bestyrer, Parnasvej 19, 4180 Sorø.
22. Lausen, Else, lærer, Agersø, 4230 Skælskør.
23. Lauesen, Karsten, lærer, Kobækvej 21, 4230 Skælskør.
24. Madsen, Flemming, Rønnesholm 6, Sønderup, 4200 Slagelse.
25. Madsen, Merete Mørk, Præstestræde 13, Eggeslevmagle, 4230 Skælskør.
26. Møller, Kenn Leslie, Brydes Allé 32, 4200 Slagelse.
27. Nielsen, Bodil, Johannesdalsvej 13, Lundforlund, 4200 Slagelse.
28. Nielsen, Dagny, Hemmeshøjvej 8a, 4241 Vemmelev.
29. Nielsen, Grethe Kolbe, Møllevang 14, 4200 Slagelse.
30. Nielsen, Gunhild Reinholt, Vindelbro 1, 4180 Sorø.
31. Olsen, Robert, snedkermester, Stationsvej 6, Flakkebjerg, 4200 Slagelse.
32. Olsen, Torben Ploug, Klokketøbergade 16,2, 4200 Slagelse.
33. Panild, Bodil, amtmand, Amtsgården, 4180 Sorø.
34. Pedersen, Frank, skoledirektør, Rennebjergvej 49, 4230 Skælskør.
35. Pedersen, Johannes, landpostbud, Søndergade 53, Hyllinge, 4700 Næstved.
36. Petersen, Bent Hegaard, overlærer, Bøstrupvej 63, 4200 Slagelse.
37. Petersen, Knud, Parcelvej 10, 4690 Haslev.
38. Petersen, Læsø, fotohandler, Algade 22, 4230 Skælskør.
39. Petersen, Poul E., tegner, Klostergade 40, st., 4200 Slagelse.
40. Petersen, Poul, proprietær, Hemmeshøjvej 65, 4241 Vemmelev.
41. Ploug, Jette, Klintevej 3, 4220 Korsør.
42. Poulsen, Jørn, bogtrykker, Rostedvej 14, 4200 Slagelse.
43. Rasmussen, Agnete, Absalonsgade 6, st., 4200 Slagelse.
44. Rastén, Per, Skolegade 8, Skørpinge, 4200 Slagelse.
45. Ringbo, Inger, Østerås 18, 4200 Slagelse.
46. Sandberg, Otto, Irisvej 9, 4200 Slagelse.
47. Schjerning, Anker, Brydes Allé 34, 4200 Slagelse.
48. Schultz, Kjeld, læge, Tuelsovej 7, 4180 Sorø.

49. Schytte, Hans Peter, lærer, Vibevej 4, 4261 Dalmose.
50. »Sjællands Tidende«, 4230 Skælskør.
51. Skov, Erik, Egernsundvej 14,3., 4220 Korsør.
52. Sørensen, N. P., kontor, Sct. Jørgensgade 34, 4200 Slagelse.
53. Østergård, Helge, Bag Klostret 18, 4200 Slagelse.
54. Fransen, Jens, lærer, Ærøvej 80,1., 4200 Slagelse.
55. Hornemann, Lotte, Nordtoften 22, 4230 Skælskør.
56. Jensen, Inga, Æblevej 5, 4230 Skælskør.
57. Nicolaisen, Harry, Pilegårdsvej 19, Skovse, 4200 Slagelse.
58. Christensen, Helge, gdr., »Glenhøjgård«, Bildsøvej 29, 4200 Slagelse.
59. Skydsgård, P., dyrlæge, Præstebakken 18, Gimlinge, 4200 Slagelse.

Sognerepræsentanter, der modtager indmeldelser:

<i>Alsted</i>	Sognepræst L. Andersen, Alsted, tlf. 648131.
<i>Boeslunde</i>	Bagerm. P. Kolding, Boeslunde, tlf. 540007.
<i>Bromme</i>	Skovfoged P. Hoch, Bromme Skov, tlf. 607026.
<i>Eggeslevmagle</i>	Sognepræst Jens Hansen, Eggeslevmagle, tlf. 541184.
<i>Fuglebjerg</i>	Erling Petersen, Fredensvej 8, Fuglebjerg, tlf. 753492.
<i>Fårdrup</i>	Gdr. Vald. Sejr Møller, Fårdrup, tlf. 586331.
<i>Gudum</i>	Gdr. Sigfred Frandsen, Gudum, tlf. 567028.
<i>Haslev-Freerslev</i>	Overbibliotekar Jens A. Nielsen, Haslev, tlf. 692250.
<i>Holsteinborg</i>	Redaktør Chr. Pedersen, Rude, tlf. 759096.
<i>Hyllested</i>	Amtskontorchef Bendt Jensen, Brobjerggård, tlf. 759040.
<i>Hyllinge</i>	Gdr. Poul Stensgård Hansen, Hyllinge, tlf. 744152.
<i>Høve-Flakkebjerg</i>	Gdr. Jens Buchwald, Flakkebjerg, tlf. 585148.
<i>Hårslev-Ting Jellinge</i>	Overlærer Holger Johansen, Sandved, tlf. 756028.
<i>Kirke Stillinge</i>	Gdr. Helge Christiansen, Bildsø, tlf. 547511.
<i>Korsør</i>	Viceinspektør Jørgen Thorborg, Vemmelev, tlf. 582022.
<i>Lundforlund-Gerlev</i>	Lærer Ole G. Nielsen, Lundforlund, tlf. 584106.
<i>Magleby</i>	Borgmester Johannes Lyshjelm, Stigsnæs, tlf. 594987.
<i>Munke Bjergby</i>	Gdr. Johannes Nielsen, Rude Eskildstrup, tlf. 607298.
<i>Ringsted</i>	Badeassistent Harry Pedersen, Ringsted, tlf. 615768.
<i>Skælskør</i>	Tobakshandler C. J. Brinck, Skælskør, tlf. 594532, og Overlærer Ingeborg Christiansen, Skælskør, tlf. 594735.
<i>Sneslev</i>	Gdr. Carl Jensen, Hanehøjgård, Sneslev, tlf. 641041.
<i>Teestrup</i>	Propr. P. Klestrup Hansen, Henriettelund, tlf. 680202.
<i>Tystrup-Haldagerlille</i>	Overlærer Svend Poulsen, Tystrup, tlf. 649053.
<i>Tårnborg</i>	Overlærer Niels Jensen, Korsør, tlf. 573089.
<i>Valsøllille-Jystrup-Vigersted</i>	Fru Gerda Ahrenkiel Pedersen, Ortved.
<i>Vemmelev</i>	Gdr. Peter N. Kristensen, Forlev, tlf. 582162.
<i>Vetterslev-Hom</i>	Mekaniker Berg Jacobsen, Vetterslev, tlf. 643115.
<i>Ørslev-Sdr. Bjærg</i>	Gdr. Gunner Jensen, Ørslev, tlf. 543011.

Ældre årbøger

I nedenstående oversigt er opført de udkomne årbøger, der kan købes ved henvendelse til kassereren, viceinspektør R. Henneke, Kristinelundsvej 39, 4200 Slagelse, tlf.(03)522738. Prisen er 12 kr. pr. bind for medlemmer og 20 kr. for ikke-medlemmer. Der gives rabat ved køb af flere eksemplarer.

I 1979 udkom: Indholdsfortegnelse til Sorø Amts Årbøger 1912-1978. Fortegnelsen er udarbejdet af overlærer Erling Petersen og koster 15 kr. for medlemmer og 25 kr. for ikke-medlemmer.

Bind	Årg.		Bind	Årg.		Bind	Årg.	
1	1912	udsolgt	21	1933		44	1957	udsolgt
2	1913		22	1934		45	1958	udsolgt
3	1914		23	1935		46	1959	
4	1915	udsolgt	24	1936	udsolgt	47	1960	
5	1916	udsolgt	25	1937		48	1961	
6 ¹	1917	udsolgt	26	1938	udsolgt	49	1962	
6 ²	1917	udsolgt	27	1939	udsolgt	50	1963	
7 ¹	1918	udsolgt	28	1940	udsolgt	51	1964	
7 ²	1919	udsolgt	29	1941	udsolgt	52	1965	
8 ¹	1920	udsolgt	30	1942	udsolgt	53	1966	
8 ²	1920	udsolgt	31	1943	udsolgt	54	1967	
9	1921	udsolgt	32	1944	udsolgt	55	1968	
10	1922		33	1947	} dobb.bind	56	1969	
11	1923		34	1947		57	1970	
12	1924		35	1947		58	1971	
13	1925		36	1948		59	1972	
14	1926		37	1950	udsolgt	60	1973	
15	1927	udsolgt	38	1951		61	1974	
16	1928		39	1952		62	1975	
17	1929		40	1953		63	1976	
18	1930		41	1954		64	1977	
19	1931		42	1955		65	1978	
20	1932		43	1956		66	1979	

Desuden følgende bøger: Johs. C. Jessen: Alsted og Ringsted herreders skolehistorie, Niels Fr. Rasmussen: Søren Hyldgårds erindringer og P. Severinsen og Chr. Axel Jensen: Slagelse Sankt Mikkel's Kirke og Sogn i 600 år. Prisen for disse bøger er den samme som for årbøgerne.

Love for Historisk Samfund for Sorø Amt

- § 1. Samfundets formål er at vække og styrke den historiske sans og uddybe forståelsen af fortidens minder i den store befolkning inden for amtets grænser.
- § 2. Formålet søges nået ved at afholde offentlige møder med historiske foredrag rundt om i amtet og ved at udgive en årbog - og om muligt mindre skrifter -, der indeholder skildringer vedrørende amtet og dets historie i jævn og letlæselig form. Årbogen tilsendes medlemmerne.

- § 3. Medlem af samfundet kan enhver blive ved at indmelde sig hos et af bestyrelsens medlemmer. Medlemsbidraget fastsættes af generalforsamlingen.
- § 4. Samfundet ledes af en bestyrelse på mindst 7 og højst 11 medlemmer. De vælges på generalforsamlingen ved almindelig stemmeflerhed for 2 år ad gangen, således at der årlig afgår skiftevis mindst 3 og 4 og højst 5 og 6. Bestyrelsen vælger af sin midte formand, næstformand, sekretær og kasserer.
- § 5. Årbogen udsendes samtidig med opkrævningen af medlemsbidraget. Dens udgivelse varetages af et redaktionsudvalg bestående af en redaktør og 2 medlemmer, alle valgt af bestyrelsen.
- § 6. Regnskabsåret går fra 1/10-30/9. Regnskabet revideres af 2 revisorer, der vælges samtidig med bestyrelsen.
- § 7. Generalforsamlingen holdes om muligt i forbindelse med et foredragsmøde. Den sammenkaldes med mindst 8 dages varsel. Afgørelser på generalforsamlingen træffes ved almindelig stemmeflerhed. Ændringer i lovene skal dog for at være gyldige vedtages med mindst 2/3 af de afgivne stemmer. Den ordinære generalforsamling må ikke holdes 2 år i træk på samme sted.
- § 8. Ekstraordinære generalforsamlinger kan afholdes, når bestyrelsen eller mindst 15 medlemmer ønsker det. I sidste tilfælde skal bestyrelsen indkalde den forlangte generalforsamling senest 3 uger efter begæringens modtagelse.
- § 9. Forslag til behandling på generalforsamlingen må i skriftlig form forelægges for bestyrelsen senest 3 dage før generalforsamlingens afholdelse.
- § 10. Hvis samfundet skulle opløses, skal dets ejendele overgå til et offentligt arkiv eller samling, så vidt muligt inden for amtets grænser.
Denne bestemmelse kan ikke senere forandres.

Nyt fra de lokalhistoriske arkiver

LAVA – Lokalhistoriske Arkiver i Vestsjællands Amt

Sekretariat: Centralbiblioteket, 4200 Slagelse.

Amtskredsens vigtigste funktion i 1979 har været at være igangsætter og koordinator for indsamlingen af lokalhistoriske billeder og film. Dette arbejde har især været varetaget af en arbejdsgruppe med bibliotekar Gitte Strange Jørgensen, Slagelse, som det faste holdepunkt. Gruppen har især taget sig af udarbejdelsen af fælles propaganda-materiale (brochurer og plakater) og udformning af indsamlingskuverter og kvitteringsblokke. Til dette arbejde har amtets kulturudvalg ydet værdifuld støtte, dels med 25.000 kr. til trykkeudgifter, dels med en bevilling, der gjorde det muligt at ansætte en arbejdsløs bibliotekar i 5 måneder til hjælp for Gitte Strange Jørgensen og at ansætte en ungdomsarbejdsløs i 2 måneder, – hovedsageligt beskæftiget med affotografering for arkiver, som ikke selv råder over fotoudstyr.

Ved LAVA's generalforsamling i marts 1980 forlod overbibliotekar Søren Clausen, Skælskør, styrelsen og efterfulgtes af arkivar Else Rolsted, Svinninge lokalhistoriske arkiv.

Niels-Jørgen Hansen.

Fuglebjerg egnhistoriske Arkiv

Biblioteket, Sandvedvej, Fuglebjerg.

Året 1979 var meget positivt for arkivet, vi tog i det år vort nye lokale i kælderen i den nye biblioteksbygning i brug. Inventar fik vi dels fra det gl. bibliotek, og dels blev der anskaffet nyt ved køb.

Rundt om fra kommunens beboere kom mange ting frem, således at vi nu i skrivende stund (1/4-80) knapt nok er færdig med registrering af gaverne. Optagelse af stemmer er nu godt i gang. Sjællands Tidende har skænket ca. 500 foto fra de sidste 15 år. Fuglebjerg Folkeblad har skænket alle årgange indbundet. 850 arkivalier ialt er indført i det forangne år.

Vi har i årets løb fået 2 nye medlemmer af arbejdsgruppen: Overlærer Holger Johansen og tømremester Erik Jannerup. P.g.a. min fraflytning har Holger Johansen overtaget formandsposten.

Til slut vil vi også gerne her udtrykke vor tak til Fuglebjerg kommunalbestyrelse for de gode arbejdsforhold, vi har fået at arbejde i.

Preben V. Andersen.

Midtsjællands lokalhistoriske Arkiv

Skolegade 9, 4100 Ringsted, tlf. 616859. Åbent torsdag 16-18.

1979 kom for arkivet i Ringsted som for de fleste af amtets arkiver til at stå i billedindsamlingens tegn. Her til arkivet indkom ca. 850 billeder, hvoraf ca. halvdelen var lån, som skulle affotograferes. Der indkom også 6 smalfilm, bl.a. om befrielsesdagene og om årets gang på en herregård på Ringstedegnen.

I forbindelse med indsamlingen var arrangeret udstilling og filmforevisning i Ringsted og sogneaftener i 10 af de gamle landsogme med lysbilleder og film. Alle disse arrangementer gav arkivet mange gode kontakter, – og som nævnt mange billeder.

Besøget i arkivet er stadig stigende, idet flere og flere finder ud af, at vi kan bruges, når oplysninger om et eller andet fra fortiden skal findes frem.

Strømmen af arkivalier flyder også fremdeles jævnt: protokoller, billeder, ejendoms-papirer og foreningsarkivalier. Herunder bør især nævnes Turistforeningens og Håndværker- og Industriforeningens arkiver, som begge er meget omfattende og meget interessante. I førstnævnte arkiv befandt sig bl.a. en film fra 1919, som viste et par festlige rundskuedage i Ringsted.

I 1979 fik arkivet rådighed over mikrofilm af hele rækken af Ringsted Folketidende fra 1871 til 1975, senere kom Sjællandsposten, og endelig har vi købt film af realregistrene til skøde- og panteprotokollerne for Ringsted købstad. Resten følger i løbet af de kommende år.

Det har således ikke skortet på tilvækst og aktivitet i arkivet i det forløbne år; men pladsmangelen er igen ved at gøre sig gældende. Det kniber med at have ret store selskaber på besøg, og i de ugentlige åbningsstuder er der trængsel, når der er mere end tre besøgende. Men vi trøster os med, at »alt kommer til den, der kan vente«.

Niels-Jørgen Hansen.

Næstved by- og egnshistoriske Arkiv

Sct. Jørgens Park 34, Næstved.

Indtil videre må året 1979 betegnes som det mest aktive i arkivets historie. Ikke alene har de 12 medarbejdere holdt de sædvanlige registreringsaftener 2. og 4. tirsdag i måneden, men kredsen af indsamlere derudover, både i byen og omegnen, har været særdeles virksom. Desuden har befolkningen i langt højere grad selv henvendt sig til arkivet, enten for at indlevere ting til opbevaring eller for at benytte sig af arkivets samlinger. Dertil kommer, at det igangværende indsamlingsprojekt af kilder til foreningernes historie i Storstrøms amt har betydet meget for tilgangen af flere arkivsager. Da dette indsamlingsarbejde ledes fra vort arkiv, har det bidraget til yderligere at vække interesse og give viden om arkivets arbejde.

Filmarbejdet er fortsat, og manuskriptet til vort filmkatalog har været færdigt siden sommeren 1979. Endnu har Bibliotekscentralen ikke kunnet færdiggøre den landsomfattende »Lokalhistoriske Filmvejviser«, hvori vort katalog indgår med 100 titler dækkende årene 1914-78. Filmudlånet, som jo kun omfatter kopier, har i 1979 været 32 film. Vi er meget taknemmelige for bevillingen til anskaffelse af en ny 16 mm filmgengiver. Den har allerede gjort god gavn.

I løbet af 1979 har arkivet tildels huset 2 slægtsforskningskurser med henholdsvis 16 og 21 deltagere. Avisregistreringen er fortsat programmæssigt og befinder sig nu i august 1866. Det går langsomt, men stabilt, og der er stor efterspørgsel efter det indtil nu registrerede materiale.

Som nævnt har 1979 været det mest aktive år i arkivets levetid, og dette kommer klart til udtryk i antallet af indgåede arkivsager, som beløber sig til 391 journalnumre.

Fra det gamle Ø. Flakkebjerg herred kan nævnes: Historisk Sognekort for Herlufsholm, Socialdemokratiet i Herlufsholm, Civiletatens selskabelige Forening, Ladby Skytte- og Gymnastikforening, Karrebæk Børnehaveforening, Fattighus og Fattiggård i Karrebæk, Jordemoderboligen i Karrebæk, Fremskridtsforeningen for Marvede-Hyllinge og gårdejer i Agerup Anders Nicolajsens privatarkiv.

Talt sammen bliver det for hele arkivets område for året 1979: 247 protokoller, 715 billeder+nogle fotoalbums, 794 småtryk, 15 lejlighedssange, 233 regninger og kort og 111 bind lokal- og personalhistorisk litteratur.

A. Strange Nielsen.

Skælskør Egnshistoriske Arkiv, 1979

Maglebyvej 13, Skælskør.

Den dominerende begivenhed i 1979 var deltagelsen i de vestsjællandske arkivers billedindsamlingskampagne 3.-11. november. Der vistes en meget stor udstilling af gamle lokale fotografier i magasinbygningen i Strandgade i Skælskør, mindre udstillinger på bibliotekerne i oplandet. Der blev vist film, og der var arrangeret aflevering på alle kommunens biblioteksafdelinger. Interessen og resultatet oversteg forventningerne. Den store udstilling blev besøgt af 700 mennesker, og der blev afleveret ca. 670 fotografier. Dertil kommer den goodwill, arkivet har fået gennem arrangementet. Der modtages næsten dagligt forespørgsler.

Der er dog også sket andet. I registreringsarbejdet er man gået over til at anvende SLA's nye registreringsblade. I anledning af 50-året for indvielsen af Borbjergs Mindepark i Boeslunde fik arkivet højskolelærer Erling Skov Jensen til at optage en film af den årlige byfest i Boeslunde, som holdes i Mindeparken. En meget stor samling glasnegativer, hovedsagelig portrætter, fra fotograf Christiansens atelier er blevet afleveret - desværre uden protokoller.

Arkivets dårlige lokaleforhold har ikke ændret sig i 1979, men der er håb om en forbedring i 1981.

Søren Clausen.

Lokalhistorisk Arkiv for Sorø og Omegn

Biblioteket, Storegade 7, Sorø.

Arbejdet i de nye lokaler er genoptaget i samme omfang som tidligere. Overbibliotekar fru Lebahn og frøken Gerda Jørgensen har arbejdet med registreringen, og arbejdsgruppen har holdt møde en gang om måneden.

»Billedkampagnen« indbragte en del arkivalier, og fra Slagelse og Omegns lokalhistoriske Arkiv er modtaget en del pakker med avisbilleder fra de senere år. Ca. halvdelen er gennemgået og i betydeligt omfang identificeret.

I Sparekassen SDS er der arrangeret en udstilling med billeder af gamle huse i Søgade og Søndergade og desuden med en del uidentificerede billeder, som man søger oplysninger om.

L. Balslev.

Berøtning for Sorø Amts Museum, 1979

Storegade 17A, Sorø.

Den siden december 1978 fungerende formand, fru Ellen Marie Lebahn, blev i forbindelse med nogle epokegørende vedtægtsændringer i maj 1979 afløst af fru Else Nedergaard, formand for Sorø kommunes kulturudvalg.

I flg. de nye vedtægter er de lokale tilskudsgivende myndigheder, d.v.s. kommunerne i Fuglebjerg, Hashøj, Korsør, Ringsted, Skælskør, Slagelse, Sorø og Stenlille samt Vestsjælland amtskommune, direkte repræsenterede i museets bestyrelse, og museets virkeområde er defineret som værende lig de nævnte kommuner. – Slagelse kommunes plads i bestyrelsen er dog desværre midlertidigt ubesat.

Den 1. januar blev inspektørens deltidsstilling udvidet til en heltidsstilling. I marts blev tagdækker Svend Hansen, Skee, tilknyttet museet med henblik på omskoling til museumstekniker.

Museet har foretaget en registrering af gamle industribygninger i Sorø og har endvidere været involveret i arbejdet omkring bybevaring i samme by. I den ny bevaringsforening for M/F Korsør fik museet repræsentation i bestyrelsen ved inspektøren.

Museets mangel på fagarkæologisk kapacitet mærkedes bl.a. føleligt, da der i november gjordes et bopladsfund fra yngre bronzealder eller ældre jernalder ved Hårslev Ungdomsskole; kun en brøkdæl af det samlede fund blev undersøgt til bunds.

I samarbejde med Amtscentralen i Slagelse udarbejdedes der undervisningsmateriale om stenalderen.

Inspektøren har holdt flere foredrag, bl.a. i Fuglebjerg, Korsør og Slagelse.

Af særudstillinger på museet har der været en om børnetøj fra ca. 1800-1910 og en om engelske bordstel fra ca. 1750-1900 med bidrag fra andre sjællandske museer. Udover montrene i Bikuben i Sorø og dennes filial i Dianalund kunne museet i 1979 også tage montrer i Ringsted (Sparekassen for Ringsted og Omegn) og i Skælskør (biblioteket) i brug.

Det samlede antal besøgende blev 3.270.

Helge Torm.

RETTELSER

til Indholdsfortegnelse til Sorø amts årbøger 1912-78:

Side 6, nr. 28:

Knudsen, Gunnar: Hellige kilder i Sorø amt. I. 7, 3-47. – II. 9, 43-49.

Side 15, nr. 275:

Nielsen, N. C.: Hyllinge og omegn i forhistorisk tid. 7, 142-63.

